

NOM VALLEX I.

VALEŇNÍ SLOVNÍK
SUBSTANTIV

VERONIKA KOLÁŘOVÁ

ANNA VERNEROVÁ

JANA KLÍMOVÁ

ÚSTAV FORMÁLNÍ
A APLIKOVANÉ LINGVISTIKY

NOMVALLEX I.

VALEČNÍ SLOVNÍK SUBSTANTIV

VERONIKA KOLÁŘOVÁ

ANNA VERNEROVÁ

JANA KLÍMOVÁ

ÚSTAV FORMÁLNÍ
A APLIKOVANÉ LINGVISTIKY

Recenzentky: doc. Mgr. Martina Ivanová, Ph.D.
Věra Dvořák, M.Phil., Ph.D.

Práce na slovníku a jeho vydání byly podpořeny projektem GA ČR 16-02196S
(Valenční slovník českých substantiv založený na korpusu).

© Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2020
© Veronika Kolářová, Anna Vernerová, Jana Klímová, 2020

ISBN: 978-80-88132-07-3

Poděkování

Naše poděkování patří především prof. Jarmile Panevové za neúnavnou podporu naší práce, a to jak po stránce odborné, tak lidské. Děkujeme také našim kolegyním doc. Markétě Lopatkové a dr. Václavě Kettnerové za věcné diskuse a kritické podněty k naší práci vycházející z jejich dlouholetých zkušeností s lexikografickým zpracováním problematiky valence sloves. Náš velký dík náleží také recenzentkám doc. Martině Ivanové a dr. Věře Dvořák za podrobné přečtení našeho textu a přínosné připomínky. Děkujeme také mnoha dalším kolegům, našim rodinám a přátelům, jejichž lidská podpora výrazně přispěla ke zdárnému výsledku této práce.

Práce na slovníku a jeho vydání byly podpořeny projektem GA ČR *Valenční slovník českých substantiv založený na korpusu (16-02196S)*.

OBSAH

Úvod	7
I Valence substantiv	11
1 Přístupy k valenci substantiv	13
2 Aspekty valence společné popisu sloves a substantiv	17
2.1 Lexémy a lexikální jednotky	18
2.2 Klasifikace valenčních doplnění ve FGP	23
2.3 Valenční rámec ve FGP	26
3 Zachycení valence substantiv ve slovníku NOMVALLEX I.	29
3.1 Pojmy užívané ve výkladu o valenci deverbativních substantiv	29
3.2 Heslář slovníku NOMVALLEX I.	33
3.2.1 Výběr lexémů zařazených do slovníku NOMVALLEX I.	33
3.2.2 Sémantické třídy v NOMVALLEXU I.	35
3.3 Vydělování lexikálních jednotek ve slovníku NOMVALLEX I.	36
3.3.1 Lexikální význam a nesystémové formy	36
3.3.2 Předpoklady pro vydělování lexikálních jednotek	38
3.3.3 Vydělování lexikálních jednotek u kmenových derivátů	39
3.3.4 Vydělování lexikálních jednotek u kořenových derivátů	44
3.3.5 Vydělování lexikálních jednotek u substantiv označujících do- kument	46
3.4 Kombinovatelnost valenčních doplnění v NOMVALLEXU I.	47
3.5 Podoba slovníkového hesla	50
4 Valenční charakteristika deverbativních substantiv	53
4.1 Lexikální, kategoriální a slovtvorný význam deverbativních substantiv	53
4.1.1 Kategoriální význam	54
4.1.2 Slovtvorný význam ve vztahu ke kategoriálnímu významu	55
4.1.3 Delimitace lexikálních a kategoriálních významů	58

4.2	Morfematické vyjádření valenčních doplnění u substantiv	59
4.2.1	Systémové formy valenčních doplnění	61
4.2.1.1	Systémové formy vycházející z aktivní větné struktury	63
4.2.1.2	Systémové formy vycházející z neaktivních sloves- ných struktur	68
4.2.2	Nesystémové formy valenčních doplnění	71
4.2.2.1	Nesystémové formy u syntakticko-lexikálních derivátů	72
4.2.2.2	Nesystémové formy u substantiv se zabudovaným ak- tantem	74
4.3	Povrchověsyntaktické vlastnosti nominální skupiny	75
4.4	Morfosyntaktické vlastnosti různých typů substantivních derivátů . .	76
4.4.1	Syntaktické deriváty a jejich morfosyntaktické vlastnosti . . .	76
4.4.2	Lexikální deriváty a jejich morfosyntaktické vlastnosti	79
4.4.3	Syntakticko-lexikální deriváty a jejich morfosyntaktické vlast- nosti	82
4.4.3.1	Syntakticko-lexikální kmenové deriváty	82
4.4.3.2	Syntakticko-lexikální kořenové deriváty	83
4.5	Valenční chování různých typů substantiv	89
4.5.1	Systémové valenční chování deverbativních substantiv	90
4.5.2	Nesystémové valenční chování deverbativních substantiv . . .	91
4.5.2.1	Snížení počtu valenčních doplnění ve valenčním rámci	92
4.5.2.2	Rozvití valenčním doplněním substantivního charak- teru	93
4.5.2.3	Nesystémové valenční chování na základě dat NOM- VALLEXU I.	94
4.6	Souvislost valenčního chování substantiv s jejich příslušností k séman- tické třídě	96
5	Závěr	99
6	Summary	101
	Seznam literatury	103
II	Data slovníku NOMVALLEX I.	111

ÚVOD

Valencí se označuje schopnost lexikální jednotky vázat na sebe závislé jednotky, případně počet a povaha těchto obligatorně či potenciálně vázaných jednotek (Panevová – Karlík, 2017). V našem pojetí valencí slova rozumíme soubor na něm závislých jednotek, které byly empiricky stanoveny jako obligatorní nebo fakultativní doplnění, a jim odpovídajících formálních (morfologických) prostředků.^{1,2}

Z hlediska utváření větné struktury je možné za primární považovat valenci sloves, protože slovesa díky své valenci vytvářejí centrum věty. Valenci však mají i některá substantiva, adjektiva a adverbia; i ta se významným způsobem na stavbě věty podílí. Valence je jevem velmi komplexním. Zásadní význam valence pro utváření struktury věty ji řadí ke gramatickým (syntaktickým) jevům, její lexikální podmíněnost (tj. jedinečnost lexikální jednotky a jejího valenčního chování) ukazuje na potřebu jejího zkoumání v rámci lexikologie, včetně lexikografického zpracování. Pro popis valence je podstatný vztah mezi formou a funkcí (Panevová, 1980). Přestože se valence primárně vztahuje k významové rovině jazyka, tedy k hloubkové větné stavbě, její nedílnou součástí je i její vyjádření v povrchové struktuře věty, kde jsou při různých povrchověsyntaktických strukturacích využívána různá morfemtická vyjádření valenčních doplnění.³

Tématem této práce je valence substantiv; s valencí se setkáváme jak u substan-

¹ Mezi závislými jednotkami rozlišujeme aktanty a volná doplnění, přičemž aktanty považujeme za valenční vždy, volná doplnění jen v případě, že jsou obligatorní (oddíl 2.2).

² Nerozlišujeme zde valenci a intenci; k intenci viz Pauliny (1943) a Panevová – Karlík (2017).

³ Primární vyjádření slovesné valence v aktivní větné struktuře podléhá nejrůznějším změnám označovaným souhrnně jako gramatikalizované alternace, zahrnujícím diatezi, reflexivitu a reciprocitu (Lopatková et al., 2016b; Lopatková – Kettnerová, 2016; Lopatková et al., 2016a). V povrchové stavbě věty se projevují i lexikalizované alternace, tj. rozdílné strukturace blízkých mimojazykových obsahů (Lopatková et al., 2016b; Kettnerová, 2012).

tiv odvozených (deverbativních, např. *čtení knihy*, *četba knihy*, nebo deadjektivních, např. *hrdost na tradici*), tak u substantiv primárních, neodvozených (např. *verze programu*, *koš hub*). Z povahy tradičně chápaného slovního druhu substantiv vyplývá řada vlastností, které valenci substantiv od valence jiných slovních druhů odlišují. Valence substantiv je typicky realizována v rámci nominální skupiny, čímž je dána řada povrchověsyntaktických charakteristik, které se ve valenci substantiv odrážejí. Valenci mohou mít substantiva abstraktní, označující událost (děj/proces/stav, např. *potěšení bližních dárkem*, *balení léků do krabiček*, *kontrola trati traťmistrem*, *vyškytování se na světě*), abstraktní výsledek děje (*potěšení ze hry*, *kontrola nad územím*, *plán na zvýšení daní*) nebo vlastnost (*pevnost materiálu*, *důvtip generálů*, *chlapcův bystrý postřeh*), dále substantiva konkrétní, označující substanci (fyzický denotát, tj. věc, osobu, místo nebo nástroj, např. *potrhaný plán města*, *dopis redakci*, *první písemnosti o obci*, *akceschopné velení armády*, *průvodce divočinou*, *opravna automobilů*, *brus nožů*), a nakonec substantiva kvantitativní, označující množství, část, díl nebo skupinu (tzv. kontejnery, např. *polovina lidí*, *množství turistů*, *poloprázdné balení léků*, *sběrka motýlů*). To, do které z těchto skupin substantivum patří, má vliv i na jeho valenci. Pokud jde o substantiva deverbativní, pouze substantiva označující událost mají valenční chování odvoditelné od jejich základových sloves (tzv. *systémové valenční chování*, např. *kontrolování* / *kontrola trati traťmistrem*), zatímco ve valenci ostatních substantiv dochází oproti jejich základovým slovesům k větším či menším změnám projevujícím se v počtu, povaze nebo morfematičtých formách valenčních doplnění (tzv. *nesystémové valenční chování*, např. *kontrola nad územím*; oddíl 4.5). Valenční chování je také ovlivněno sémantickou třídou, do které dané substantivum patří (oddíl 4.6). Problematika valence substantiv tak zasahuje do mnoha oblastí zkoumání jazyka a jejímu pochopení napomáhají nejrůznější lingvistické přístupy, srov. kapitulu 1.

Valenční slovník NOMVALLEX je koncipován jako lexikografický zdroj rozšiřující nabídku valenčních slovníků budovaných v posledních desetiletích v Ústavu formální a aplikované lingvistiky na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy. Stejně jako VALLEX (valenční slovník českých sloves, Lopatková et al., 2016b) a *PDT-Vallex* (valenční slovník sloves, substantiv, adjektiv a adverbii propojený s daty *Pražského závislostního korpusu*, Hajič et al., 2003) vychází z valenční teorie *Funkčního generativního popisu* (FGP) rozpracované Jarmilou Panevovou (1974–75; 1980). Zatímco zkratkové slovo *Vallex* v názvu těchto slovníků vychází z anglického *valency lexicon*, předpona *Nom* byla zvolena tak, aby zahrnovala řídicí slova jmenných (nominálních i adjektivních) skupin, tedy substantiva a adjektiva, pro něž je někdy užíván zastřešující anglický termín *nominals*.⁴ Zde předkládaná verze NOMVALLEX I. zachycuje valenci vybraných deverbativních substantiv, ve druhé fázi se slovník zaměří

⁴ Např. Wiktionary definuje jeden z významů substantiva *nominal* jako *part of speech that shares features with nouns and adjectives*, tj. slovní druh, který sdílí vlastnosti se substantivy a adjektivy, viz <https://en.wiktionary.org/wiki/nominal#Noun>.

na valenci adjektiv a deadjektivních substantiv. Lexikografické zpracování valence deverbativních substantiv v podobě slovníku NOMVALLEX I. je hlavním výsledkem tříletého projektu Grantové agentury České republiky s názvem *Valenční slovník českých substantiv založený na korpusu* (GAČR 16-02196S). Slovník NOMVALLEX I. má tištěnou i online verzi;⁵ obě verze jsou doplněny teoretickým výkladem o valenci deverbativních substantiv (zde kapitola 4). V repozitáři Lindat⁶ bude zpřístupněna také elektronická verze ve formě strojově čitelných dat.⁷

Primární zaměření na deverbativní substantiva je dáno zejména dvěma faktory: jednak se nabízel možnost navázat na zpracované teoretické i lexikografické zpracování valence sloves, jednak byla vedle valence slovesné právě i valence deverbativních substantiv tématem, které dlouhodobě přitahovalo pozornost valenčních studií vycházejících z teoretického rámce FGP (např. Piřha, 1984; Panevová, 2000; Cinková – Kolářová, 2004; Kolářová, 2010; Vernerová, 2011; Kettnerová et al., 2017). Z hlediska srovnání s valencí sloves se jevila jako nejzajímavější taková deverbativní substantiva, která mohou alespoň v jednom ze svých významů označovat událost nebo abstraktní výsledek děje. Tomuto požadavku odpovídají v češtině dva typy deverbativních substantiv, totiž tzv. *kmenové deriváty* (substantiva tvořená sufisy *-ní/-tí*, např. *čtení, namítnutí – namítání, žádání*) a tzv. *kořenové deriváty* (substantiva tvořená různými sufisy, např. *četba, námitka, žádost*; blíže viz «2» v oddíle 3.1). Jedním z cílů slovníku NOMVALLEX I. je popsat zejména nesystémové valenční chování těchto dvou typů deverbativních substantiv, a to na základě srovnání s valenčním chováním jejich základových sloves uvedených ve slovníku VALLEX. Dřívější studium valenčního chování deverbativních substantiv naznačilo, že nesystémové valenční chování je charakteristické pro určité sémantické třídy (Kolářová, 2010). Pro zpracování ve slovníku NOMVALLEX I. byly proto vybrány tři sémantické třídy, u nichž se nesystémové valenční chování projevuje nejvýrazněji a lze ho na nich nápadně demonstrovat, konkrétně *Communication* (např. *dotaz, dotazování (se) – dotázání (se)*), *Mental Action* (např. *plán, plánování*) a *Psych State* (např. *nenávisť, nenávidění*), viz též oddíly 4.5.2.3 a 4.6; při výkladu našeho pojetí v kapitole 4 si však vypomáháme i příklady z jiných sémantických tříd, např. *Exchange* (*věno*).

Kritériem pro zařazení do slovníku NOMVALLEX I. je tedy příslušnost k sémantické třídě *Communication*, *Mental Action* nebo *Psych State*, označení události nebo abstraktního výsledku děje a projev nesystémového valenčního chování, zejména užívání nesystémových forem valenčních doplnění, a to alespoň u jednoho typu zkoumaných substantiv (kmenového nebo kořenového derivátu odvozeného od téhož základového slovesa; oddíl 3.2). U substantivních lexémů zařazených do slovníku vydělujeme jed-

⁵ <https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>

⁶ <https://lindat.mff.cuni.cz/repository/xmlui/discover>

⁷ Repozitář Lindat a zpracování a distribuce některých jazykových zdrojů použitých během prací na slovníku NOMVALLEX I. byly podpořeny projekty MŠMT LINDAT/CLARIN (LM2015071) a LINDAT/CLARIAH-CZ (LM2018101).

notlivé lexikální jednotky (lexikální významy doplněné glosou); celkově slovník NOM-VALLEX I. obsahuje 248 lexémů zahrnujících 505 lexikálních jednotek, což odpovídá 297 unikátním lemmatům (při započtení homonym zvláště dokonce 308 lemmatům). Valenci jednotlivých lexikálních jednotek zachycujeme ve formě valenčního rámce, který pro každé valenční doplnění uvádí jeho typ (funktor) a množinu možných morfematických vyjádření (oddíly 2.2, 2.3 a 3.5). Valenci popsanou ve valenčním rámci dokládáme korpusovými příklady.⁸ Na reprezentativním vzorku komplexně zpracovaných substantivních hesel naznačujeme hlavní tendence ve valenčním chování českých deverbativních substantiv (kapitola 4), přičemž mimo jiné ukazujeme, že pro kmenové a kořenové deriváty je charakteristické jiné valenční chování (blíže viz oddíly 4.4 a 4.5 a také obrázek 2.2).

Valenční slovník NOMVALLEX I. však nabízí víc než jen pouhý přehled možných vazeb zkoumaných substantiv a rozdílů oproti valenci jejich základových sloves (oddíl 4.2). Jeho ambicí je také upoutat pozornost na bohatost a variabilitu substantivních valenčních struktur, které díky většímu množství morfematických forem valenčních doplnění umožňují ve srovnání se slovesy více kombinací, v nichž se tato doplnění, vyjádřená různými formami, mohou vyskytnout. V příkladové části proto slovník podrobně zachycuje substantivní valenční struktury doložené v použitých korpusových datech, přičemž tyto struktury detailně třídí podle zastoupených valenčních doplnění a jejich forem. Vzhledem k tomu, že datová část slovníku je v elektronické verzi volně dostupná a strojově čitelná, poskytuje tak slovník bohatý jazykový materiál využitelný při dalším výzkumu valence českých deverbativních substantiv i při jiných aplikacích.

⁸ Využíváme korpusy řady SYN Českého národního korpusu (Hnátková et al., 2014; Křen et al., 2019) a korpus *Araneum Bohemicum Maximum* (Benko, 2014, 2015); obojí je dostupné přes rozhraní KonText <https://kontext.korpus.cz/>.

ČÁST I

VALENCE SUBSTANTIV

KAPITOLA 1

PŘÍSTUPY K VALENCI SUBSTANTIV

Při zpracování valence substantiv jsme přihlížely k práci řady autorů napříč teoretickými přístupy, přičemž se stejně jako oni soustředíme zejména na substantiva deverbativní. Tradiční přístupy (např. Jirsová, 1966; Křížková, 1968; Novotný, 1980, ale ještě i Karlík – Nübler, 1998) jsou přístupy deskriptivní; popisují vazebnost českých substantiv na základě dostupných (nikoli však ještě korpusových) jazykových zdrojů a soustřeďují se zejména na pravidelnosti a odlišnosti ve srovnání se základovými slovesy. Lexikologický přístup (Čermák, 1991; Čermák – Holub, 1991) zdůrazňuje lexikální (nikoli syntaktickou) povahu valence a připomíná provázanost valence se sémantikou substantiva. V rámci lexikologického přístupu vznikla také jedna z prvních prací využívajících metody korpusové lingvistiky, konkrétně přístup „corpus-driven“, tj. analýzu korpusových dat (jazyka v kontextu) (Čermáková, 2009). Oproti tradičním přístupům a přístupu lexikologickému stojí přístupy generativní, zejména transformační generativní gramatika, popisující vnitřní strukturu českých deverbativních substantiv (Veselovská, 2001, 2018; Dvořáková-Procházková, 2008; Dvořák, 2017a,b), a modifikovaná valenční teorie, která na základě souhry určitých principů „předpovídá“, jakou syntaktickou strukturu budou mít různé typy nominálních skupin (Karlík, 2000a). Navzdory rozdílům v přístupu k problematice valence se jak transformační generativní gramatika, tak modifikovaná valenční teorie hlásí k Chomského lexikalistické hypotéze (1970) a ve své gramatice počítají kromě modulu nazývaného „syntax“ s modulem zvaným „slovník“ (Karlík, 2002). Oba přístupy se také při popisu morfosyntaktických vlastností českých nominalizací inspiroují testy sloužícími pro rozdělení anglických nominalizací (Grimshaw, 1990).

Teoretický přístup uplatněný ve zde předkládaném valenčním slovníku NOMVALLEX I. navazuje na práce vycházející z Funkčního generativního popisu (Panevová, 2000, 2002; Kolářová, 2010) (blíže viz kapitoly 2, 3 a 4). Substantivní valenci je také věnována pozornost v rámci studia problematiky komplexních predikátů s katego-

riálním slovesem (Macháčková, 1994; Cinková – Kolářová, 2004; Radimský, 2010; Kettnerová et al., 2017).

Je zřejmé, že pro studium problematiky valence českých substantiv je přínosný i popis vlastností nominalizací v jiných jazycích. Vedle již zmíněné transformační generativní gramatiky (Lees, 1960; Chomsky, 1970; Di Sciullo – Williams, 1987; Baker, 1988) jsou inspirativní i přístupy, které se soustřeďují spíše na sémantickou interpretaci deverbativních jmen než na jejich morfosyntaktické vlastnosti (Melloni, 2011). Syntaktickým i sémantickým vlastnostem nominalizací v různých jazycích jsou věnovány i práce některých dalších autorů, zejména Alexiadou (2001), Alexiadou – Rathert (2010), Rathert – Alexiadou (2010) a Spevak (2014).

Zatímco z výše uvedených teoretických prací přebíráme řadu podnětů pro klasifikaci deverbativních substantiv a popis jejich syntaktických vlastností, koncepci slovníku NOMVALLEX konfrontujeme také s existujícími valenčními slovníky a lexikálními databázemi. Systematickému popisu substantiv se věnovaly vzájemně provázané projekty Nomlex⁹ (Macleod et al., 1998) a NomBank¹⁰ (Meyers et al., 2004; Meyers, 2007). Slovník anglických nominalizací Nomlex (*Nominalization Lexicon*) si nekladl za cíl pouze popsat možná valenční doplnění nominalizací, ale snažil se hledat i vztah mezi těmito doplněními a odpovídajícími argumenty základových sloves. Formální vztahy mezi slovesnými a substantivními argumenty byly popisovány pomocí explicitních údajů v lexikálním hesle a obecných lingvistických omezení platných pro určitý konkrétní formální vztah. V rámci projektu NomBank byla tato lexikální databáze značně rozšířena a použita k anotaci všech výskytů jmen s valenčním chováním v korpusu Wall Street Journal Penn Treebank II.¹¹

Koncepcí zcela odlišná jak od projektů Nomlex a NomBank, tak i od slovníku NOMVALLEX, je lexikální databáze FrameNet¹² (Ruppenhofer et al., 2006). V návaznosti na teorii „frame semantics“ (Fillmore, 1977a; Fillmore – Baker, 2010) v ní totiž základní jednotkou popisu nejsou lexikální jednotky, nýbrž tzv. sémantické rámce, tj. schematické reprezentace situací zahrnující různé participanty, neživé objekty a další konceptuální role; FrameNet ke každému sémantickému rámci uvádí skupinu slov, jimiž může být daná situace vyjádřena. Databáze díky tomu umožňuje kontrastivní analýzu jak podskupin sémantických participantů patřících k danému rámci, tak morfemických forem, které je vyjadřují. I tato databáze je postupně rozšiřována o anotaci souvislých textů.

Také ve slovanském lingvistickém bádání byla valenci substantiv věnována pozornost. Substantiva jsou například zahrnuta ve slovníku *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian* autorů Mel'čuk – Zholkovskiy (1984), který si klade za cíl na příkladu několika set hesel ukázat realizaci lexikální komponenty v rámci

⁹ <https://nlp.cs.nyu.edu/nomlex/>

¹⁰ <https://nlp.cs.nyu.edu/meyers/NomBank.html>

¹¹ <https://catalog.ldc.upenn.edu/docs/LDC95T7/treebank2.index.html>

¹² <http://FrameNet.icsi.berkeley.edu/>

Modelu Smysl \Leftrightarrow Text. Valence substantiv je také zachycena v polském valenčním slovníku *Walenty* (Przepiórkowski et al., 2017; Alberski et al., 2018).¹³

V českém prostředí vzniklo několik strojově čitelných valenčních slovníků, ale dosud jen jeden z nich zahrnoval také substantiva – valenční slovník *PDT-Vallex*¹⁴ (Hajič et al., 2003) propojený s anotací *Pražského závislostního korpusu*.¹⁵ *PDT-Vallex* ovšem z několika důvodů nedostačuje pro důkladný lingvistický výzkum valence substantiv: soustavně zde byly zpracovány jen kmenové deriváty, tj. substantiva tvořená sufixy *-ní/-tí*; anotovány jsou navíc jen ty významy a jen ta doplnění, která se objevila v anotovaných datech *Pražského závislostního korpusu*. Další zdroj pro studium valence substantiv představuje tištěný *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Svozilová et al., 2005). Jeho heslář byl sestaven na základě *Slovníku spisovné češtiny* (Filipec et al., 1994), ale substantiva jsou zde uváděna pouze výběrově; jde o deverbativní a deadjektivní substantiva a substantiva s podobným chováním (*hovor o Praze* \rightarrow *kniha o Praze*), která mají nějakou relevantní vazbu. Slovník také vypouští doplnění, která lze libovolně přiřadit téměř ke každému substantivu, zejména genitivní vazby, včetně genitivu podmětového, a nevěnuje žádnou pozornost kombinacím valenčních doplnění. Zachycena jsou navíc jen substantiva, u nichž se formy doplnění nedají odvodit od základového slovesa či adjektiva (srov. i zde oddíl 4.2.2); případy jako *potopit loď* \rightarrow *potopení lodi* ani *odolný vůči/proti/k něčemu* \rightarrow *odolnost vůči/proti/k něčemu* zachyceny nejsou.

Vedle lexikálních databází pro účely lingvistického výzkumu a počítačového zpracování jazyka existují již od 60. let valenční slovníky určené pro studenty učící se danému jazyku. Nejstarší práce v tomto směru pocházejí z německého prostředí – valence substantiv byla samostatně zpracována již ve slovníku *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive* (Sommerfeldt – Schreiber, 1977), kontrastivní analýzu substantiv a jejich základových sloves lze částečně najít v novějším *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter: Verben, Adjektive, Substantive* (Sommerfeldt – Schreiber, 1996). Od německých autorů pochází také valenční slovník pro studenty angličtiny, *A valency dictionary of English: a corpus-based analysis of the complementation patterns of English verbs, nouns, and adjectives* (Herbst et al., 2004); to ovšem neznamená, že by valenčnímu chování (nebo přinejmenším jeho povrchové realizaci ve formě rekce) nebyla věnována pozornost i v anglofonním prostředí, tam je ovšem většinou zpracovávána v rámci obecně zaměřených jedno-

¹³ <http://zil.ipipan.waw.pl/Walenty>

¹⁴ Data ke stažení: <http://hdl.handle.net/11858/00-097C-0000-0023-4338-F>, prohledávání týchž dat po konverzi do formátu slovníku VALLEX: <http://quest.ms.mff.cuni.cz/vallex/>, webové stránky starší verze vydané spolu s Pražským závislostním korpusem 2.0: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/visual-data/pdt-vallex/vallex.html>.

¹⁵ Data nejnovější verze *Pražského závislostního korpusu* jsou přístupná v repozitáři Lindat <http://hdl.handle.net/11234/1-2621>, a lze je prohlížet skrze rozhraní KonText https://lindat.mff.cuni.cz/services/kontext/first_form?corpname=pdt_35_cs_t a PML-TQ <http://lindat.mff.cuni.cz/services/pmltq/#!/treebank/pdt35>.

jazyčných slovníků pro studenty (nebo rodilé mluvčí). Tak například v nejstarším slovníku plně vycházejícím z korpusových dat, *Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners* (Sinclair, 1987), je informace o valenčním chování nepřímo obsažena v definicích, které jsou formulovány v celých větách, a dále je zachycena formálními značkami, které ve formě zjednodušeného vzorce („pattern“) popisují danou syntaktickou strukturu (např. *The **celebration** of something is praise and appreciation which is given to it. N-SING: usually N of n*). Z podobných principů vychází také tzv. Pattern Grammar (Hunston – Francis, 2000), která se zaměřuje na rozpoznávání opakujících se vzorců v korpusových datech a jejich následnou klasifikaci, přičemž konstatuje provázanost gramatické a lexikální informace obsažené v jazyce. Rozpracováním tohoto přístupu vznikla elektronická databáze obsahující více než dvě stě vzorců a tisíce sloves, substantiv a adjektiv, vyskytujících se v těchto vzorcích (srov. projekt *Grammar patterns online*).¹⁶

¹⁶ <https://grammar.collinsdictionary.com/grammar>

lexém (odd 2.1)
s více (číslovanými)
lexikálními
jednotkami

valenční rámec,
odd. 2.3
- tučně: **funktory**
označující **valenční**
doplnění, odd. 2.2
- dolní index:

morfematické formy,
odd. 4.2
- modře zvýrazněně:
nesystémové formy,
odd. 4.2.2
- forma *zda* reflektuje
zároveň stylistickou
variantu *jestli*, viz
příklady

lexém s jedinou
(nečíslovanou)
lexikální jednotkou

povinné atributy
lexikální jednotky:
- kategoriální
význam, odd. 4.1,
a glosa
- valenční rámec
- základové sloveso
ve VALLEXu
- korpusové příklady
rozdělené podle
zastoupených kombi-
nací aktantů,
odd. 3.1 a 3.4

zájem *no-aspect*

1 abstraktní výsledek děje: **pozornost, záliba, náklonnost, chuť** (mental action)

ACT 2, pos **PAT** 0+4, *inf, aby*

derived: *zajímat1-se-1*

ACT+PAT: *Zájem dětí.ACT o jezdeckví.PAT je zde cítit.; Jiní pamětníci připomněli barončin.ACT velký zájem o techniku.PAT; . . .*

2 abstraktní výsledek děje: **prospěch, užitek** (mental action)
. . .

zajímání *(se) impf*

událost: **projevování zájmu, věnování pozornosti** (mental action)

ACT 2, pos **PAT** 0+4, *zda, cont*

derived: *zajímat1-se-1*

ACT+PAT: *Tam začalo moje.ACT zajímání se o tento zajímavý zvukoj.PAT.;*

ACT: *Konec jeho.ACT zajímání byl často takový: Já jsem ty lumpárny nedělal, zodpovědnost za mě ať nesou přímí viníci.;* **PAT**: *zajímání se o to, jestli s někým při pobytu v Praze spala.PAT; . . .*

zajímání *impf*, **zajmutí** *pf1*, **zajetí** *pf2*

1 událost: *impf*: **zmocňování se kořisti; braní do zajetí; pf1**: **zmocnění se kořisti; vzetí do zajetí; pf2**: **zmocnění se kořisti; vzetí do zajetí** (contact)

ACT 7, pos **PAT** 2, pos

derived: *zajímat2-zajmout-1*

impf: **ACT+PAT**: *Známý byl obřad zajímání zajatců.PAT aztéckými válečníky.ACT . . .* **PAT**: *Na zajímání otroků.PAT ve východní Africe se vydatně podíleli arabští otrokáři.; Chaos doprovázející Hessovo.PAT zajímání . . .*

pf1: **ACT+PAT**: *Dynastické rozpory mezi vládnoucími českými Přemyslovci a znojemskými údělnými knížaty vyvrcholily r. 1128 zajmutím Konráda.PAT II. Znojemského pro spiknutí českým knížetem.ACT Soběslavem I. . . .*

pf2: **ACT+PAT**: *Hitler s reakcí na Hessův útek a na jeho.PAT následné zajetí Brity.ACT tolik neotálel; o tom, jak probíhalo jeho.PAT zajetí bojovníky.ACT Islámského státu: Ve snaze zamezit zajetí cenné techniky.PAT . . . silami.ACT. . .*

2 **limit** **zajetí** *pf2*

abstraktní výsledek děje: **nedobrovolné omezení** (contact)

ACT 2, 7, pos **PAT** 2, pos

derived: *zajímat2-zajmout-1*

ACT+PAT: *Snad dokonce, že v tomto světě pro ni není místo, protože naše.PAT zajetí marxistickým výkladem.ACT světa (...) je příliš silné.; . . .*

. . .

4 **limit** **zajetí** *pf2*

abstraktní výsledek děje: **stav divokého zvířete zavřeného v kleci** (contact)

EMPTY

derived: *zajímat2-zajmout-1*

NONE: *Jedná se například o chov kachen a hus, kde je obtížné držet ptáky v zajetí.; Zvířata v zajetí se dožívají mnohem vyššího věku než . . .*

lemma,
odd. 2.1

kořenový derivát
a
kmenový derivát
odvozené od téhož
slovesa,
odd. 3.1

lemma
s **fakultativním se**
umožňuje
nerexifivní i
reflexivní užití,
odd. 2.1

indexy rozlišující
homografy,
odd. 2.1

údaj o **vidu**,
odd. 2.1 a 3.1
- arabské číslice slouží
k odlišení lemmat
s tímtež videm

omezení platnosti
lexikální jednotky
na daná lemmata,
odd. 2.1

sémantická třída

prázdný valenční
rámec, odd. 2.3

příklady **bez** valenčních
doplnění, odd. 3.4

Obrázek 3.1: Ukázka několika hesel ze slovníku NOMVALLEX I. (kráceno)

KAPITOLA 4

VALENČNÍ CHARAKTERISTIKA DEVERBATIVNÍCH SUBSTANTIV

4.1 LEXIKÁLNÍ, KATEGORIÁLNÍ A SLOVOTVORNÝ VÝZNAM DEVERBATIVNÍCH SUBSTANTIV

Jedno substantivum (jeden lexém) má často více lexikálních významů, odpovídajících jednotlivým lexikálním jednotkám (oddíl 2.1), srov. základní lexikální významy substantiva *potěšení*^{Pf}:

1. proces, při kterém je někdo potěšen (např. *příležitost pro potěšení bližních živým dárkem*)
2. radost (např. *na jejich potěšení ze hry se nic nezměnilo*)
3. bytost nebo věc působící radost (např. *fotka našeho chlupatého potěšení jménem Baudyš*)

V rámci lexikálního významu, chápaného jako „mentální intersubjektový korelát formy lexému ve vědomí uživatele“, se rozlišuje složka pojmová a složka pragmatická (Novotná, 2017). Do pojmové složky lexikálního významu patří vrstva denotativní a kolokační, přičemž v rámci vrstvy denotativní lze vydělit základní sémantické kategorie jako substance, vlastnost, událost (děj/proces/stav), okolnost, kvantita (Čermák, 2011, s. 227). Význam odpovídající některé z těchto základních kategorií (denotující substanci, vlastnost, událost, okolnost nebo kvantitu) lze pak označit za *kategoriální význam* (oddíl 4.1.1).⁵⁰ Kategoriálním významem prvního lexikálního významu substantiva *potěšení*^{Pf} je událost, druhý význam *radost* denotuje široce chápaný abstraktní výsledek děje a u třetího významu *bytost nebo věc působící radost* jde o substanci.⁵¹

⁵⁰ Podobně užívají termín *kategoriální význam* např. Štícha et al. (2018, s. 440).

⁵¹ Kategoriální význam se blíží sémanticky chápaným základním pojmovým kategoriím, zejména kategorii dějové, vlastnostní a substanční; k chápání pojmových kategorií v obecné teorii

S lexikálním významem deverbativních substantiv souvisí tzv. *slovotvorný význam*, tj. „význam plynoucí z významů složek obsažených v motivovaném slově, tedy z významu slova výchozího a z významu slovotvorného formantu, např.: uči-tel ‘ten, kdo učí’“ (Rusínová, 2017b), oddíl 4.1.2. Slovotvorný význam může odpovídat lexikálnímu významu, jako je tomu v případě substantiva *potěšení^{pf}* označujícího proces v 1., nebo dochází k lexikalizaci, kdy je lexikální význam spojen s celým slovem a jeho slovotvorný význam není k pochopení slova potřebný, jako je tomu v případě substantiva *potěšení^{pf}* s významy *radost* ve 2. a *bytost nebo věc působící radost* ve 3.

4.1.1 Kategoriální význam

Na základě práce s jazykovým materiálem rozlišujeme níže uvedené kategoriální významy, které zachycujeme i v datech slovníku NOMVALLEX I., a to v atributu *semcategory*:⁵²

1. událost (děj/proces/stav), např. *potěšení bližních dárkem*;
2. abstraktní výsledek děje, např. *jejich potěšení ze hry*;
3. vlastnost, např. *důvtip generálů*;
4. substance (fyzický denotát), např. *sladké potěšení jménem Fidorka*;
5. kontejner (množství), např. *počet včelstev*.

V rámci tradičního třídění substantiv na abstrakta, konkréta a kvantitativní substantiva (Čermák – Holub, 1991) patří kategoriální významy událost, abstraktní výsledek děje a vlastnost k abstraktům, substance ke konkrétům a kontejnery ke kvantitativním substantivům.⁵³

pojmenování srov. Rusínová (2017a). Kategoriální významy lze v některých případech postihnout pomocí tzv. sémantických slovních druhů (Sgall, 1967; Mikulová et al., 2005); např. na substantivum označující událost lze nahlížet jako na sémantické sloveso, substantivum označující vlastnost lze považovat za sémantické adjektivum a substantiva označující substanci lze chápat jako sémantická substantiva. Klasifikací sémantických slovních druhů však nelze postihnout všechny nuance kategoriálních významů (např. kategoriálnímu významu abstraktní výsledek děje žádný sémantický slovní druh neodpovídá), proto s touto klasifikací ve slovníku NOMVALLEX I. nepracujeme.

⁵² Ve výjimečných případech kategoriální význam určité lexikální jednotky neodpovídá žádnému z pěti uvedených kategoriálních významů, srov. substantivum *předpoklad* ve významu *podmínka*, např. *předpoklad úspěchu*, a substantivum *rána* ve významu *velmi krátký časový úsek*, užívané v ustáleném spojení *v tu ránu*; u těchto substantiv by bylo možné uvažovat o kategoriálním významu *okolnost*, pro jeho vymezení by však bylo třeba nalézt více podobných případů, proto prozatím volíme pouze označení *jiné*.

⁵³ Podle Hladké (2017) je přechod mezi konkréty a abstrakty plynulý a míra konkrétnosti / abstraktnosti má škálovitý charakter (viz k tomu i naše stanovisko k hodnocení výsledků komunikace vnímatelných sluchem v oddíle 3.3.5). Vondráček (Štícha et al., 2013, odd. 3.1.1) upozorňuje, že sémantické rozdíly mezi abstrakty a konkréty – (ne)přítomnost rysů typu ‚hmatatelnost‘, ‚vizuálnost‘, ‚slyšitelnost‘ atd. – ovlivňují i gramatické významy (limitují např. možnost vzniku plurálních tvarů). V této souvislosti upozorňuje nejen na konkretizaci abstrakt (při níž se

Kategoriální význam má vliv na valenci příslušných lexikálních jednotek (odíl 4.5), je tedy třeba hledat kritéria, jak jednotlivé kategoriální významy odlišit.

4.1.2 Slovtvorný význam ve vztahu ke kategoriálnímu významu

Slovtvorný význam deverbativních substantiv, tj. význam plynoucí z významu základového slovesa a z významu slovtvorného formantu, může pomoci určit kategoriální význam určité lexikální jednotky; zatímco kmenové a kořenové deriváty označují primárně událost (např. *vyznamenání* – proces, kdy je někdo vyznamenán, *kontrola* – proces, kdy se něco kontroluje), substantiva s příponami *-tel*, *-ič*, *-tko*, *-árna* nebo *-ovna* mají typicky kategoriální význam substance (např. *učitel* – ten, kdo učí, *drtič* – to, pomocí čeho se drtí, *půjčovna* – místo, kde se půjčuje).⁵⁴ U polysémních substantiv, jejichž slovtvorný význam odpovídá kategoriálnímu významu událost, však mohou další, lexikalizované významy odpovídat jiným kategoriálním významům (např. *vyznamenání* s významem *medaile* – substance, *balení* s významem *balíček nebo krabíčka* – kontejner), jejich slovtvorné formanty samy o sobě tedy nevypovídají nic o kategoriálním významu konkrétní lexikální jednotky.

Ukazuje se, že kmenové a kořenové deriváty mohou reprezentovat téměř všechny kategoriální významy, s nimiž pracujeme; četnost kategoriálních významů zachycených u kmenových a kořenových derivátů ve slovníku NOMVALLEX I. uvádí tabulka 4.1. Podle očekávání jsou nejpočetněji zastoupené kategoriální významy *událost* (nejčastější u kmenových derivátů) a *abstraktní výsledek děje* (převažující u kořenových derivátů). Naopak kategoriální významy *substance* a *kontejner*, charakteristické pro primární substantiva (např. *proutěný koš*, *koš hub*), jsou u deverbativních substantiv zastoupeny výrazně méně (např. *pohled od kamarádky*, *počet včelstev*). Kategoriální význam *vlastnost*, charakteristický i jako slovtvorný význam primárně pro deadjektivní substantiva (např. *materiál je pevný* → *pevnost materiálu*), identifikujeme u velmi omezeného počtu kořenových deverbativních substantiv označujících vlastnost přisuzovanou nějakému ději (např. *cít*, *děs*, *důvtip*, *předpoklad*), přičemž v některých případech si při jeho identifikaci můžeme vypomoci parafrází pomocí odvozeného adjektiva. Například konstrukce *obdivoval důvtip generála* neodpovídá slovesné konstrukci *obdivoval, že se generál dovtípl*, ale spíše parafrází *obdivoval, jak je generál důvtipný*, podobně konstrukce *svědčí o jejich ohromném citu v prstech* neodpovídá slovesné konstrukci *svědčí o tom, jak ohromně jejich prsty cítí*, ale spíše parafrází *svědčí o tom, jak ohromně jsou jejich prsty citlivé*.⁵⁵

objevuje např. právě možnost využít plurálových tvarů, *lovení* vs. *lov* – *lovy*) a abstraktizaci konkrét, ale též na kontrast mezi akty, vlastnostmi a okolnostmi chápanými „kategoriálně“ (*A zároveň chce slyšet o ranách a ukrutnostech, aby se mohla spravedlivě rozohnít.*) a jejich individuální demonstrací (*Jaká to byla ode mě ukrutnost střílet po ubohém neškodném zloději.*).

⁵⁴ K významům a funkcím slovtvorných formantů viz např. Šimandl (2016), k problematice prediktability lexikálního významu slovtvorně motivovaného slova viz Dokulil (1978).

⁵⁵ Zastoupení kategoriálních významů v rámci jednotlivých polysémních lexémů je různé. Pří-

Kategoriální význam	Kmenové deriváty	Kořenové deriváty
událost	253	8
abstraktní výsledek děje	51	118
událost / abstraktní výsledek děje	5	22
abstraktní výsledek děje / substance	1	6
vlastnost	0	7
substance	11	18
kontejner	1	2
jiné	0	2

Tabulka 4.1: Počty lexikálních jednotek v NOMVALLEXU I. dle typu derivátu a kategoriálního významu

Vzhledem k tomu, že u kmenových a kořenových derivátů nemůžeme jen na základě slovtvorných formantů rozhodnout, o jaký kategoriální význam se jedná, je nezbytné stanovit jiná kritéria, kterými se lze při odlišování jednotlivých kategoriálních (a lexikálních) významů daných substantiv řídit; tato kritéria zahrnují zejména morfosyntaktické vlastnosti daných substantiv, tj. to, s jakými doplněními, případně v jakých morfematických formách se daná substantiva v jednotlivých významech mohou pojít; s morfosyntaktickými vlastnostmi souvisí i dělení na syntaktické, lexikální a syntakticko-lexikální deriváty (oddíly 3.3.1 a 4.4).⁵⁶

Přehled typů deverbativních substantiv s valenčním potenciálem, včetně kategoriálních významů a typu derivace, uvádíme v tabulce 4.2.⁵⁷ V této tabulce kromě kmenových a kořenových derivátů, které alespoň v jednom významu označují událost nebo abstraktní výsledek děje, uvádíme pro úplnost (avšak *zkoseným modrým písmem*) také některá deverbativní substantiva, jejichž přípony jsou charakteristické pro konkréta s kategoriálním významem substance; patří k nim zejména činitelská jména (např. přípona *-tel*), jména nástrojů (např. přípony *-dlo*, *-č*) a substantiva označující místo (např. přípony *-árna*, *-ovna*). Tato substantiva rovněž mohou mít valenci, např. *učitel tance*, *drtič česneku*, *půjčovna automobilů* (oddíl 4.5), ale ve slovníku NOMVALLEX I. je nezachycujeme, protože nemohou označovat událost nebo abstraktní výsledek děje.

tomnost obou nejčastějších kategoriálních významů v rámci jednoho lexému, tj. přítomnost jak lexikální jednotky s kategoriálním významem událost, tak lexikální jednotky s kategoriálním významem abstraktní výsledek děje (případně jejich sloučení v jedné lexikální jednotce), je častější u kořenových derivátů než u kmenových derivátů, není však pravidlem.

⁵⁶ Mezi kmenovými a kořenovými deriváty existuje celá řada rozdílů, popsanych detailně v rámci jiných teoretických přístupů, srov. zejm. Grepl – Karlík (1998, s. 177) a Dvořák (2017a,b).

⁵⁷ K typům nedeverbativních substantiv s valenčním potenciálem viz Piřha (1981, 1984). Bez ohledu na způsob odvození daných substantiv uvádí detailnější sémantické třídění tří základních skupin substantiv s valencí, tj. abstrakt, konkrét a substantiv kvantitativních, také Čermák – Holub (1991).

Typ substantiva	Typ derivace	Kategoriální význam	Příklad
abstraktum	syntaktická	událost	pouze kmenové deriváty: <i>vydání</i> knihy trvalo několik měsíců; <i>balení</i> dárků rodiči; <i>pohrdání</i> názory lidí touhle vládou; <i>plánování</i> výstavby developerem; včasné <i>postřehnutí</i> nebezpečných situací
		událost	pouze kořenové deriváty: <i>dodávka</i> zboží zákazníkům zahraniční společností; pozoroval <i>let</i> ptáků; natáčel <i>východ</i> slunce; <i>zásah</i> cíle
	abstraktní výsledek děje	kmenové i kořenové deriváty: <i>zásah</i> právnímu vědomí občanů; <i>pochvala</i> premiérovi; <i>plán</i> developerů na zastavěná prostranství; <i>pohrdání</i> k lidem; <i>nadšení</i> nad úspěchem	
	vlastnost	pouze kořenové deriváty: <i>důvtip</i> generálů; <i>chlapcův</i> bystrý <i>postřeh</i>	
konkrétum	lexikální	substance: věc, včetně konkrétních výsledků děje	kmenové i kořenové deriváty, příp. <i>jiné</i> : <i>první vydání</i> knihy; <i>Petrova bílá dodávka</i> ; <i>plán</i> města; <i>výrobek</i> z kůže; <i>dopis</i> kamarádce
		osoba nebo skupina osob	<i>velení</i> armády; <i>rada</i> města; <i>malíř</i> obrazů; <i>dodavatel</i> zbraní severní Koreji
		místo	<i>východ</i> domu; <i>oddělení</i> zahraničních styků; <i>opravna</i> automobilů
		nástroj	<i>elektrický brus</i> nožů / <i>brus</i> na nože; <i>vypnuté zapalování</i> vozidla; <i>drtič</i> česneku
kvantitativní substantivum	lexikální	kontejner	kmenové i kořenové deriváty: <i>jedno balení</i> léků; <i>sbírka</i> motýlů; <i>počet</i> dětí

Tabulka 4.2: Typy deverbativních substantiv s valenčním potenciálem. *Zkoseným modrým písmem* jsou uvedeny příklady substantiv tvořených příponami charakteristickými pro konkréta s kategoriálním významem substance; heslář slovníku NOM-VALLEX I. takto tvořená substantiva nezahrnuje.

4.1.3 Delimitace lexikálních a kategoriálních významů

V některých případech jsou jednotlivé významy kmenových i kořenových derivátů snadno odlišitelné. Kromě abstraktních substantiv s kategoriálním významem událost (např. *vydání knihy trvalo několik měsíců*, *dodávka zboží zákazníkům zahraniční společnosti*, *pozoroval let ptáků*, *natácel východ slunce*) jsou běžné i významy substantivizované, tj. lexikální jednotky s kategoriálním významem substance, odpovídající konkrétům s fyzickou interpretací, zejména věc (např. *tlusté vydání knihy*, *rozměrná dodávka*, *čerstvé krmení*, *těžký nákup*, *velký úlovek*, *něčí první výplata*, *pět výskytlů v korpusu*), osoba nebo skupina osob (např. *vedení*, *rada*), místo (např. *prudké stoupání*, *uzamčený východ*) nebo nástroj (*vypnuté zapalování vozidla*, *brus na nože*).

Sémantika substantiv však bývá velmi bohatá a mezi krajními kategoriálními významy událost a substance bývá někdy i několik dalších významů, označujících nejčastěji abstraktní výsledek děje (srov. níže jednotlivé lexikální substantiva *vyznamenání*, z nichž první (31) odpovídá kategoriálnímu významu událost, druhé dva (32) a (33) abstraktnímu výsledku děje a čtvrtý význam (34) substanti).⁵⁸ Zejména odlišení kategoriálních významů událost a abstraktní výsledek děje, včetně valence charakteristické pro tyto jednotlivé významy, však nebývá jednoduché. Vzhledem k tomu, že se jedná o abstrakta, není možné se opřít o fyzickou interpretaci daného substantiva a hranice mezi významy je tedy těžko rozpoznatelná, srov. velmi blízký lexikální význam *uznání zásluh* u substantiva *vyznamenání* označujícího událost (31) a abstraktní výsledek děje (32). Skutečnost, že se jedná o odlišný kategoriální význam, se však odráží i v rozdílech v morfematickém vyjádření jejich valenčních doplnění, viz příslušné valenční rámce. Zatímco u kmenových derivátů je možné při vydělování lexikálních jednotek aplikovat kritéria zohledňující jejich morfosyntaktické vlastnosti, u kořenových derivátů je tato možnost omezená. Pokud jazykový materiál neposkytuje dostatečná vodítka pro vydělení jednotlivých významů, zachycujeme událost a abstraktní výsledek děje společně v jediné lexikální jednotce; k vydělování lexikálních jednotek blíže viz oddíl 3.3.⁵⁹

- (31) *vyznamenávání^{impf} – vyznamenání^{pf}* ((veřejné) uznání zásluh)

ACT_{2, pos, od+2} **PAT**_{2, pos}

- a. *O jejím významu svědčí i vyznamenání indologa.PAT Dušana Zbavitele indickým prezidentem.ACT.* (SYN)

- (32) *vyznamenání^{pf}* ((veřejné) uznání zásluh; pocta; projev úcty)

ACT_{2, pos, od+2} **PAT**_{3, pro+4}

⁵⁸ Kategoriální význam substantiva *vyznamenání* s lexikálním významem *stupeň prospěchu* v (33) je možné chápat i jako substanti (vyznamenání jako viditelný zápis ve vysvědčení).

⁵⁹ K problematickému určování hranice mezi jednotlivými významy viz i Čermák (1999).

- a. *prezident stáhl návrh na státní **vyznamenání** bývalému starostovi.PAT Vidně Helmutu Zilkovi (SYN)*
- b. *Dalo se očekávat, že Topolánkovo.ACT **vyznamenání** pro Josefa Mašína.PAT při návštěvě USA opět vyvolá vlnu emocí. (SYN)*

(33) *vyznamenání^{pf} (nejvyšší stupeň prospěchu ve škole n. při zkouškách)*

EMPTY

- a. *I na gymnáziu si Jana vede velmi dobře - trvale studuje s **vyznamenáním**. (SYN)*

(34) *vyznamenání^{pf} (medaile)*

EMPTY

- a. *granátovou brož uložím k jantaru a dědečkovým.APP **vyznamenáním** (SYN)*

Dalším problémem bývá rozpoznání určitého významu v konkrétních promluvách, a to i v případě, kdy jsou ve slovníku příslušné lexikální jednotky jasně vydělené. Nejistota v určení významu bývá ztěžována elipsou některých nebo všech valenčních doplnění (srov. bod 3 v oddíle 4.3). Například substantivum *vybavení* má dva významy, tj. vedle události, srov. (35a), může také označovat substanci, srov. (35b). V příkladu (35c) však přesto není jasné, zda Petr investoval do procesu vybavení pokoje, nebo do nábytku a dalšího zařízení. Ve slovníku NOMVALLEX I. se s tímto problémem setkáváme zejména u substantiv označujících nějaký dokument, blíže viz oddíl 3.3.5.

- (35) a. ***vybavení** dětí vším potřebným*
- b. *koupil si lyžařské **vybavení***
- c. *do **vybavení** pokoje investoval Petr nemalou částku*

4.2 MORFEMATICKÉ VYJÁDŘENÍ VALENČNÍCH DOPLNĚNÍ U SUBSTANTIV

Morfematické vyjádření valenčních doplnění je tou valenční charakteristikou, která se nejvýrazněji projevuje v povrchové stavbě věty. V tradičně pojatých slovnících je to často jediná uváděná informace o valenci, běžně označovaná jako vazba příslušných substantiv (např. substantivum *žádost* má vazbu *o něco*). Slovník NOMVALLEX uvádí u každého valenčního doplnění ve valenčním rámci určité lexikální jednotky seznam

morfematických forem, které lze k vyjádření dané pozice u této jednotky použít,⁶⁰ srov. (36b)–(36c), a to v jejím bezpříznakově strukturovaném užití.⁶¹

Data slovníku NOMVALLEX I. dokládají, že u substantiv dochází k výraznému nárůstu počtu morfematických vyjádření valenčních doplnění oproti jejich základovým slovesům, srov. počet forem ve valenčním rámci slovesa *žádat*^{impf} (36a) s počty forem v rámci kmenového derivátu *žádání* (*si*)^{impf} (36b) a kořenového derivátu *žádost*^{no-aspect} (36c); v průměru celkový počet adnominálních forem naroste u kmenových derivátů o 40%, u derivátů kořenových dokonce o 51,7% (blíže viz oddíl 4.5.2.3 a Kolářová et al., 2019).

- (36) a. *žádat*^{impf}
ACT₁ **ADDR**₄ **PAT**_{o+4, inf, aby, af, zda, že}
- b. *žádání* (*si*)^{impf} (kategorieální význam: událost)
ACT_{2, 7, pos} **ADDR**_{2, pos} **PAT**_{o+4, aby, af, zda}
- c. *žádost*^{no-aspect} (kategorieální význam: abstraktní výsledek děje)
ACT_{2, pos, od+2} **ADDR**_{3, k+3} **PAT**_{2, k+3, na+4, o+4, po+6, inf, aby, af, zda, že}

Pro morfematické vyjádření valenčních doplnění substantiv obecně platí:

1. Naprostá většina valenčních členů je vyjádřena pomocí neshodných přívlastků, ve formě bezpředložkových i předložkových pádů, infinitivu, vedlejší věty, výjimečně i adverbia.⁶²
2. Některá valenční doplnění mohou být vyjádřena pomocí shodného přívlastku ve formě posesivního adjektiva nebo zájmena, např. *ošetřit pacienta*.PAT → *pacientovo*.PAT/*jeho*.PAT *ošetření*.
3. Pro substantiva s kategoriálním významem událost, zejména pro syntaktické deriváty (např. *žádání*, *kontrolování*), je charakteristické vyjádření valenčních doplnění v takových formách, které se dají na základě určitých pravidel odvodit od forem příslušných valenčních doplnění jejich základových sloves (např. adverbální bezpředložkový akuzativ se mění na adnominální bezpředložkový genitiv, srov. *žádat šéfa*.AK → *žádání šéfa*.GEN). Vzhledem k této odvoditelnosti, pravidelnosti je nazýváme *formy systémové* (blíže viz oddíl 4.2.1).
4. Substantiva s jinými kategoriálními významy, zejména abstraktní výsledek děje (např. *žádost*) a substance (např. *spolupracovník*), užívají v některých případech takové morfematické formy valenčních doplnění, které od forem odpovídajících valenčních doplnění jejich základových sloves odvodit nelze (srov. *žá-*

⁶⁰ Ke značení možných forem vyjádření valenčních doplnění ve valenčních rámcích viz oddíl 3.5.

⁶¹ Neuvádíme tedy formy, které lze užít např. v konstrukcích vyjadřujících reciprocitu, např. *pravidelná diskuse mezi studenty*.ACT-ADDR a *učiteli*.ACT-ADDR o *výuce*.PAT.

⁶² Z hlediska frekvence je nejčastější formou bezpředložkový genitiv, následovaný předložkovými skupinami (Čermáková, 2009); další formy vyjádření jsou výrazně méně časté.

dat šéfa → *žádost šéfovi / k šéfovi*, *spolupracovat s Petrem* → *spolupracovník Petra*); těmto formám říkáme *nesystémové*⁶³ (blíže viz oddíl 4.2.2).

- U adnominálních forem, které jsou výsledkem několika různých posunů, může docházet k syntaktické (strukturní) homonymii. Jde zejména o adnominální bezpředložkový genitiv a alternující posesivní formu (dochází k homonymii tzv. subjektového/objektového Gen/Pos, např. *varování řidiče.ACT/ADDR*, *řidičovo.ACT/ADDR varování*).

Při práci s materiálem slovníku NOMVALLEX I. se ukázalo, že adnominální formy nejsou u konkrétních lexikálních jednotek rovnocenné co do jejich užití; některé jsou u určité lexikální jednotky preferované a frekventované, jiné jsou spíše doplňkové, užívané výjimečně, na některé formy lze nahlížet jako na stylistické varianty (jde zejména o formy vyjádřené sekundárními předložkami, např. *respekt vůči učitelí*, *dotaz ze strany rodičů*; Panevová – Kolářová, 2018). Je zřejmé, že nárůst počtu forem ve valenčních rámcích substantiv ve srovnání s jejich základovými slovesy umožňuje mluvčím větší variabilitu při výběru vhodné adnominální formy pro vyjádření určité situace a pro užití substantiva v určité syntaktické struktuře.

Formy valenčních doplnění substantiv sehrávají podstatnou roli při vydělování lexikálních jednotek, protože mohou odrážet změny v kategoriálním významu rozvíjených substantiv; zatímco např. užití formy **ACT**(7) v mnohých případech napovídá, že substantivum označuje událost, užití nesystémových forem naopak naznačuje, že se jedná o jiný kategoriální význam.

4.2.1 Systémové formy valenčních doplnění

Systémové adnominální formy valenčních doplnění mají původ ve formách odpovídajících valenčních doplnění základových sloves daných substantiv a lze je na základě jistých pravidel od těchto forem odvodit. Systémové formy užívají substantiva s kategoriálním významem událost, tedy především syntaktické deriváty (tj. kmenové deriváty, např. *žádání*, *kontrolování*), ale také kořenové deriváty s kategoriálním významem událost (např. *četba*, *kontrola*). I mnohá substantiva s dalšími kategoriálními významy si uchovávají možnost vyjádření svých valenčních doplnění pomocí systémových forem, ve srovnání se substantivy označujícími událost však zpravidla využívají jen některé (vyhýbají se zejména formě **ACT**(7), srov. oddíly 4.4.2 a 4.4.3), přičemž chybějící systémové formy nahrazují formami nesystémovými; např. abstraktní výsledek děje *žádost* s valenčním rámcem (36c) využívá stejně jako dějový význam substantiva *žádání* s valenčním rámcem (36b) systémové formy **ACT**(2,pos) a **PAT**(o+4,inf,aby,ař,zda,že), místo formy **ACT**(7) však volí formu **ACT**(od+2) a systémové formy **ADDR**(2,pos) nahrazuje formami nesystémovými, konkrétně **ADDR**(3,k+3).

⁶³ Pro *systémové formy* jsme dříve užívaly též označení *typické*, pro *nesystémové formy* označení *specifické* (např. Kolářová, 2010).

Při srovnání morfematically vyjádření valenčních doplnění substantiv a jejich základových sloves vycházíme primárně z aktivní větné struktury s verbem finitem (oddíl 4.2.1.1), některé systémové formy, např. **ACT**(7,od+2), však spojujeme s neaktivními slovesnými strukturami (oddíl 4.2.1.2). Zjednodušeně lze říci, že slovesné strukturní pády (tj. Nom a Ak, Karlík, 2000b) se mění na adnominální bezpředložkový genitiv nebo s ním alternující posesivní formu, nominativ případně i na bezpředložkový instrumentál nebo předložkovou skupinu od+2, adverbia se mění na adjektiva a ostatní adverbální formy valenčních doplnění zůstávají stejné. V rámci valenčních struktur založených na deverbativním substantivu zaujímá hierarchicky nejvyšší pozici adnominální bezpředložkový genitiv (Karlík et al., 1997, s. 504), přičemž existují podmínky, za kterých tato forma může alternovat s formou posesivní (Karlík – Nübler, 1998; Karlík, 2000b). Můžeme tedy zformulovat následující pravidla:

1. Adverbální nominativ se mění na adnominální bezpředložkový genitiv nebo s ním alternující formu posesivního adjektiva nebo zájmena (např. *poučování Petra.ACT / Petrovo.ACT/jeho.ACT poučování kamarádů.ADDR*, blíže viz «1»), případně na instrumentál (např. *poučování kamarádů.ADDR Petrem.ACT*, blíže viz «5»), okrajově na předložkovou skupinu od+Gen (např. *poučování od Petra.ACT*, blíže viz «6»).
2. Adverbální bezpředložkový akuzativ ve funkci objektu se mění na adnominální bezpředložkový genitiv nebo s ním alternující formu posesivního adjektiva nebo zájmena (např. *vyznamenat Havla.PAT → vyznamenání Havla.PAT / Havlovo.PAT/jeho.PAT vyznamenání*, blíže viz «2»).
3. Adnominální bezpředložkový genitiv odpovídající adverbálnímu bezpředložkovému genitivu může rovněž alternovat s posesivním vyjádřením (např. *dotazovat se subjektů.ADDR → dotazování se subjektů.ADDR/jejich.ADDR dotazování*, blíže viz «3» a «4»).
4. Adverbální bezpředložkový dativ si standardně svoji formu zachovává (např. *zakázal Petrovi.ADDR sportovat.PAT → zákaz Petrovi.ADDR sportovat.PAT*), okrajově se však mění na posesivní adjektivum nebo zájmeno (např. *zakázal Petrovi.ADDR sportovat.PAT → Petrův.ADDR/jeho.ADDR zákaz sportovat.PAT*), výjimečně i na adnominální bezpředložkový genitiv (*zákaz Petra.ADDR sportovat.PAT*, blíže viz «7»).
5. Adverbia se mění na adjektiva (např. *chovat se slušně → slušné chování*), v některých případech však adverbium zůstává (např. *chování se slušně ke své rodině, cítit se dobře → cítění se dobře, číst nahlas → čtení nahlas*, blíže viz oddíl 4.4.1).
6. Ostatní adverbální morfematically vyjádření se u substantiv nemění (např. *žádat o pomoc / aby pomohli → žádání o pomoc / aby pomohli, zakazovat dětem hrát hry → zakazování dětem hrát hry, pohrdat názory veřejnosti → pohrdání názory veřejnosti*).
7. Valenční doplnění mající funkci doplňku si při předložkovém vyjádření uchovávají stejnou formu, jako má dané doplnění u slovesa (např. *uznat němčinu za*

druhý jazyk státu → *uznání němčiny za druhý jazyk státu*). Při vyjádření doplňku pomocí výrazu *jako* je pád shodný s pádem valenčního doplnění, s nímž je doplněk ve vztahu druhé závislosti (např. *uznání Indie jako jaderné mocnosti*, *uznání naší zemi jako státu, který stál [...]*). Ukazuje se však, že u pádů předložkových je tendence k užití bezpředložkovému, např. *přirozený respekt ke zvířeti jako (k) individuu*, *respekt před Felixem jako (před) šéfem*, blíže viz Kolářová et al. (2018). Domníváme se, že při bezpředložkovém užití dochází k pouhé aktuální elipse předložky (Mikulová, 2011), a to ze stylistických důvodů, patrně aby se předložky neopakovaly.

8. Struktury se dvěma aktanty ve formě adnominálního bezpředložkového genitivu jsou možné jen ve velmi omezených případech, např. *zbavit ženu.ADDR starostů.PAT* → *zbavení ženy.ADDR starostů.PAT*, *František.ACT Karel se zřekl trůnu.PAT ve prospěch Franciho* → *zřeknutí se Františka.ACT Karla trůnu.PAT ve prospěch Franciho*; k jednotlivým typům viz Kolářová (2014a).

Pro vztah systémových adnominálních forem a odpovídajících forem adverbálních užíváme označení *systémový posun*, viz též schéma v obrázku 4.1.

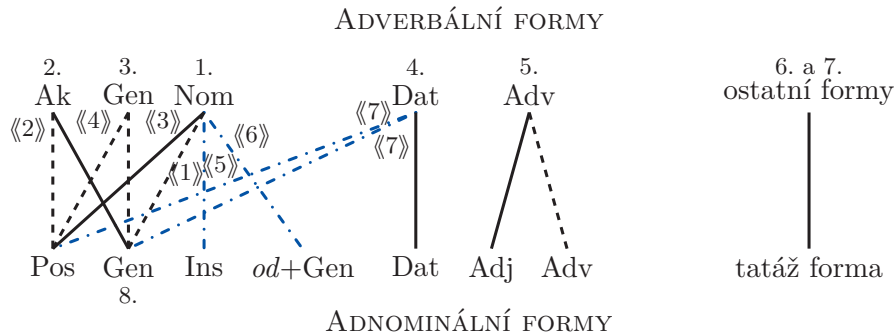
Bylo by však chybou se domnívat, že systémové formy jsou ve všech situacích gramatické a preferované (srov. např. *obávat se čeho* → **obava čeho*); u některých systémových forem, zejména u forem, u nichž dochází k strukturální homonymii (předešlým Gen_{Adnom} a Adj-pos/Pron-pos), navíc nejsou vždy jasné podmínky, kdy je lze užít, proto není možné je ve valenčních rámcích substantiv uvádět „mechanicky“, bez zvažování, zda se u daných lexikálních jednotek skutečně mohou vyskytnout.

4.2.1.1 Systémové formy vycházející z aktivní větné struktury

⟨1⟩ **Posuny** Nom → Adj-pos/Pron-pos a Nom → Gen Patří k základním a hojně doloženým posunům. Zatímco užití posunu Nom → Pos je limitováno pouze možnostmi odvození posesivního adjektiva,⁶⁴ užití formy Gen_{Adnom} (← Nom), tj. ACT(2), je v některých případech problematické, a to zejména u kmenových derivátů.⁶⁵ Nejproblematičtější je u substantiv odvozených od tranzitivních sloves s povrchověsyntaktickým doplňkem (např. EFF v konstrukci *uznání archiválií.PAT za kulturní památky.EFF*, viz (37a)), u nichž je vzhledem k přítomnosti doplňku ve valenčním rámci genitivní pozice

⁶⁴ Podle Karlíka et al. (1997, s. 165) je užití Adj-pos tvaroslovně omezeno, zejména na jednoslovná obecná jména osob a jednoslovná jména vlastní, obojí v singuláru. Oproti tomu forma Pron-pos může (jakožto jeden z prostředků textové koreference) odkazovat i k substantivům, která neoznačují osoby, a to i v plurálu, např. *Petr.ACT užívá stavbu.PAT* → *Petrovo.ACT užívání stavby.PAT.Gen = jeho.ACT.Pron-pos užívání stavby.PAT.Gen = její.PAT.Pron-pos užívání Petrem.ACT.Ins*, ale **stavbino.Adj-pos*; *podniky.ACT užívají námezdní dělníky.PAT* → *jejich.ACT.Pron-pos.pl.inanim užívání dělníků.PAT.Gen = jejich.PAT.Pron-pos.pl.inanim užívání podniky.ACT.Ins*, ale **podniky.Adj-pos.pl*, **dělníci.Adj-pos.pl*.

⁶⁵ K homonymii subjektového a předmětového genitivu blíže viz Křížková (1968), Karlík – Nübler (1998) a Kolářová (2010).

Obrázek 4.1: Systémové posuny v morfematických formách participantů. Barevně vyznačené posuny vycházejí z pasivní a/nebo recipientní větné struktury, oba typy čerchovaně vyznačených posunů jsou méně časté (podrobný komentář k těmto posunům viz příslušné body na s. 63–70), čísla nad adverbálními formami odkazují k bodům v úvodu tohoto oddílu.

rezervována pro vyjádření Patientu.⁶⁶ Užití formy **ACT**(2) je u nich tedy patrně negramatické, a to nejen v kombinaci s doplňkem (37b), ale i při samotném vyjádření Aktora (37c). Oproti tomu u substantiva *uznání* s lexikálním významem *ocenění* se **ACT**(2) vyskytnout může, a to i samostatně vyjádřený (srov. (38a) pro substantivum *uznání^{pf}* s kategoriálním významem *událost* a dále (39a–39b) pro totéž substantivum s kategoriálním významem *abstraktní výsledek děje*).

(37) *uznávání^{impf} – uznání^{pf}* (událost: úřední prohlášení urč. okolnosti za platnou)

ACT 7, pos, od+2 **PAT** 2, pos **EFF** 7, jako+2, za+4, adj-7, jako+adj-2, za+adj-4

- a. *ministrovo^{ACT} uznání archiválií^{PAT} za kulturní památky^{EFF}*
- b. **uznání ministra^{ACT} za kulturní památky^{EFF}*
- c. *??uznání ministra^{ACT}*

(38) *uznávání^{impf} – uznání^{pf}* (událost: ocenění, přiznání zásluhy)

ACT 2, 7, pos, od+2 **PAT** 2, pos, že, cont

- a. *bylo hezké slyšet uznání rodičů^{ACT}, že „z tribuny se do toho mluví^{PAT} snadno“ (SYN)*

⁶⁶ Podobně je u nich při neobsazení genitivní pozice Patientem pro Patiens rezervována posesivní pozice, která pak nemůže být obsazena Aktorem, srov. **ministrovo^{ACT} uznání za kulturní památky^{EFF}*.

(39) *uznání^{pf}* (abstraktní výsledek děje: přiznání zásluhy, přínosu apod.)

ACT_{2, pos, od+2} **PAT**_{2, 3, pos, k+3}

- a. *jako výraz **uznání** majitele_{ACT} talentovanému umělci_{PAT}* (SYN)
- b. *V květnu byl scénář oceněn zvláštním **uznáním** poroty_{ACT}.* (SYN)

I u některých substantiv odvozených od tranzitivních sloves bez doplňku, například *obdivování, kontrolování, podněcování, prozkoumávání*, však vzniká pochybnost, zda se mohou vyskytnout s **ACT**(2), či nikoli. Korpusové doklady na tuto formu, interpretovanou jako **ACT**(2) jen na základě znalosti světa nebo kontextu, bývají u těchto substantiv velmi vzácné, srov. (40a–40d), přičemž častěji jsou u nich doloženy jiné formy Aktora, zejména **ACT**(Pos), případně **ACT**(7). Vzácné jsou také doklady formy **ACT**(2) u substantiv s reflexivem *se/si*, srov. (40e–40f). U některých dalších substantiv, např. *respektování, nenávidění*, korpus formu **ACT**(2) vůbec nedokládá, čemuž odpovídá i intuice rodilého mluvčího, srov. (40g). V některých případech je navíc patrný rozdíl mezi substantivem odvozeným od imperfektivního slovesa a substantivem odvozeným od slovesa perfektivního, srov. nedoložené, ale teoreticky možné vyjádření **ACT**(2) u substantiva *navrhování^{impf}* (vytváření návrhu, 41a) a odpovídající (rovněž nedoloženou) konstrukci u substantiva *navržení^{pf}* (vytvoření návrhu, 41b), v níž je vyjádření **ACT**(2) patrně negramatické.

- (40) a. *K **obdivování** návštěvníků_{ACT} je připraveno kolem stovky exponátů* (SYN)
- b. *Zaměstnanci Českých drah v parných dnech více kontrolovají stav kolejí. [...] Častější **kontrolování** pracovníků_{ACT} drah ale na Chomutovsku nijak neovlivní plynulost dopravy.* (SYN)
- c. *Exodus Srbů ze Sarajeva [...] vytrvale pokračuje za **podněcování** hlavních bosenskosrbských předáků_{ACT}, kteří zarputile odmítají jakoukoli formu soužití s muslimskou komunitou.* (SYN)
- d. *Proč vypadají tyto zřejmé plány na společné **prozkoumávání** Rusů_{ACT} a Američanů_{ACT} uvnitř Phobosu tak „učebnicově“.* (ARA)
- e. *Návštěva exekutora asi nemá žádné výhody, pokud v to nepočítáme **ponaučení se** některých lidí_{ACT}.* (ARA)
- f. *Každoročním evergreenem se stalo **stěžování si** rodičů_{ACT} na plné školky_{PAT}.* (SYN)
- g. *?? setkat se s **nenáviděním/respektováním** nějakého člověka_{ACT}*

- (41) a. *? **navrhování** pana architekta_{ACT} se nám zdálo zdlouhavé*
- b. *??/* **navržení** pana architekta_{ACT} se nám nelíbilo*

Užití formy **ACT**(2) u kořenových derivátů typicky není problematické; výjimky nacházíme u některých substantiv označujících událost, u nichž je vzhledem k jejich lexikálnímu významu genitivní pozice rezervována pro vyjádření Patientu. Například u substantiva *komunikace* ve významu *sdělování, úřední oznamování* (42) může být Aktor vyjádřen bezpředložkovým instrumentálem, srov. (42a), jeho vyjádření pomocí bezpředložkového genitivu však není možné, srov. (42b). Oproti tomu, u běžnějšího užití substantiva *komunikace* ve významu *domlouvání se, domluva* (43) je vyjádření formy **ACT**(2) zcela běžné, srov. (43a).

(42) *komunikace*^{no-aspect} (*sdělování, úřední oznamování*)

ACT_{7, pos} **ADDR**₃ **PAT**_{2, pos}

- a. *Špatná či naprosto nedostatečná komunikace důchodové reformy.PAT vládu.ACT je jednou z hlavních příčin* (SYN)
- b. *komunikace *vlády.ACT (důchodové reformy.PAT)*

(43) *komunikace*^{no-aspect} (*domlouvání se, domluva*)

ACT_{2, pos} **ADDR**_{s+7} **PAT**_{o+6}

- a. *Za zásadní považuje způsob komunikace rodičů.ACT s dítětem.ADDR o školní přípravě.PAT* (SYN)

«2» **Posuny** Ak → Gen a Ak → Adj-pos/Pron-pos Zatímco posun Ak → Gen je zcela základním systémovým posunem, posun Ak → Pos má určitá omezení, srov. *slíbit věrnost.PAT* → *slíb věrnosti.PAT* / *?její.PAT slíb*. Prenominální pozice je přednostně rezervována pro vyjádření původního adverbálního Konatele, tj. pro posun Nom → Pos. Tato skutečnost vyvolává zcela opodstatněnou otázku, jaké jsou podmínky pro užití původního adverbálního objektu v prenomínální pozici, tj. např. pro posun Ak → Pos. Anderson (1977) se domnívá, že objekt se může vyskytnout v prenomínální pozici jen u substantiv, která vyjadřují děj, který zasahuje (modifikuje) stav objektu (srov. *knowledge of that fact* vs. **the fact's knowledge*; jde o tzv. „affectedness property/constraint“). Cinque (1980) a Alexiadou (2001) však poukazují na skutečnost, že takto zformulovanou podmínku nelze uplatnit ve všech jazycích (dodejme, že ani v češtině, srov. *znalost poměrů / jejich znalost*). V korpusových datech je výskyt posesivního vyjádření původního adverbálního akuzativu výrazně méně častý než jeho genitivní vyjádření (např. *ošetřit pacienta.PAT* → *ošetření pacienta.PAT*), přičemž nad vyjádřením pomocí posesivního adjektiva (*pacientovo.PAT ošetření*) převažuje vyjádření pomocí posesivního zájmena (*jeho.PAT ošetření*).⁶⁷

⁶⁷ V sondě provedené na datech korpusu SYN2000, v níž byly vyhledány a následně ručně zkontrolovány kombinace **PAT**(2)+**ADDR**(3) a **PAT**(Pos)+**ADDR**(3) pro 19 kmenových derivátů a 19

V datech slovníku NOMVALLEX I. formu Pos (\leftarrow Ak) uvádíme v případech, kdy alternuje s $\text{Gen}_{\text{Adnom}} \leftarrow$ Ak, zejména u substantiv označujících událost, srov. (44a–44b). Domníváme se, že $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ nealternuje s formou Pos v případě, kdy je $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ výsledkem nesystémového posunu participantu propoziční povahy, srov. (45a–45b) a oddíl 4.2.2.1.

- (44) a. *překazit trestný čin lze i jeho.PAT včasným **oznámením** státnímu zástupci.ADDR* (SYN)
 b. *Pro mne je teď nejdůležitější, že Sýkorova.PAT **kontrola** u lékaře dopadla dobře a připojí se v pátek* (SYN)
- (45) a. *Vytvořit dětem **návyk** pravidelného čištění.PAT zubů bývá problém.* (SYN)
 b. *?? Jeho.PAT **návyk** by přitom mohl zabránit mnoha problémům se zuby v dospělosti.*

«3» **Posun** $\text{Gen}_{\text{Adverb}} \rightarrow \text{Gen}_{\text{Adnom}}$ Vzhledem k omezenému počtu základových sloves s valenčním doplněním v bezpředložkovém genitivu (Karlík et al., 1996; Skwarska, 2004) je posun $\text{Gen}_{\text{Adverb}} \rightarrow \text{Gen}_{\text{Adnom}}$ jedním z méně častých systémových posunů, a to i u kmenových derivátů (např. *zřeknutí se dědického práva*, *dotazování se kolemjdoucích*). Kolářová (2012) zkoumala, zda se vůbec vyskytuje u kořenových derivátů; zjistila, že z celkového počtu 21 kořenových derivátů odvozených od sloves s genitivní vazbou se $\text{Gen}_{\text{Adnom}}$ odpovídající $\text{Gen}_{\text{Adverb}}$ vyskytuje pouze u tří substantiv, konkrétně *dotyk*, *naděje* a *odvaha*, srov. (46).⁶⁸

- (46) a. *každý jeho.ACT **dotek** puku.PAT doprovázelo ohlušující bučení publika.* (SYN)
 b. *U obou pohlaví se **naděje** dožití.PAT dlouhodobě zvyšuje.* (SYN)
 c. *učil je **odvaze** spolupráce.PAT se světem a soutěže.PAT s ním* (SYN)

kořenových derivátů z tříd Communication a Exchange, jsme našly poměr počtu výskytů těchto kombinací 863:31 u kmenových derivátů (třída Exchange 826:28 a třída Communication 37:3), u kořenových derivátů pak 678:25 (třída Exchange 628:25 a třída Communication 50:0). Mezi doklady na PAT(Pos) nebylo žádné posesivní adjektivum, ve všech případech se jednalo o posesivní zájmeno, blíže viz Kolářová (2013a).

⁶⁸ Při započítání sloves, u nichž je genitivní vazba knižní, např. *pamatuj mých slov / na má slova*, je možné k těmto kořenovým derivátům řadit také substantivum *památka*, např. *uctít památku oběti.PAT*.

«4» **Posun** Gen_{Adverb} → Adj-pos/Pron-pos Patrně je analogií k posunu Ak → Adj-pos/Pron-pos (Kolářová, 2013a). Je vzácně doložený (pouze ve formě anaforického Pron-pos) u několika kmenových derivátů, např. *zanechání* (47) nebo *dotazování se* (48). Přestože jsou některé z dokladů na posun Gen_{Adverb} → Pron-pos příznakové a některými roditelými mluvčími vnímány přímo jako negramatické, jejich přítomnost u obou členů vidové dvojice některých kmenových derivátů, případně i u odpovídajícího kořenového derivátu, naznačují, že se jedná o morfematickou formu, kterou substantiva odvozená od sloves s Gen_{Adverb} alespoň potenciálně umožňují (srov. (49) pro substantivum *zřikání se*^{impf} – *zřeknutí se*^{pf} a (50) pro substantiva *dotýkání se*^{impf} – *dotknutí se*^{pf} a *dotyk*^{no-aspect}).

- (47) *Jediným problémem se zdá být tendence některých studentů nadřazovat po čase praxi samotnému studiu, což v krajním případě může vést až k jeho.PAT zanechání.* (SYN) (tj. zanechání studia)
- (48) *Celkový podíl zaměstnanců dotazovaných subjektů, které tyto subjekty v době jejich.ADDR dotazování zaměstnávaly přímo* (SYN) (tj. dotazování se subjektů – subjekty byly dotazovány)
- (49) a. *Spása světa nespočívá ve ..., ale právě v prohlédnutí tohoto zla a v jeho.PAT úplném zřeknutí se.* (ARA) (tj. zřeknutí se zla)
 b. *z počátku se jednalo spíše o oddalování sňatků či jejich.PAT zřikání se* (ARA) (tj. zřikání se sňatků)
- (50) a. *Causa očividně představuje starostův obnažený nerv se všemi důsledky po jeho.PAT dotknutí se.* (SYN) (tj. dotknutí se nervu)
 b. *Její kůň je po operaci uší a je proto problém s jejich.PAT dotýkáním.* (ARA) (tj. dotýkání se uší)
 c. *Čtyřramenný volant se ovládá lehce a na jeho.PAT sebemenší dotyk auto rychle reaguje.* (SYN) (tj. sebemenší dotyk volantu)

4.2.1.2 Systémové formy vycházející z neaktivních slovesných struktur

Některé posuny lze spojovat nikoli s aktivní větnou strukturou, ale s jinými strukturacemi dané situace. S možností pasivizace základového slovesa je spojován např. posun Nom → Ins, tato interpretace však v některých případech nestačí. Dalšími posuny, jejichž původ lze spatřovat v jiných strukturacích než v aktivní větné struktuře, jsou posuny Nom → od+Gen a Dat_{Adverb} → Gen/Pos.

«5» **Posun** Nom → Ins Je charakteristický zejména pro substantiva s kategoriálním významem událost odvozená od syntakticky tranzitivních sloves umožňujících pasivum, srov. (51). Forma **ACT(7)** se vyskytuje i u některých kmenových a kořenových derivátů odvozených od syntakticky intransitivních sloves, která tvoří pasivum (tzv. sémanticky tranzitivních sloves, srov. Karlík, 2004), např. *napomáhání, vyhrožování, výpomoc*, viz (52). Podle Kolářové (2013b) je však posun Nom → Ins doložen i u některých substantiv odvozených z intransitivních reflexivních sloves, která pasivum netvoří, např. *ujímání se, vzdání se*, srov. (53). Doplnění pomocí **ACT(7)** se rovněž vyskytuje samostatně, bez vyjádření jiných valenčních doplnění, a to jak u kořenových derivátů (54a), tak u kmenových derivátů (54b), u posledně jmenovaných u obou vidových protějšků (54c–54e) (korpusové doklady tedy nepotvrzují hypotézu o negramatičnosti těchto konstrukcí, srov. k tomu Dvořák, 2017a,b). K problematice spojitelnosti substantiv s **ACT(7)** v případě různých kategoriálních významů viz oddíl 4.4.

- (51) a. *čtení/četba pohádek.PAT známým hercem.ACT*
 b. *pohádky.PAT byly čteny známým hercem.ACT*
- (52) a. *napomáhání tomuto trestnému činu.PAT státními orgány.ACT* (SYN)
 b. *Otevřené vyhrožování nejvyššímu státnímu zástupci.ADDR členem.ACT vlády je záležitostí dosud nevídanou–neslýchanou.* (ARA)
 c. *okomentoval výpomoc domácímu týmu.ADDR sudími.ACT Ivan Pihávek* (SYN)
- (53) a. *ujímání se zvířátek.PAT hodnými lidmi.ACT* (SYN)
 b. *vzdání se tohoto práva.PAT zaměstnavatelem.ACT* (SYN)
- (54) a. *V mnoha zemích také funguje kontrola lékárníkem.ACT.* (SYN)
 b. *na kontě měl už nehodu i kontrolování hlídkami.ACT policistů* (SYN)
 c. *počet senátorů i podpisů na petici při navrhování individuálním občanem.ACT byl ponechán na 10 a 10000* (ARA)
 d. *Na zasedání zastupitelstva v Klatovech byli po předchozím navrnutí obyvateli.ACT schválení předsedové osadních výborů.* (SYN)
 e. *To jsou noví ústavní soudci, které po navržení prezidentem.ACT Milošem Zemanem včera podle očekávání hladce schválil Senát.* (SYN)

《6》 **Posun** Nom → od+Gen Patří k nejméně prouzkoumaným systémovým posunům; v datech slovníku NOMVALLEX I. je forma **ACT**(od+2) zachycována jen v případech, kdy byla doložena v korpusových datech, srov. (55). Jedním z možných původů tohoto vyjádření Aktora u substantiv jsou pasivní nebo recipientně pasivní slovesné konstrukce, srov. (56) a (57c) níže.

- (55) a. *Tato metoda je účinnější než instruktáž a **poučování** od lektorů.**ACT** o tom, co je.**PAT** dobré* (SYN)
- b. *Radost jsem měl z **poděkování** od veteránů.**ACT** za oslavy.**PAT***. (SYN)
- c. *U mě nakonec pomohl asi i **zákaz** sportu.**PAT** od lékaře.**ACT** v mých sedmi letech*. (SYN)
- d. *jak zněl poslední **rozkaz** hráčům.**ADDR** od kouče.**ACT** Hořavy před koncem včerejšího tréninku* (SYN)
- (56) a. *Jak **jsem byl informován** od zástupců.**ACT** státu ve společnosti ČEZ, [...]* (SYN)
- b. *Program kabelové televize slouží pro věcné **informování** od zástupců.**ACT** města*. (SYN)

《7》 **Posuny** Dat_{Adverb} → Pos a Dat_{Adverb} → Gen_{Adnom} Okrajově jsou v datech slovníku NOMVALLEX I. u některých substantiv s kategoriálním významem abstraktní výsledek děje, např. *zákaz, nabídka*, doloženy posuny Dat_{Adverb} → Pos a Dat_{Adverb} → Gen_{Adnom}, mající původ v recipientně pasivní perspektivě větné struktury, srov. (57c) a (58b) s aktivní větnou strukturou v (57a) a (58a).^{69,70} U substantiv je vedle systémového dativního vyjádření příslušného valenčního doplnění, srov. (57b), doloženo také jeho posesivní vyjádření, srov. (57d–57e) a (58c), výjimečně pak také vyjádření genitivní, srov. (57f).⁷¹

⁶⁹ Vzhledem k tomu, že v těchto konstrukcích je morfologická realizace Dat_{Adverb} závislá na gramatickém okolí, zvažuje Karlík (2000b, s. 184, pozn. 1) možnost, že by Dat_{Adverb} byl v podobných konstrukcích strukturálním pádem.

⁷⁰ K nesystémovému posunu Dat → Gen/Pos u substantiv se zabudovaným aktantem viz oddíl 4.2.2.2.

⁷¹ Při vyjádření Adresátu posesivní nebo genitivní formou je v těchto konstrukcích jedinou možností vyjádření Aktora forma **ACT**(od+2); ostatní formy, nejen **ACT**(2,pos), ale i **ACT**(7), jsou v těchto konstrukcích negramatické, např. **manželův.**ADDR** zákaz sportovat.**PAT** lékařem.**ACT***. V dokladech s posesivní / genitivní formou Adresátu bez současného vyjádření Aktora je často pro správnou interpretaci posesivní / genitivní formy potřeba širší kontext a znalost světa (např. *Takže jsem nezaplátil a doteď platí můj.**ADDR** zákaz činnosti.**PAT**; burky, zákaz žen.**ADDR** řídit.**PAT** auta, případně zákaz vycházet.**PAT** bez doprovodu mužského příbuzného*). Doklady s genitivním vyjádřením Adresátu jsou častější u substantiva *zákaz* než u substantiva *nabídka*; zatímco u substantiva

- (57) a. *Premiér.ACT Nečas **zakázal** Kalouskovi.ADDR.Dat zvyšovat.PAT přímé daně.*
 b. ***zákaz** sv. Vojtěcha.ACT pražským **měšťanům**.ADDR.Dat vařit.PAT v době neúrody pivo na prodej (ARA)*
 c. ***Kalousek**.ADDR.Nom od premiéra.ACT Nečase navíc **dostal zakázáno** zvyšovat.PAT přímé daně (SYN)*
 d. ***Kalouškův**.ADDR.Adj-pos **zákaz** od premiéra.ACT Nečase zvyšovat.PAT přímé daně*
 e. *Bohužel přišel v sedmdesátých letech **manželův**.ADDR.Adj-pos **zákaz** od tehdejšího horolezeckého svazu.ACT. Ta stopka nás zastavila právě v době, kdy jsme do Himálaje dostali pozvání. (SYN)*
 f. *Exekuční příkaz má za následek tzv. generální inhibitorium, tedy **zákaz dlužníka**.ADDR.Gen nakládat.PAT s veškerým svým majetkem (ARA)*
- (58) a. *Dinamo.ACT **nabídlo** trenérovi.ADDR.Dat, aby trénoval.PAT nové hráče.*
 b. ***Trenér**.ADDR.Nom **dostal** od Dinama.ACT **nabídnuto**, aby trénoval.PAT nové hráče.*
 c. ***Jeho**.ADDR.Pron-pos **stávající nabídka** od Dinama.ACT platí na jeden rok. (SYN)*

4.2.2 Nesystémové formy valenčních doplnění

Vedle systémových forem existují i formy nesystémové, tj. takové formy adnominálních doplnění, které nejsou odvoditelné z adverbálních morfematických forem na základě systémových posunů (uvedených v oddíle 4.2.1); např. dativní forma *šéfovi* ve spojení *žádost šéfovi* nebo předložková skupina *k+3* ve spojení *obdiv k hercům* nemají oporu ve valenci příslušných základových sloves (srov. *žádat šéfa*, *obdivovat herce*; Kolářová, 2010). Nesystémové formy jsou v některých případech vysvětlovány sémantickou motivací, tedy užitím takové adnominální formy, která je charakteristická pro substantiva s obdobným významem (např. *obdiv k hercům* jako analogie k *vztah/láska/úcta/nenávist/odpor k někomu*) nebo pro danou valenční pozici (např. ve spojení *žádost šéfovi* může jít o užití formy charakteristické pro vyjádření Adresáta, tj. bezpředložkového dativu, viz oddíl 4.6). Při zpracování rozsáhlejšího materiálu je však zřejmé, že konkrétní nesystémovou formu nelze nijak předpovědět (odvodit); nesystémové formy jsou tedy výsledkem tzv. *nesystémových posunů* v morfematických formách participantů a je třeba je ve valenčním slovníku zaznamenat u každé lexikální jednotky individuálně.

nabídka nebyl například nalezen žádný doklad kombinace *ADDR(2)+PAT(int)*, u substantiva *zákaz* bylo v použitých korpusech nalezeno 15 jednoznačných dokladů této kombinace (kromě dokladu (57f) např. *zákaz laiků.ADDR kázat.PAT při bohoslužbě; zákaz pracujících.ADDR organizovat.PAT se v odborech*).

V případech, že lexikální jednotka disponuje větším počtem forem vyjádření jednoho valenčního doplnění, mohou některé z těchto forem odpovídat systémovým posunům, jiné posunům nesystémovým, srov. *plánovat výstavbu dálnice* a *plán výstavby / na výstavbu dálnice*, kde *výstavby* je systémová forma, *na výstavbu* forma nesystémová. Nesystémové formy tak výrazně přispívají k nárůstu počtu morfematických vyjádření adnominálních valenčních doplnění ve srovnání se základovými slovesy a umožňují mluvčím větší variabilitu při výběru vhodné adnominální formy pro vyjádření určité situace.

Užívání nesystémových forem u určitého substantiva považujeme za signál, že kategoriální význam dané lexikální jednotky je jiný než událost, a nejedná se tedy o syntaktický derivát, srov. 3.3.1 a 4.4. Nesystémové formy jsou charakteristické pro syntakticko-lexikální deriváty s kategoriálním významem abstraktní výsledek děje (oddíl 4.2.2.1), okrajově se vyskytují také u lexikálních derivátů s kategoriálním významem substance (zejména u substantiv se zabudovaným Aktorem, tj. u substantiv označujících osobu nebo skupinu osob, oddíl 4.2.2.2). Nesystémové formy představují jeden z projevů nesystémového valenčního chování (4.5.2).

4.2.2.1 Nesystémové formy u syntakticko-lexikálních derivátů

Syntakticko-lexikální deriváty s kategoriálním významem abstraktní výsledek děje jsou zastoupeny především kořenovými deriváty (např. *obdiv*, *plán*, *žádost*) a právě pro tento typ deverbativních substantiv jsou nesystémové formy charakteristické (srov. *obdiv k hercům*, *plán na výstavbu*, *žádost šéfovi*). U kmenových derivátů (např. *pohrdání*, *poučení*, *upozornění*, *varování*) sice převažuje označení události, avšak v případech, kdy označují abstraktní výsledek děje, bývají jejich valenční doplnění rovněž vyjádřena nesystémovými formami, častěji u substantiv odvozených od dokonavých sloves (např. *poučení dalším generacím*, *upozornění o zahájení prodeje*), řidčeji u substantiv odvozených od nedokonavých sloves (*pohrdání nad člověkem*, *varování řidičům*).

Rozlišujeme (a) nesystémové posuny participantu nepropoziční povahy, tj. vyjádřeného primárně substantivem, a (b) nesystémové posuny participantu propoziční povahy, tj. vyjádřeného primárně vedlejší větou.⁷²

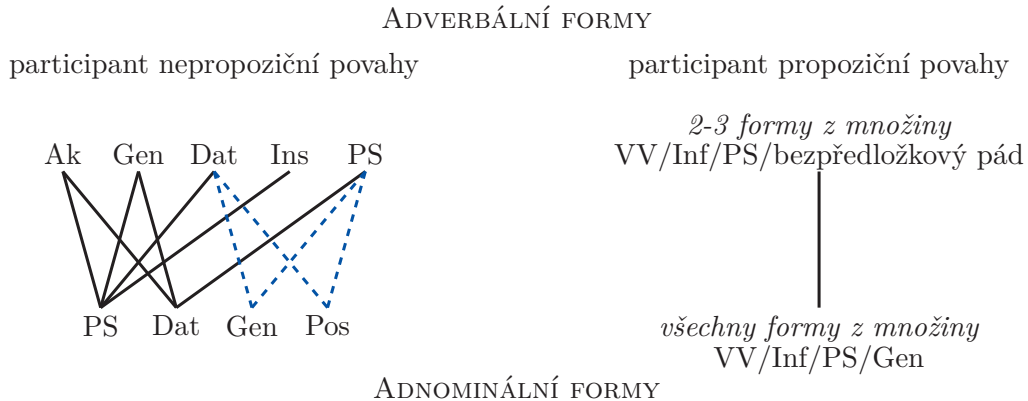
K nesystémovým posunům *participantů nepropoziční povahy* patří zejména (i) posuny, jejichž výsledkem je nějaká předložková skupina, a (ii) posuny, jejichž výsledkem je bezpředložkový dativ (blíže viz oddíly 4.5.2.3 a 4.6). Jedná se konkrétně o níže uvedené posuny (schematicky znázorněné v obrázku 4.2).

⁷² S tímto tříděním „valenčních atributů“ pracují i Daneš et al. (1987a, s. 128); druhy výrazů, jimiž je daná valenční pozice primárně obsazována (tj. výraz větný vs. výraz nevětný), rozlišují i Karlík et al. (1997, s. 386–387).

- (i) Posuny, jejichž výsledkem je nesystémová předložková skupina:
- Ak → PS, např. *lovit velryby* → *lov na velryby*, *obdivovat herce* → *obdiv k hercům*
 - Gen → PS, např. *dotknout se země* → *dotyk se zemí*, *otázat se kamaráda* → *otázka na kamaráda / ke kamarádovi*
 - Dat → PS, např. *křivdit lidem* → *křivda na lidech*, *vyhrožovat mladíkovi* → *výhrůžka vůči mladíkovi*
 - Ins → PS, např. *pohrdat člověkem* → *pohrdání nad člověkem*
- (ii) Posuny, jejichž výsledkem je nesystémový bezpředložkový dativ:
- Ak → Dat, např. *varovat řidiče* → *varování řidičům*
 - Gen → Dat, např. *otázat se voličů* → *otázka voličům*
 - PS → Dat, např. *apelovat na voliče* → *apel voličům*

Participant propoziční povahy (PPP) bývá u základových sloves vyjádřen kombinací dvou nebo tří forem ze čtveřice *W / Inf / PS / bezpředložkový pád*, srov. kombinaci tří forem v (59–60) a (62), a kombinaci dvou forem v (61). Oproti tomu, odvozená substantiva často disponují celou výše uvedenou čtveřicí forem, přičemž bezpředložkovým pádem tu bývá genitiv (obrázek 4.2). Vzhledem k tomu, že nelze určit, která z adverbálních forem je protějškem nově získané (nesystémové) adnominální formy, mluvíme o posunech participantu propoziční povahy jako celku, nikoli jeho jednotlivých forem. Nejčastější nově získanou adnominální formou je předložková skupina (posun PPP → PPP(PS) v 59), následovaná bezpředložkovým genitivem (posun PPP → PPP(Gen) v 60), okrajově však substantivum může disponovat i nově získaným infinitivem (posun PPP → PPP(Inf) v 61) nebo vedlejší větou (posun PPP → PPP(W) v 62); pro názornost jsou nově získané adnominální formy v příkladech (59–62) podtržené.

- (59) PPP → PPP(PS)
nabídl (Janovi), *aby spolupracoval / spolupracovat / spolupráci* →
nabídka, *aby spolupracoval / spolupracovat / spolupráce / na (ke) spolupráci*
- (60) PPP → PPP(Gen)
navykl si, *že kouří / kouřit / na kouření* →
návyk, *že kouří / kouřit / kouření / na kouření*
- (61) PPP → PPP(Inf)
nenadál se, *že se dožije / dožití* →
naděje, *že se dožije / dožít se / dožití / na dožití*

Obrázek 4.2: Nesystémové posuny v morfematických formách participantů. Černě vyznačené posuny jsou charakteristické pro syntakticko-lexikální deriváty (oddíl 4.2.2.1). Čerchovaně a barevně vyznačené posuny se vyskytují pouze u substantiv se zabudovaným aktantem (oddíl 4.2.2.2).

(62) PPP → PPP(W)

*odvážil se skočit / skoku / ke skoku →
odvaha, aby skočil / skočit / skoku / ke skoku*

- a. *Najednou ztrácel **odvahu**, aby jí ukázal_{PAT} časopis, kvůli kterému přišel.* (SYN)

4.2.2.2 Nesystémové formy u substantiv se zabudovaným aktantem

U některých lexikálních derivátů dochází k zabudování aktantu (nejčastěji Aktora, řidčeji Patientu, viz oddíl 4.5.2.1), díky čemuž jsou genitivní a s ní alternující posesivní pozice uvolněny pro obsazení jiným aktantem (Kolářová, 2010). Dochází tak k následujícím nesystémovým posunům participantu nepropoziční povahy (schematické znázornění viz obrázek 4.2):

(63) Dat → Gen/Adj-pos/Pron-pos

- a. *(po)radí prezidentovi → **poradce** prezidenta / prezidentův poradce / jeho poradce*
- b. *velet armádě → **velení** armády / její velení*

(64) PS → Gen/Adj-pos/Pron-pos

***spolupracuje** s Petrem → **spolupracovník** Petra / Petrův spolupracovník / jeho spolupracovník*

4.3 POVRCHOVĚSYNTAKTICKÉ VLASTNOSTI NOMINÁLNÍ SKUPINY

Valence substantiv se typicky realizuje v rámci nominální skupiny, přičemž pozorujeme následující povrchověsyntaktické vlastnosti:

1. Slovosled valenčních doplnění podléhá slovosledným pravidlům v rámci nominální skupiny (např. valenční doplnění v bezpředložkovém genitivu předchází valenčním doplněním vyjádřeným jinou formou neshodného přívlastku, srov. *komunikace lékaře.ACT s pacientem.ADDR*, blíže viz Kolářová, 2010; Uhlířová, 2017);
2. Některé povrchověsyntaktické kombinace valenčních doplnění jsou v češtině i při užití systémových forem negramatické, srov. *lékař.ACT ošetřil pacienta.PAT* → *lékařovo.ACT ošetření pacienta.PAT* / *pacientovo.PAT ošetření lékařem.ACT*, ale **pacientovo.PAT ošetření lékaře.ACT* a **ošetření lékaře.ACT pacienta.PAT* (Křížková, 1968; Karlík – Nübler, 1998; Panevová, 2000), při zohlednění tří aktantů ve valenční struktuře substantiva dále např. *lékař.ACT zakázal manželovi.ADDR sport.PAT* → **manželův.ADDR zákaz sportu.PAT lékařem.ACT*, případně konstrukce s valenčním povrchověsyntaktickým doplňkem (zpravidla Efektem), v nichž není vyjádřený Patiens, např. *ministr.ACT uznal archiválie.PAT za kulturní památky.PAT* → *uznání ministra.ACT za kulturní památky.EFF* / *ministrovo.ACT uznání za kulturní památky.EFF* (blíže viz oddíl 4.2.1). K vyjádření více než jednoho aktantu genitivní formou může dojít jen u omezeného počtu substantiv a jen za určitých podmínek, např. *zbavení ženy starostí* (Kolářová, 2014a).
3. Naprostá většina valenčních doplnění substantiv je vypustitelná v povrchové struktuře věty (Karlík et al., 1996, s. 504). K případům, kdy je determinace určitým valenčním doplněním vyžadována, srov. Karlík (2002) a Dvořák (2014).
4. Vyšší počet forem adnominálních valenčních doplnění oproti základovým slovesům a častější povrchová vypustitelnost těchto doplnění vedou ve srovnání se slovesy k vyššímu počtu potenciálních kombinací, v nichž se daná doplnění mohou vyskytnout (zejména u substantiv se třemi a více aktanty je počet možných kombinací forem těchto aktantů značně vysoký). Tyto potenciální kombinace forem valenčních doplnění však nejsou z hlediska užívání rovnocenné (některé jsou preferované, běžné, jiné jsou sice možné, tj. gramaticky správné, ale užívané jsou jen výjimečně, u dalších nejsou dosud podmínky jejich užívání dostatečně objasněny). Problematika kombinovatelnosti valenčních doplnění deverbativních substantiv tedy zasluhuje velkou pozornost (viz oddíl 3.4).

4.4 MORFOSYNTAKTICKÉ VLASTNOSTI RŮZNÝCH TYPŮ SUBSTANTIVNÍCH DERIVÁTŮ

Kromě obecných povrchověsyntaktických vlastností nominálních skupin (oddíl 4.3) jsou pro různé deverbativní deriváty v závislosti na jejich kategoriálním významu a slovtvorném typu charakteristické některé další morfosyntaktické vlastnosti (stručný přehled podáváme v tabulkách 4.3 a 4.4). U polysémních substantiv výčet morfosyntaktických vlastností jednotlivých typů derivátů napomáhá při vydělování lexikálních jednotek (oddíl 3.3).

Pro potřeby lexikografického zpracování valence rozlišujeme u deverbativních substantiv tři druhy derivace, které vydělujeme jednak na základě kategoriálního významu daných substantiv, jednak na základě jejich morfosyntaktických vlastností.⁷³ V návaznosti na Kuryłowicze (1936) pracujeme s pojmy (i) **derivace syntaktická** a (ii) **derivace lexikální**, přičemž tyto dva typy derivace v našem chápání postihují pouze krajní póly v míře změny významu, tj. žádná změna při derivaci syntaktické (např. označení události (děje), srov. *včera proběhlo **vyznamenání** veteránů prezidentem*), a naopak výrazná změna při derivaci lexikální (nejčastěji označení substance, srov. *uniforma zdobená **vyznamenáními***). Při práci s jazykovým materiálem se ukázalo, že význam mnohých substantiv se jen mírně odlišuje od významu syntaktických derivátů (namísto události označují abstraktní výsledek děje), tato změna je však navíc doprovázena odlišnými morfosyntaktickými vlastnostmi daných substantiv i odlišnostmi v jejich valenčním chování (srov. *vyznamenání veteránům* a oddíly 4.4.3 a 4.5.2). Vydělujeme proto (iii) **derivaci syntakticko-lexikální**, zahrnující substantiva na hranici mezi syntaktickou a lexikální derivací (Panevová, 2002; Kolářová, 2014c).⁷⁴

4.4.1 Syntaktické deriváty a jejich morfosyntaktické vlastnosti

Při **syntaktické derivaci** se mění pouze syntaktická funkce (slovní druh) slova fundovaného oproti slovu fundujícímu, např. *prezident republiky včera **vyznamená** veterány* → *včerejší **vyznamenání** veteránů prezidentem republiky*. Kategoriální význam odvozeného substantiva je stejný jako kategoriální význam základové slovesné lexikální jednotky, tj. událost. Deverbativní syntaktické deriváty si také zachovávají verbální morfosyntaktické vlastnosti a dochází u nich k systémovému valenčnímu chování (oddíl 4.5.1). Za deverbativní syntaktické deriváty považujeme pouze kme-

⁷³ Vzhledem k zohledňování morfosyntaktických vlastností při určování typu derivace nepracujeme s termíny *transpozice*, *mutace* a *modifikace* užívanými v onomaziologické teorii slovtvorby (Dokulil, 1962, 1982; Osolobě, 2017). K problematice slovnědruhových přechodů a převodů srov. také Filipec (1972, 1973) a Bednaříková (2009).

⁷⁴ K přechodnému pásu mezi derivací syntaktickou a derivací lexikální srov. také Apresjan (1995, s. 164–168).

nové deriváty (substantiva na *-ní/-tí*) označující událost, např. (65).⁷⁵

- (65) a. *Slavnostní akt **vyznamenávání** zasloužilých osobností.PAT prezidentem.ACT Václavem Klausem proběhne v neděli na Pražském hradě.* (SYN)
- b. *jejich.ACT **vzpomenutí si** na určitou stránku.PAT závisí na tom, jestli byl obsah dostatečně zajímavý* (ARA)
- c. *Podle Krutílka jeho snahy o **dohodnutí se** s radnicí.ADDR na vytvoření.PAT cesty trvají už skoro deset let.* (SYN)

Za typicky verbální vlastnosti syntaktických derivátů jsou považovány následující vlastnosti:⁷⁶

1. Vzhledem k přítomnosti kmenotvorné přípony mohou vyjadřovat vid, např. *navrhování^{impf} – navrhnutí^{pf1} – navržení^{pf2}* (viz «2» v oddíle 3.1);
2. Jsou spojitelná s reflexivem *se/si*, např. *dotazování (se)^{impf} – dotázání (se)^{pf}*.
3. Jsou spojitelná s některými durativními a terminativními adverbii, např. *čtení knihy hodinu, obhájení výzkumného záměru za tři hodiny*.

S durativními a terminativními adverbii souvisí otázka spojitelnosti s adverbii, srov. vlastnost 4. Adverbia bývají u substantiv nahrazována odvozenými adjektivy, např. *neustále číst* → *neustálé čtení* (viz i oddíl 4.2.1). Není-li však možné adjektivum odvodit, příslušné adverbium zůstává (Šmilauer, 1966), srov. doklady na adverbium *předem* u substantiv *zakazování* a *upozornění* (66). V některých případech je možné užít jak adverbium, srov. (67), tak odvozené adjektivum, srov. (68).⁷⁷ Z hlediska typů adjektiv, se kterými se syntaktické deriváty mohou spojovat, lze zformulovat níže uvedené vlastnosti 5 a 6.

4. Mohou se pojit s některými časovými a způsobovými adverbii, např. *předem, dobře, špatně, nahlas*;

⁷⁵ Kořenové deriváty mají odlišné morfosyntaktické vlastnosti (zejména nevyjadřují vid a nejsou spojitelné s reflexivem *se/si*, blíže viz oddíl 4.4.3), proto je za syntaktické deriváty nepovažujeme, a to ani v případech, kdy označují událost (děj), např. *včera proběhla kontrola trati traťmistrem*.

⁷⁶ Studiu těchto vlastností se věnují přístupy navazující na transformačně-generativní gramatiku (zejména Veselovská, 2001; Karlík, 2002; Dvořáková-Procházková, 2008; Dvořák, 2017a,b; Veselovská, 2018; Karlík, 2019); popisují vnitřní strukturu deverbativních substantiv a při vydělování syntaktických derivátů (chápaných v těchto přístupech odlišně) využívají mimo jiné testy sloužící pro rozdělení anglických nominalizací (Grimshaw, 1990).

⁷⁷ Podle Křížkové (1968, s. 126–128) je adjektivizace nejběžnější při určení způsobovém a měrovém, dále je patrná tendence k adjektivizaci u temporální determinace, naopak lokální determinace si spíše ponechává původní podobu. Adjektivní koreláty neshodných přívlastků, adverbiiálních i neadverbiiálních, bývají však významově méně určité (srov. k tomu diskusi u Kolářové, 2010, s. 80–81), proto jim nepřiznáváme stejné funktoary jako neshodným přívlastkům, srov. *obnovení dobrého čtení se a čtení se dobře.MANN, soudní rozhodnutí a rozhodnutí soudu.ACT*.

5. Mohou se pojit s různými typy adjektiv, zejména s takovými, která vyjadřují opakovanost děje (např. *opakovaný, opětovný, každodenní*, srov. *opětovné čtení*), a s adjektivy svědčícími o přítomnosti Aktora schopného vědomého a úmyslného jednání (např. *úmyslný, záměrný, vědomý*, srov. *úmyslné zapalování stohů*);
6. Nemohou se pojit s adjektivy předpokládajícími konkrétní, fyzickou interpretaci substantiv (srov. **stříbrné vyznamenání veteránů prezidentem* vs. *stříbrné vyznamenání na klopě*, **obdélníkové navrhování* vs. *obdélníkový návrh*).
- (66) a. *o zakazování koncertu.PAT předem však podle nich nemůže být ani řeč* (SYN)
 b. *upozornění poslanců.ADDR předem, že se brzy bude hlasovat.PAT* (SYN)
- (67) a. *klade důraz na svobodu, radost a cítění se dobře.MANN* (SYN)
 b. *chování se špatně.MANN ke své rodině.PAT* (ARA)
 c. *žáci a studenti jsou na tom se čtením textů nahlas.MANN dost bídně* (SYN)
- (68) a. *Zřejmě mají českokrumlovští politici jiné priority než ještě větší prodloužení životnosti skládky a lepší chování se k našemu životnímu prostředí.PAT*. (SYN)
 b. *Tato revize dále částečně přebudovává i kapacitu pro obnovení dobrého cítění se, satisfakce, radosti a pohody*. (SYN)
 c. *Dopolední setkání rodičů s malými dětmi bude i tentokrát věnováno hlasitému čtení knih.PAT*. (SYN)

Syntaktické deriváty užívají systémové formy valenčních doplnění (viz oddíl 4.2.1 a bod 7). Je jim také přisuzována možnost rozvití Aktorem vyjádřeným formou bezpředložkového instrumentálu (tj. **ACT(7)**; viz bod 8). Tato vlastnost bývá spojována s možností pasivizace základového slovesa, protože se uplatňuje zejména v případech substantiv odvozených od syntakticky nebo sémanticky tranzitivních sloves, srov. (69) a oddíl 4.2.1.1. Syntaktické deriváty odvozené od sloves, která není možné pasivizovat (jde zejména o reflexivní slovesa), většinou rozvití formou **ACT(7)** neumožňují, srov. (70), existují však výjimky, viz (71).

7. Užívají systémové formy valenčních doplnění (např. *varovat motoristu.ADDR → varování motoristy.ADDR / motoristovo.ADDR varování*);
8. U substantiv odvozených od syntakticky nebo sémanticky tranzitivních sloves: možnost rozvití Aktorem v bezpředložkovém instrumentálu (např. *vyznamenání veteránů.PAT prezidentem.ACT*).

- (69) a. *Večerní čtení pohádek.PAT hercem.ACT Pavlem Leicmanem si nenechalo ujít přes dvacet malých posluchačů (SYN)*
- b. *Předci tento buk zasadili již při navrhování parku.PAT Johannem.ACT Kryštofem z Freyenfels roku 1730 (SYN)*
- c. *V našem fóru můžete napsat cokoliv bez strachu z vynadání moderátorem.ACT, jelikož my si lidí vážíme (ARA)*
- (70) a. *A tím je čas strávený dohadováním se agentury.ACT s klientem.ADDR o tom, co je.PAT levnější (SYN)*
- b. **dohadování se s klientem.ADDR agenturou.ACT*
- (71) *Uvědomění si svých povinností.PAT podnikatelem.ACT až v této fázi je opožděné. (ARA)*

4.4.2 Lexikální deriváty a jejich morfosyntaktické vlastnosti

Při lexikální derivaci se mění jak syntaktická funkce (slovní druh) fundovaného slova, tak především jeho kategoriální význam. Za lexikální deriváty považujeme takové kmenové nebo kořenové deriváty, jejichž kategoriální význam je nezpochybnitelně odlišný od kategoriálního významu událost (viz oddíl 4.1.1), jde tedy o lexikální jednotky s kategoriálním významem substance (konkrétní substantiva označující věc, osobu, místo nebo nástroj, např. *pozemní komunikace, rada města, velení armády, uzamčený východ, brus nožů, vypnuté zapalování vozidla*) nebo o kvantitativní substantiva označující kontejner (např. *poloprázdné balení léků, sbírka motýlů*).⁷⁸

Lexikální deriváty vykazují nesystémové valenční chování (oddíl 4.5.2) a z jejich převážně fyzické interpretace vyplývají jejich morfosyntaktické vlastnosti, srov. níže body 1–9; postrádají typicky verbální vlastnosti a rovněž u nich chybí většina z vlastností substantiv označujících událost, z valenčního hlediska zejména možnost rozvíti pomocí Aktora v instrumentálu. Naopak se u nich předpokládá možnost spojení s adjektivy předpokládajícími konkrétní, fyzickou interpretaci substantiv.⁷⁹

⁷⁸ K typickým deverbativním lexikálním derivátům patří taková substantiva označující substanci, která jsou odvozena pomocí sufixů charakteristických pro označení osoby (např. *učitel*), nástroje (např. *drtič*) nebo místa (např. *půjčovna*), blíže viz oddíl 4.1.2 a tabulku 4.2. Tato substantiva však nejsou do slovníku NOMVALLEX I. zařazena.

⁷⁹ K vlastnostem kmenových i kořenových derivátů s nedějovým významem bývá řazena i možnost pluralizace a kombinace s číslovkami základními (Dvořák, 2017a,b), např. *ve dvou baleních sunaru zjistil hygienik salmonelu, přílohu publikace tvoří reprodukce tří plánů města*. Podobná vlastnost je přisuzována i kořenovým derivátům označujícím děj (např. *došlo ke dvěma krádežím peněženky*), zatímco u kmenových derivátů s kategoriálním významem událost se podobně

1. U kmenových derivátů dochází ke ztrátě vidového významu, jejich (morfolo- gický) vztah k perfektivnímu nebo imperfektivnímu základovému slovesu je pouze formální, srov. *velení armády* (← *velet^{impf}*), *jedno balení léků* (← *ba- lit^{impf}*). U kmenových derivátů, která v dějovém významu užívají oba vidové protějšky, např. *potěšování^{impf} – potěšení^{pf} nemocných.PAT*, se lexikálním deri- vátem stává většinou pouze jeden člen vidové dvojice, a to výrazně častěji substantivum odvozené od perfektivního slovesa, např. *fotka našeho chlupa- tého potěšení jménem Baudyš, uniforma zdobená vyznamenáními*, méně často substantivum odvozené od imperfektivního slovesa, např. *vypnuté zapalová- ní vozidla*. Výjimečně se lexikálním derivátem stávají substantiva odvozená od obou vidových protějšků, srov. *perletové vykládání stolu* (← *vykládat^{impf}*), *vnitřní vyložení obálky* (← *vyložit^{pf}*).
2. Nespojují se s reflexivem *se/si*.
3. Nemohou být rozvita pomocí adverbialií a adverbí, která jsou charakteristická pro syntaktické deriváty, jako např. *předem*.
4. Nemohou být rozvita pomocí adjektiv, která vyjadřují opakovanost děje, např. *opětovný, opakovaný*, ani pomocí adjektiv svědčících o přítomnosti Aktora schopného vědomého a úmyslného jednání, např. *úmyslný*.
5. Nemohou být rozvita Aktorem vyjádřeným bezpředložkovým instrumentálem.
6. Je pro ně charakteristická možnost spojení s adjektivy předpokládajícími kon- krétní, fyzickou interpretaci substantiv, srov. *potrhaný plán města, obdélní- kový návrh, naše chlupaté potěšení jménem Baudyš, pětičlenná rada města, uniformovaná policejní kontrola, poloprázdné/načaté balení léků*, u substantiv označujících živou bytost nebo skupinu osob pak možnost spojení s adjekti- vy, která popisují jejich (lidské) vlastnosti nebo schopnosti, srov. *akceschopné velení armády, jednotná rada města*.
7. Formy jejich valenčních doplnění mohou být výsledkem jak systémových, tak nesystémových posunů v povrchových realizacích participantů (oddíly 4.2.1 a 4.2.2).
8. Substantiva označující dokument mohou být v některých případech rozvita vedlejší větou nebo infinitivem (např. *ve sněmovně leží její návrh, že by se minimum zvedat nemělo*, blíže viz oddíl 3.3.5).
9. U kvantitativních substantiv se předpokládá, že jejich jedinou valencí je valence genitivní (Čermák – Holub, 1991, s. 33). Možnost vyjádření tohoto doplnění pomocí alternující posesivní formy by si vyžádala další zkoumání, srov. *jedno balení léků / ?jejich balení, sbírka motýlů / ?jejich sbírka*.⁸⁰

případy neočekávají (srov. ?? došlo ke dvěma ukradením peněženky). V korpusových dokla- dech však lze kombinaci plurálních tvarů s číslovkou základní vzácně nalézt i u kmenových derivátů označujících děj (např. *Radnice Prahy 14 ví letos o dvou napadeních psů divokým prasetem*. (SYN)).

⁸⁰ Podobně nejistá je možnost vyjádření genitivní valence pomocí alternující posesivní formy i

Při identifikaci kvantitativních substantiv je také možné využít test distantní polohy kvantitativního atributu, srov. bod 10, a při vydělování lexikálních derivátů s kategoriálním významem substance je možné si vypočítat pomocí parafrází pomocí kopulové konstrukce, viz bod 11.

10. U substantiv s kategoriálním významem kontejner je možná distantní poloha kvantitativního atributu, srov. *děda přinesl košík* *hub.MAT* vs. *hub.MAT přinesl děda košík* (Uhlířová, 2017). Tuto vlastnost lze pozorovat i u deverbativních kvantitativních substantiv (např. *byl tam sudý počet dětí* *MAT* – *dětí* *MAT* *tam byl sudý počet*). Testováním možnosti distantní polohy atributu lze odlišit lexikální jednotky s kategoriálním významem kontejner od jednotek označujících událost, srov. (72a) vs. (72b), nebo abstraktní výsledek děje, srov. (73a) vs. (73b).
11. U substantiv s kategoriálním významem substance je možné konstrukci s posesivním atributem parafrázovat kopulovou konstrukcí (např. *Petrovo* *APP* *sako* / *to sako je Petrovo*, *prezidentovo* *APP* *vyznamenání* (medaile) / *to vyznamenání* (medaile) *je prezidentovo*), zatímco u substantiv s kategoriálním významem událost to možné není, srov. substantivum *vyznamenání* označující událost v (74a) a totéž substantivum označující substanci v (74b); blíže viz Karlík (2019, s. 106).

- (72) a. *Balení léků* *PAT* *mu netrvalo dlouho*. – **Léky* *PAT* *mu netrvalo dlouho balení*.
 b. *Má ještě celé balení léků* *MAT*. – *Léky* *MAT* *má ještě celé balení*.

- (73) a. *To románu dodává zdání autentičnosti* *PAT*. (SYN) –
 **Autentičnosti* *PAT* *to románu dodává zdání*.
 b. *Na povrch nepronikne ani zdání jejich dovedností* *MAT*. (SYN)–
Jejich dovedností *MAT* *na povrch nepronikne ani zdání*.

- (74) a. *prezidentovo* *ACT* *vyznamenání veteránů* *PAT* –
 **To vyznamenání veteránů bylo prezidentovo*.
 b. *prezidentovo* *APP* *vyznamenání na klopě* –
To vyznamenání na klopě je prezidentovo.

u některých jiných typů lexikálních derivátů, srov. *plán města* / *?jeho plán* vs. *vykládání stolu* / *jeho vykládání*, *rada města* / *?jeho rada* vs. *velení armády* / *její velení*.

4.4.3 Syntakticko-lexikální deriváty a jejich morfosyntaktické vlastnosti

Při přechodné, **syntakticko-lexikální derivaci** se mění syntaktická funkce (slovní druh) slova fundovaného oproti slovu fundujícímu, přičemž kategoriálním významem odvozeného substantiva je nejčastěji abstraktní výsledek děje, např. *doznání o činu*, *zásah právnímu vědomí občanů*, v omezené míře vlastnost, např. *důvtip generála*. Syntakticko-lexikální deriváty mají smíšené morfosyntaktické vlastnosti; oproti derivátům syntaktickým postrádají typicky verbální morfosyntaktické vlastnosti (blíže viz oddíl 4.4.3), oproti derivátům lexikálním (tj. konkrétním, oddíl 4.4.2) nemohou být rozvíta adjektivy předpokládajícími fyzickou interpretaci daných substantiv. K syntakticko-lexikálním derivátům řadíme především všechny abstraktní kořenové deriváty (např. *dotaz*, *návrh*, *důvtip*); většina z nich označuje abstraktní výsledek děje (např. *návrh na změnu*), výjimečně mohou označovat vlastnost (např. *důvtip*), u některých je však možné uvažovat i o označení události (např. *kontrola trati traťmistrem*). Z kmenových derivátů řadíme k syntakticko-lexikálním derivátům ty, u nichž došlo oproti jejich základovému slovesu ke změně lexikálního a kategoriálního významu v tom smyslu, že již neoznačují událost (děj), ale široce chápaný abstraktní výsledek děje (např. *upozornění o výměně řidičských průkazů*), což bývá doprovázeno odchylkami od morfosyntaktických vlastností syntaktických derivátů, viz níže.

Změna lexikálního a kategoriálního významu u syntakticko-lexikálních derivátů a odchylky od morfosyntaktických vlastností syntaktických derivátů bývají spojeny s některými projevy nesystémového valenčního chování, viz oddíl 4.5.2. Ve slovníku NOMVALLEX I. představují nejpočetněji zastoupenou skupinu syntakticko-lexikálních derivátů takové kmenové i kořenové deriváty, které označují abstraktní výsledek děje, přičemž některé jejich valenční doplnění je vyjádřeno nesystémovou formou (viz oddíl 4.2.2, např. *upozornění řidičům*, *nabídka na spolupráci*).

Některé morfosyntaktické vlastnosti kmenových a kořenových syntakticko-lexikálních derivátů se liší, proto uvádíme jejich seznam pro každý typ substantiv zvlášť.

4.4.3.1 Syntakticko-lexikální kmenové deriváty

Kmenové deriváty označující abstraktní výsledek děje se od syntaktických derivátů liší zejména vlastnostmi 1–6. Z hlediska valenčního chování je u těchto substantiv nejpodstatnější, že valenční doplnění v nesystémové formě většinou nemůže rozvíjet oba vidové protějšky (bod 1), a dále skutečnost, že toto valenční doplnění nelze kombinovat s Aktorem vyjádřeným bezpředložkovým instrumentálem (bod 5).

1. Dochází u nich ke ztrátě vidového významu, jejich (morfologický) vztah k jednomu členu vidové dvojice základového slovesa je pouze formální. U kmenových derivátů, které v dějovém významu užívají oba vidové protějšky, např. *upozornování^{impf} – upozornění^{pf} řidičů^{addr} na omezení^{pat} v dopravě*, se syntakticko-

lexikálním derivátem stává většinou pouze jeden člen vidové dvojice, a to výrazně častěji substantivum odvozené od perfektivního slovesa, např. *upozornění^{pf} řidičům.ADDR* (srov. **upozornění^{impf} řidičům.ADDR*).⁸¹ Výjimečně se nesystémové formy vyskytují u substantiva odvozeného od imperfektivního slovesa, srov. systémové *jejich pohrdání^{impf} – pohrdnutí^{pf} slávou* vs. nesystémové *jejich pohrdání^{impf} nad takovým chováním/??jejich pohrdnutí^{pf} nad takovým chováním*, případně *pohrdání^{impf} k lidem* vs. **pohrdnutí^{pf} k lidem*.

2. Nespojují se s reflexivem *se/si*, srov. dějové *doznání se k činu* vs. abstraktní výsledek děje *něčí doznání o činu*/**něčí doznání se o činu*, dějové *přesvědčení se o stavu věcí* vs. abstraktní výsledek děje *něčí náboženské přesvědčení*, dějové *uvědomění si těchto věcí* vs. abstraktní výsledek děje *národní uvědomění*.
3. Formy jejich valenčních doplnění mohou být výsledkem jak systémových, tak nesystémových posunů v morfeomatických formách valenčních doplnění (od-
díl 4.2.2);
4. Nemohou být rozvita pomocí durativních a terminativních adverbiálií (srov. systémové *předvedl poučení návštěvníků.ADDR atrakce za několik minut* vs. **bylo to poučení návštěvníků.ADDR za několik minut*) a pomocí adverbii, která jsou charakteristická pro syntaktické deriváty, jako např. *předem* (srov. systémové *upozornění poslanců.ADDR předem, že se brzy bude hlasovat.PAT* vs. **upozornění poslancům.ADDR předem, že se brzy bude hlasovat.PAT*);
5. Jsou-li rozvita valenčním doplněním vyjádřeným nesystémovou formou, nemohou být zároveň rozvita Aktorem v bezpředložkovém instrumentálu, srov. systémové *upozornění řidičům.ADDR policistou.ACT* vs. **upozornění řidičům.ADDR policistou.ACT*;
6. V některých případech mohou být rozvita pomocí adjektiv, která vyjadřují opakovanost děje (např. *opakovaná upozornění o škodlivosti kouření, po opětovném upozornění vládnímu zmocněnci pro lidská práva*), méně často též pomocí adjektiv svědčících o přítomnosti Aktora schopného vědomého a úmyslného jednání (např. *úmyslná varování mistru ikonopisci*).

4.4.3.2 Syntakticko-lexikální kořenové deriváty

U kořenových syntakticko-lexikálních derivátů pozorujeme smíšené významové i morfosyntaktické vlastnosti.

1. Nemají kmenotvornou příponu, tedy nevyjadřují vid, např. *návrh^{no-aspect}* (viz <<2> v oddíle 3.1).
2. Nejsou spojitelné s reflexivem *se/si*, např. *dotazovat se^{impf} – dotázat se^{pf}* vs. **dotaz se*.

⁸¹ Podle Křížkové (1968, s. 143) mají kmenové deriváty odvozené od perfektivních sloves sklon ke ztrátě věcného významu dějového a v řadě případů vyjadřují pouze stav jako výsledek děje, např. *konstatovat s uspokojením*, což přispívá ke ztrátě vidového významu, např. *utrpení*.

Vzhledem k tomu, že kořenové deriváty postrádají typicky verbální morfosyntaktické vlastnosti (srov. 1 a 2 s oddílem 4.4.1), nemohou být považovány za syntaktické deriváty. Zároveň však v některých případech mohou označovat událost (děj), což je syntaktickým derivátům přibližuje nejen po stránce významové, ale vykazují též některé jejich morfosyntaktické vlastnosti:⁸²

3. Jsou-li odvozeny od syntakticky nebo sémanticky tranzitivních sloves a označují-li událost, mohou být rozvity pomocí **ACT**(7), např. *záznam seskoku.PAT kameramankou.ACT, po domluvě hlídkou.ACT zaplatil.*
 4. V některých případech mohou být rozvity terminativními adverbii (srov. *průjezd Brnem.DIR2 za dvacet minut* a příklad (75a)) a některými adverbii času (srov. *zákaz demonstrace.PAT předem* v (75b)), případně způsobu (např. *nahlas*), a to i přesto, že k některým existuje odvozené adjektivum, srov. (75c–75d).⁸³
- (75) a. *dva klastry [...] nesplnily podmínku průchodu aktivní zónou.DIR2 za méně než 3,5 sekundy* (ARA)
- b. *právní důvod pro zákaz takto nahlášené demonstrace.PAT předem, na základě veřejně známých skutečností, podle mého názoru není* (ARA)
- c. *tolik alespoň zabere četba Joycova textu.PAT nahlas* (SYN)
- d. *Soutěž byla zaměřena na předčítání, tedy hlasitou četbu prozaického textu.PAT, nikoliv však recitaci.* (SYN)

Jako označení události interpretujeme zejména případy kořenových derivátů rozvitých pomocí **ACT**(7), srov. (76a–76b).⁸⁴ U některých z takto rozvitých substantiv

⁸² K diskusi o dějovém významu a typu derivace kořenových derivátů viz např. Sgall (1967, s. 70); Panevová (1980, s. 142); Dokulil (1982, s. 261); Veselovská (2001); Karlík (2002, s. 14); Dvořák (2017a). Případy, kdy je možné některé doklady kořenových derivátů hodnotit jako označení děje, zachycujeme ve slovníku NOMVALLEX I. pomocí vyznačení kategoriálního významu *událost* v atributu *semcategory*, aby mohly sloužit jako podklad pro případný další výzkum; jde např. o substantiva *analýza, četba, důkaz, instruktáž, kontrola, nabídka, návrh, pochvala, urgence, výklad, výpověď, výuka, zákaz* a *záznam*.

⁸³ Ve srovnání se syntaktickými deriváty je však výběr možných rozvíjejících adverbii ještě omezenější; kořenové deriváty např. zřejmě nemohou být rozvity pomocí adverbii typu *dobře, špatně*, srov. *Orientování se / *orientace dobře.MANN v tomto typu krajiny může při závodech velmi pomoci, případně Vykládání / *výklad historie.PAT tohoto národa úplně špatně.MANN není vzhledem k neznalosti základních faktů vůbec výjimkou.*

⁸⁴ Skutečnost, že kořenové deriváty nevyjadřují vid, vede přístupy navazující na transformačně-generativní gramatiku mimo jiné k odlišnému hodnocení pozic, které vyjadřují agens, tj. *Gen, Pos* a *Ins*. Zároveň u kmenových derivátů jsou hodnoceny jako „externí argument“, u derivátů kořenových mají statut „(argumentového) adjunktu“ (Dvořák, 2017a,b). Z pohledu valence se však v obou případech jedná o vyjádření Aktora a při možnosti vyjádření Aktora pomocí *Ins* se – z hlediska valenčního chování – rozdíl mezi kmenovými a kořenovými deriváty označujícími událost do značné míry stírá, srov. *Večerní čtení pohádek.PAT hercem.ACT Pavlem Leicmanem* a *Dnes je na programu četba liturgické poezie.PAT rabínem.ACT Karolem Sidonem.*

však přesto vzniká pochybnost, zda se skutečně o dějový význam jedná, srov. příklady (76c–76e).

- (76) a. *Kontrola trati.PAT traťmistrem.PAT skončila ohlášením pokusu o krádež a poškozením trati.* (SYN)
- b. *na základě závěti, která odkazovala na údajný prodej majetku.PAT Janovi.ADDR Tomášem Baťou.ACT starším* (SYN)
- c. *Zákon, nebo snad jeho.PAT výklad odpovědnými úřady.ACT, je totiž neskonale benevolentní.* (SYN)
- d. *Stále aktuální je jeho polemická stať z roku 1988, zabývající se výkladem českých dějin.PAT trojicí.ACT autorů Pithart – Příhoda – Otáhal.* (SYN)
- e. *Závěr analýzy Benešových dekretů.PAT trojicí.ACT právníků Froweina, Bernitze a Prouta, kterou si objednal Evropský parlament, zní* (SYN)

Mnohé kořenové deriváty mohou být rozvity valenčním doplněním vyjádřeným nějakou nesystémovou formou, srov. *nabídka na spolupráci*, *záznam o seskoku* (vlastnost 5); podobně jako u kmenových derivátů tyto případy interpretujeme jako abstraktní výsledky děje. Užití valenčního doplnění v nesystémové formě má vliv na morfosyntaktické vlastnosti příslušných substantiv; například nemohou být současně rozvita pomocí ACT(7), srov. **nabídka na spolupráci.PAT firmou.ACT*, **profesionální záznam o seskoku.PAT kameramankou.ACT* (vlastnost 6), a to většinou ani v případě, kdy jsou odvozena od syntakticky tranzitivních sloves a při užití systémových forem pomocí ACT(7) rozvita být mohou, srov. vlastnost 3 s vlastností 6 a příklady (77a–77e). V korpusových datech lze však nalézt výjimky proti tomuto pravidlu, srov. (77f). Při užití nesystémové formy valenčního doplnění u kořenových derivátů rovněž nepředpokládáme možnost rozviti pomocí durativních nebo terminativních adverbialíí ani pomocí vybraných adverbíí (použití nesystémových forem tedy omezuje platnost vlastnosti 4). Oproti tomu je však u nich doloženo rozviti pomocí adjektiv, která vyjadřují opakovanost děje, příp. adjektiv svědčících o přítomnosti Aktora schopného vědomého a úmyslného jednání, viz vlastnost 7.

5. Formy jejich valenčních doplnění mohou být výsledkem systémových i nesystémových posunů v povrchových realizacích participantů (oddíly 4.2.1 a 4.2.2);
6. Je-li některé jejich valenční doplnění vyjádřeno nesystémovou formou, nemohou být rozvity pomocí ACT(7), např. **záznam o seskoku.PAT kameramankou.ACT*.
7. V některých případech mohou být rozvity pomocí adjektiv, která vyjadřují opakovanost děje (např. *opětovná četba této knihy*), příp. pomocí adjektiv svědčících o přítomnosti Aktora schopného vědomého a úmyslného jednání (např. *úmyslná urážka tohoto náboženství*), a to i v případech, kdy je některé jejich valenční doplnění vyjádřeno nesystémovou formou (srov. *opakovaný do-*

tyk s látkou, občasný lov na velryby, každodenní obavy z něčeho, úmyslný úder morálce).

- (77) a. *profesionální záznam seskoku.PAT kameramankou.ACT (ARA)*
 b. **profesionální záznam o seskoku.PAT kameramankou.ACT*
 c. *Otevřená nabídka pevného platu.PAT firmou.ACT dnes nebývá tolik obvyklá (SYN)*
 d. *má donutit firmu, aby zvedla svou.ACT poslední nabídku na zvýšení.PAT platů o 23,4 procenta (SYN)*
 e. **nabídka na spolupráci.PAT/pevný plat.PAT firmou.ACT*
 f. *tři závěrečné vzpomínky na výraznou podporu vznikajícímu izraelskému státu.PAT Československem.ACT v letech 1947-1949 (SYN)*

Vzhledem ke smíšeným významovým a morfosyntaktickým vlastnostem abstraktních kořenových derivátů u nich uplatňujeme jiná kritéria při vydělování lexikálních jednotek než u kmenových derivátů (viz oddíl 3.3.4).

Syntaktická derivace <i>vyznamenání veteránů prezidentem republiky, doznání se k činu</i> (odd. 4.4.1)	Syntakticko-lexikální derivace <i>vyznamenání veteránům, doznání o činu</i> (odd. 4.4.3.1)	Lexikální derivace <i>vyznamenání (medaile), jedno balení léků</i> (odd. 4.4.2)
Kategoriální význam: <ul style="list-style-type: none"> • událost 	Kategoriální význam: <ul style="list-style-type: none"> • abstraktní výsledek děje 	Kategoriální význam: <ul style="list-style-type: none"> • substance, kontejner
Vztah k základovému slovesu: <ul style="list-style-type: none"> • počet a charakter valenčních doplňků zůstávají stejné • systémové formy valenčních doplňků • vyjadřují vid; tvoří se od všech vidových variant základového slovesa 	Vztah k základovému slovesu: <ul style="list-style-type: none"> • charakter val. doplnění zůstává stejný, počet se může měnit • systémové i nesystémové formy valenčních doplňků • ztráta vidového významu, převážně omezení na jeden člen vidové dvojice 	Vztah k základovému slovesu: <ul style="list-style-type: none"> • charakter i počet valenčních doplňků se může měnit • systémové i nesystémové formy valenčních doplňků • ztráta vidového významu, převážně omezení na jeden člen vidové dvojice
Kombinovatelnost valenčních doplňků ve všech formách z rámce	Neslučitelnost nesystémové formy valenčního doplnění	Slučitelnost s adjektivy předpokládajícími fyzickou interpretaci
Slučitelnost (je-li relevantní): <ul style="list-style-type: none"> • s reflexivem <i>se/si</i> • s ACT(7) • s durativními a terminativními adverbiiálními a s adverbii času a způsobu • s adjektivy vyjadřujícími opakovanost děje či signalizujícími ACT schopný vědomého jednání 	<ul style="list-style-type: none"> • s jedním ze členů vidové dvojice • s reflexivem <i>se/si</i> • s ACT(7) • s durativními a terminativními adverbiiálními a s adverbii času a způsobu <p>Někdy slučitelnost s adjektivy vyjadřujícími opakovanost děje či signalizujícími ACT schopný vědomého jednání</p>	Neslučitelnost <ul style="list-style-type: none"> • s reflexivem <i>se/si</i> • s ACT(7) • s durativními a terminativními adverbiiálními a s adverbii času a způsobu
		Možnost <ul style="list-style-type: none"> • distantní polohy kvantitativního atributu • parafráze kopulovou konstrukcí u posesivního atributu

Tabulka 4.3: Morfosyntaktické a jiné vlastnosti **kmenových derivátů**

Syntaktická derivace	Syntakticko-lexikální derivace	Lexikální derivace
	<i>kontrola, záznam, rada, komunikace, důvtip</i> (odd. 4.4.3.2)	<i>rada města, pozemní komunikace, sbírka motýlů</i> (odd. 4.4.2)
	Kategoriální význam:	Kategoriální význam:
	<ul style="list-style-type: none"> • událost, abstraktní výsledek děje, vlastnost 	<ul style="list-style-type: none"> • substance, kontejner
	Vztah k základovému slovesu:	Vztah k základovému slovesu:
	<ul style="list-style-type: none"> • charakter val. doplnění zůstává stejný, počet se může měnit • systémové i nesystémové formy valenčních doplnění • nevyjadřují vid 	<ul style="list-style-type: none"> • charakter i počet valenčních doplnění se může měnit • systémové i nesystémové formy valenčních doplnění • nevyjadřují vid
	Při označení děje slučitelnost	Slučitelnost s adjektivy předpokládajícími fyzickou interpretaci
	<ul style="list-style-type: none"> • s někt. adverbii a adverbii • s ACT(7) 	
	Neslučitelnost	Neslučitelnost
	<ul style="list-style-type: none"> • s reflexivem <i>se/si</i> • nesystémové formy valenčního doplnění s ACT(7) 	<ul style="list-style-type: none"> • s reflexivem <i>se/si</i> • s ACT(7) • s durativními a terminativními adverbii a s adverbii času a způsobu
	Někdy slučitelnost s adjektivy vyjadřujícími opakovanost děje či signalizujícími ACT schopný vědomého jednání	Možnost
		<ul style="list-style-type: none"> • distantní polohy kvantitativního atributu • parafráze kopulovou konstrukcí u posesivního atributu

Tabulka 4.4: Morfosyntaktické a jiné vlastnosti **kořenových derivátů**

4.5 VALENČNÍ CHOVÁNÍ RŮZNÝCH TYPŮ SUBSTANTIV

Jak již bylo uvedeno v oddíle 4.1.1, deverbativní substantiva mohou mít různé kategoriální významy (tj. zejména událost, abstraktní výsledek děje, vlastnost, substance a kontejner), které v našem chápání odpovídají třem typům derivace, tj. syntaktické, syntakticko-lexikální a lexikální. Rozdíl v kategoriálním významu se odráží nejen v odlišných morfosyntaktických vlastnostech (oddíl 4.4), ale také v rozdílné valenci (zejména ve srovnání s valencí substantiv s kategoriálním významem událost, tj. ve srovnání s valencí základového slovesa). S ohledem na charakter, počet a morfematically vyjádření valenčních doplnění deverbativních substantiv rozlišujeme:

- **systémové** valenční chování (substantiva dědí valenční vlastnosti jejich základových sloves, oddíl 4.5.1);
- **nesystémové** valenční chování (valenční chování substantiv je odlišné od jejich základových sloves, oddíl 4.5.2).⁸⁵

Nejvýraznější rozdíly pozorujeme u substantiv označujících substanci nebo kontejner (množství). Podobně jako primární substantiva označující substanci nebo množství mohou být i tato deverbativní substantiva rozvíta valenčním doplněním substantivního charakteru (oddíl 4.5.2.2), případně u nich dochází ke změně počtu valenčních doplnění (oddíl 4.5.2.1). Substantiva s některými kategoriálními významy také mohou vedle systémových morfematically forem valenčních doplnění využívat formy nesystémové (oddíl 4.2.2). Pro každý kategoriální význam je charakteristické určité valenční chování:

Událost: Substantivum dědí valenční rámec svého základového slovesa, zachovává slovesný charakter valenčních doplnění (aktantů a obligatorních volných doplnění) i jejich počet, užívá pro ně systémové formy, např. *poučení pacienta.ADDR sestrou.ACT o potřebě.PAT příjmu tekutin; čtení pohádek.PAT hercem.ACT Pavlem Leicmanem; četba liturgické poezie.PAT rabínem.ACT Karolem Sidonem; jejich.ACT neustálé vyzývání vlády.ADDR k odpovědnosti.PAT; důraz na cítění se dobře.MANN; Petrův.ACT průjezd Brnem.DIR2 za dvacet minut.*

Abstraktní výsledek děje: Substantivum si uchovává slovesný charakter valenčních doplnění, většinou zachovává i jejich počet a využívá systémové i nesystémové formy valenčních doplnění, např. *Walesova.ACT výzva Polákům.ADDR, aby ignorovali.PAT zvýšení daní; nabídka Ruska.ACT Spojeným státům.ADDR na společné využití.PAT obranných systémů; plány developerů.ACT na zastavění.PAT Letné.* U některých abstraktních výsledků děje dochází k redukci počtu valenčních doplnění, srov. dějové *jeho.ACT pomyšlení na to, co bude.PAT dál* vs. *plnit lidem jejich.ACT pomyšlení (přání).*

Vlastnost: Substantivum si uchovává slovesný charakter valenčních doplnění, jejich

⁸⁵ Dříve diskutované systémové a nesystémové formy valenčních doplnění (oddíl 4.2) jsou, jak uvidíme, speciálním případem systémového a nesystémového valenčního chování.

počet se může měnit (srov. dějové *něčí^{ACT} dovtípení se, co se stalo^{PAT} s něčí^{ACT} důvtíp* **co se stalo^{PAT}*). U deverbativních substantiv s kategoriálním významem vlastnost jsou dosud doloženy jen systémové morfematické formy valenčních doplnění, např. *důvtíp generálů^{ACT}; chlapců^{ACT} bystrý postřeh*.⁸⁶

Substance (věc, osoba, místo nebo nástroj): Substantivum si může uchovat slovesné aktanty nebo obligatorní volná doplnění, vyjádřené pomocí systémových forem (např. *potrhaný plán města^{PAT}, Petrův^{ACT} dopis matce^{ADDR}; průvodce divočinou^{DIR2}*), případně pomocí forem nesystémových (např. *akceschopné veleční armády^{PAT}*), jejich počet se však může měnit (např. u činitelských jmen chybí Aktor, který je zabudovaný, srov. *dodavatel zbraní^{PAT} Severní Koreji^{ADDR}*), v některých případech se ztrácejí všechny aktanty, srov. *pozemní komunikace, chluapaté potěšení jménem Baudyš* (oddíl 4.5.2.1). Zároveň tato substantiva mohou být podobně jako primární substantiva označující substanci rozvita volným doplněním Přináležitost (APP), např. *můj^{APP} vlastní plán města^{PAT}* (tj. plán, který mi patří, viz oddíl 4.5.2.2).

Kontejner (množství): Pro kvantitativní substantiva je charakteristické valenční doplnění „počítaná věc“, označované názvem Partitiv (Material, MAT), vyjádřené formou bezpředložkového genitivu, např. *polovina lidí^{MAT}; balení léků^{MAT}; sbírka motýlů^{MAT}* (oddíl 4.5.2.2). Vzhledem k tomu, že množství něčeho je často vyděleno ve formě nějaké substance, mohou být tato substantiva rozvita i volným doplněním Přináležitost, srov. *Petrovo^{APP} balení léků^{MAT}; Petrova^{APP} sbírka motýlů^{MAT}*. Se slovesnými aktanty se u kvantitativních substantiv nesetkáváme.

4.5.1 Systémové valenční chování deverbativních substantiv

Systémové valenční chování vykazují především deverbativní substantiva odvozená od svých základových sloves syntaktickou derivací, tedy kmenové deriváty označující událost, např. *kontrolování*, srov. (79). Systémové valenční chování vykazují však i některé kořenové deriváty označující událost, např. *kontrola*, srov. (80), přestože se nejedná o deriváty syntaktické, ale syntakticko-lexikální (srov. oddíl 4.4.3). Předpokládáme, že substantiva označující událost „dědí“ valenční rámce svých základových sloves, mají tedy následující vlastnosti:

1. Zachovávají počet valenčních doplnění základového slovesa.
2. Zachovávají slovesný charakter valenčních doplnění, předpokládá se tedy u nich stejný repertoár aktantů a volných doplnění jako u sloves (Panevová, 2002), z aktantů tedy Aktor (ACT), Patiens (PAT), Adresát (ADDR), Efekt (EFF) a

⁸⁶ V datech slovníku NOMVALLEX I. je doloženo jen velmi málo dokladů na deverbativní substantiva s kategoriálním významem vlastnost. Substantiva s kategoriálním významem vlastnost nebo schopnost jsou totiž převážně deadjektivní substantiva, např. *jeho^{ACT} věrnost panovníkovi^{PAT}; Petrova^{ACT} schopnost hrát^{PAT} na klavír*. U deadjektivních substantiv předpokládáme vedle systémových morfematických forem i formy nesystémové, srov. *oddaný komu* vs. *oddanost ke komu*.

Původ (ORIG), srov. (78–81), z volných doplnění např. místní určení (LOC, např. *pobývání na chalupě*.LOC, DIR3, např. *přiblížení se k vrcholu*.DIR3) nebo určení způsobu (MANN, např. *chování se špatně*.MANN), blíže viz oddíl 2.2.

3. Dochází u nich k systémovým posunům v morfematických formách participantů, tedy např. Ak → Gen, Nom → Pos, Nom → Ins nebo Nom → Gen, srov. (79–81), blíže viz oddíl 4.2.1.

(78) *Do roku 2000 by mělo dojít k postupnému omezení těžby uranu v ČR ze současných 950 tun.Orig na 300 až 500 tun.Eff ročně.* (SYN)

(79) a. *učitel. Act kontroluje práci. Pat studentů → kontrolování práci. Pat studentů učitelem. Act*

b. *oni. Act kontrolují, co děláte. Pat → jejich. Act kontrolování, co děláte. Pat*

(80) a. *traťmistr. Act kontroluje trať. Pat → kontrola trať. Pat traťmistrem. Act*

b. *on. Act kontroluje, zda vše funguje. Pat → jeho. Act kontrola, zda vše funguje. Pat*

(81) a. *Petr. Act píše dopis. Pat → psaní dopisu. Pat Petrem. Act*

b. *Petr. Act píše kamarádovi. Addr, že nepřijde. Pat → psaní Petra. Act kamarádovi. Addr, že nepřijde. Pat*

4.5.2 Nesystémové valenční chování deverbativních substantiv

Nesystémové valenční chování substantiv zahrnuje (Kolářová, 2014c):

1. změnu (nejčastěji snížení) počtu valenčních doplnění (oddíl 4.5.2.1);
2. rozvití valenčním doplněním substantivního charakteru (oddíl 4.5.2.2);
3. nesystémové formy valenčních doplnění (detailně popsané v oddíle 4.2.2).

K různým projevům nesystémového valenčního chování dochází u syntakticko-lexikálních derivátů a u derivátů lexikálních; je zpravidla spojeno se změnou (posunem) ve významu daného substantiva oproti významu odpovídajícímu syntaktické derivaci.

4.5.2.1 Snížení počtu valenčních doplňení ve valenčním rámci

Rozlišujeme dva typy snížení počtu valenčních doplňení ve valenčních rámcích substantiv, a to «1» prostou redukcí a «2» tzv. zabudování aktantu. Domníváme se, že jakýkoliv typ snížení počtu valenčních doplňení substantiva s sebou nese posun ve významu daného substantiva (srov. k tomu také Karlík – Nübler, 1998, s. 106). Od snížení počtu valenčních doplňení je třeba odlišit povrchové vypuštění (elidování) valenčního doplňení (srov. bod 3 v oddíle 4.3 a Kolářová, 2010; Mikulová, 2011).

«1» **Prostá redukce** V případě prosté redukce určitý aktant nebo obligatorní volné doplňení bez náhrady z valenčního rámce mizí, např. u substantiva *důvtip* zcela mizí Patiens a nemůže být vyjádřen žádnou formou, viz (82c), zatímco u syntaktického derivátu *dovtípení se*, odvozeného od základového slovesa *dovtípit se*, zůstává, srov. (82a–82b).

- (82) a. *dovtípit se toho, že akce není_{PAT} za peníze*
 b. *dovtípení se toho, že akce není_{PAT} za peníze*
 c. **důvtip toho, že akce není_{PAT} za peníze*

Některá substantiva označující substanci mají prázdný valenční rámec (např. *pozemní komunikace*, *výklad obchodu_{APP}*, *perleťové vykládání stolu_{APP}*). Ve srovnání s valencí jiných substantivních derivátů odvozených od týchž základových sloves tato substantiva všechny aktanty svých základových sloves ztrácejí, srov. zachování slovesných aktantů u substantiva *komunikace* s kategoriálním významem abstraktní výsledek děje v (83a), a naopak žádné valenční doplňení u substantiva *komunikace (silnice)* s kategoriálním významem substance v (83b).

- (83) a. *Za zásadní považuje způsob komunikace rodičů_{ACT} s dítětem_{ADDR} o školní přípravě_{PAT} (SYN)*
 b. *Na pozemní komunikaci se jezdí vpravo. (SYN)*

«2» **Zabudování aktantu** O zabudování aktantu mluvíme v případě, že je ve významu derivovaného substantiva obsažen význam některého z aktantů základového slovesa (Panevová, 2002). Při zabudování aktantu příslušný derivát oproti základovému slovesu daný aktant ze svého valenčního rámce ztrácí; tento aktant tedy nemůže být vyjádřen. Typickým příkladem jsou činitelská jména, např. *učitel*, u nichž dochází k zabudování Aktora, srov. (84). K zabudování aktantu může dojít i u kmenových a kořenových derivátů, srov. substantivum *velení (velitelství, velitelé)* v (85), u něhož došlo rovněž k zabudování Aktora. Okrajově dochází k zabudování Patientu, a to převážně u substantiv ze sémantické třídy Exchange, srov. příklad (86)

pro substantivum *věno*.⁸⁷ O zabudování Patientu je možné uvažovat i u některých substantiv ze sémantické třídy Communication, např. *dopis*, *psaní* (*dopis*), srov. příklady (87) a (88a), tato substantiva však mohou být v některých případech rozvíta doplněním připomínajícím Patiens (patrně jako doplnění elidovaných adjektiv *sdělující*, *vyprávějící* apod.), srov. (88b–88c), proto u nich se zabudovaným Patientem nepracujeme.

- (84) a. *někdo*.ACT **učí** *matematiku*.PAT
 b. **učitel** *matematiky*.PAT
- (85) a. *někdo*.ACT **velí** *české armádě*.PAT
 b. **velení** *české armády*.PAT *se rozhodlo, že*
- (86) a. *politik*.ACT „**věnoval**“ *kancléři*.ADDR *voličské hlasy*.PAT *žen*
 b. *Jeho*.ACT **věno** *kancléři*.ADDR *představovaly hlasy žen*. (SYN)
- (87) a. *jde o jediné dochované* *Kafkovo*.ACT **psaní** *Julii*.ADDR (SYN)
- (88) a. *Potvrzoval to i jeho*.ACT **dopis** *matce*.ADDR *z konce roku 1847* (SYN)
 b. *najednou přišel z obvodu* **dopis**, *ať vystěhujeme úředníky* (SYN)
 c. *Chodí mi občas* **dopisy**, *že chce někdo poslat autogram*. (SYN)

4.5.2.2 Rozvíjení valenčním doplněním substantivního charakteru

K doplněním substantivního charakteru řadíme aktant „počítaná věc“ (Material, MAT), rozvíjející kvantitativní substantiva, např. *polovina lidí*.MAT, *krabička léků*.MAT, a volné doplnění Přináležitost (Appurtenance, APP), rozvíjející substantiva označující substanci, např. *Petrova*.APP *mapa města*.PAT (oddíl 2.2). U deverbativních substantiv se s těmito doplněními setkáváme u lexikálních derivátů; aktant Material je charakteristickým doplněním deverbativních substantiv s kategoriálním významem kontejner, např. *poloprázdné balení léků*.MAT, volné doplnění Přináležitost pak může rozvíjet deverbativní substantiva s kategoriálním významem substance, např. *Petrův*.APP *plán města*.PAT, včetně substančně chápaných kvantitativních substantiv, např. *Petrovo*.APP *poloprázdné balení léků*.MAT.

⁸⁷ K sémantickým třídám viz oddíl 3.2.2.

Polysémní deverbativní substantiva tedy mohou mít v jednom významu ve svém valenčním rámci slovesné aktanty, v jiném významu substantivní valenční doplnění. Vzhledem k tomu, že doplnění Přináležitost je obligatorní pouze u velmi omezeného počtu substantiv, ve valenčním rámci je zachyceno pouze výjimečně; nepředpokládáme tedy, že by se v jednom valenčním rámci kombinovala jak slovesná, tak substantivní valenční doplnění. Například substantivum *balení* označující událost má dva slovesné aktanty, **ACT** a **PAT** (89a), zatímco ve významu *kontejner* je rozvito valenčním doplněním „počítaná věc“ označeným funktorem **MAT**; doplnění ve formě posesiva pak u tohoto významu není Aktor, ale Přináležitost (89b). Podobně substantivum *oddělení* je v dějovém významu rozvito třemi slovesnými aktanty, **ACT**, **PAT** a **ORIG** (90a), při posunu významu (*oddělení* ~ *organizační jednotka*) se však charakter doplnění v genitivu mění ze slovesného (**PAT**) na substantivní (**APP**), srov. (90b), kde je *oddělení zahraničních styků* chápáno jako *oddělení patřící/přináležející oblasti zahraničních styků*. Substantivum *plán* s kategoriálním významem *abstraktní výsledek děje* má ve svém valenčním rámci slovesné aktanty **ACT** a **PAT** (91a) stejně jako ve významu *mapa, nákres* (91b). Kromě toho však ve významu *mapa, nákres* může být rozvito také volným doplněním **APP** (91c); toto volné doplnění však není u substantiva *plán* obligatorní, proto není přítomno v jeho valenčním rámci.

- (89) a. *balení léků*.**PAT** *do krabiček brigádníky*.**ACT**
 b. *Petrovo*.**APP** *poloprázdné balení léků*.**MAT**
- (90) a. *oddělení moci*.**PAT** *soudní od moci*.**ORIG** *výkonné státní správou*.**ACT**
 b. *oddělení zahraničních styků*.**APP**
- (91) a. *plány developerů*.**ACT** *na zastavění*.**PAT** *Letné* (SYN)
 b. *František Ulrich bude sedět v křesle a před ním bude částečně vytesán Gočárův*.**ACT** *regulační plán města*.**PAT**. (SYN)
 (tj. *plán města*.**PAT** vytvořený architektem Gočárem)
 c. *Měl u sebe svůj*.**APP** *vlastní plán města*.**PAT** (SYN)

4.5.2.3 Nesystémové valenční chování na základě dat NOMVALLEXU I.

Rozdíly ve valenci oproti základovým slovesům uvedeným ve slovníku VALLEX jsou v elektronické verzi slovníku NOMVALLEX I. zachyceny v atributu *valdiff*, v tištěné verzi jsou ve valenčním rámci barevně zvýrazněny nesystémové formy (např. předložková skupina *nad+7* ve valenčním rámci substantiva *kontrola* ve významu *vliv, řízení, moc*, srov. **ACT**(2, pos) **PAT**(2, *nad+7*)) a ty aktanty nebo volná doplnění spolu s jejich

formami, které se u základového slovesa nevyskytly (např. funktor **APP(2,pos)** ve valenčním rámci substantiva *záznam* ve významu *spis, dokumentace*), viz také oddíl 3.5.⁸⁸

Důsledné propojování substantivních lexikálních jednotek v NOMVALLEXU I. s jejich základovými slovesnými lexikálními jednotkami ve VALLEXU, pomocí odkazu zachyceného v atributu *derivedV*, umožnilo provést první automatické srovnání odpovídajících substantivních a slovesných valenčních rámců (srovnání zahrnovalo 256 párů slovesných a substantivních lexikálních jednotek a vycházelo z pracovní verze dat slovníku NOMVALLEX I., blíže viz Kolářová et al., 2019). Z tohoto srovnání vyplynulo, že v datech NOMVALLEXU I. je nejčastějším projevem nesystémového valenčního chování užití nesystémové formy valenčního doplnění (oddíl 4.2.2). Přítomnost valenčního doplnění substantivního charakteru ve valenčním rámci (oddíl 4.5.2.2) nebo změna v počtu valenčních doplnění (aktantů, oddíl 4.5.2.1) jsou z hlediska počtu případů zcela zanedbatelné.

Data slovníku NOMVALLEX I. potvrdila výrazný nárůst počtu forem ve valenčních rámcích substantiv ve srovnání s jejich základovými slovesnými lexikálními jednotkami. V průměru celkový počet adnominálních forem naroste u kmenových derivátů o 40% a u derivátů kořenových dokonce o 51,7%. Srovnáme-li průměrný počet forem v jednom základovém slovesném valenčním rámci a v odpovídajícím substantivním valenčním rámci, zjistíme, že u kmenových derivátů počet forem v rámci naroste o 2,1 formy, u derivátů kořenových pak o 2,6 formy.

Nárůst počtu adnominálních forem je částečně dán adnominálními formami, které jsou výsledkem systémových posunů (oddíl 4.2.1), výrazně k němu však přispívají formy nesystémové (oddíl 4.2.2). U kmenových derivátů představují nesystémové formy 10% celkového počtu forem v jejich valenčních rámcích, u kořenových derivátů pak dokonce téměř 25%, což potvrzuje dřívější odhady, že nesystémové formy valenčních doplnění jsou u kořenových derivátů běžnější.⁸⁹ Zároveň tato data doka-

⁸⁸ Nesystémové formy nebo valenční doplnění substantivního charakteru se vyskytují i ve valenčních rámcích některých substantiv, jejichž základové sloveso není ve slovníku VALLEX uvedeno, např. *dotaz autorovi.ADDR, stát se jejich.APP velkou nadějí*; vzhledem k absenci srovnávaného slovesného valenčního rámce však u těchto substantiv není jejich nesystémové valenční chování barevně zvýrazněno.

⁸⁹ Je třeba připomenout, že údaje uvedené v tomto oddílu vypovídají o poměru systémových a nesystémových forem u substantiv zastupujících takové sémantické třídy, u nichž byl výskyt nesystémových forem předem očekáván. U jiných sémantických tříd nemáme k dispozici srovnání s valencí základových sloves podobné tomu, jež jsme provedly pro tři sémantické třídy zařazené do slovníku NOMVALLEX I., nicméně u nich předpokládáme výrazně odlišné zastoupení systémových a nesystémových forem. Pokud jde o systémové formy, lze očekávat obdobný nárůst počtu forem jako u tříd Communication, Mental Action a Psych State, v případě nesystémových forem však odhadujeme, že jejich podíl u jiných sémantických tříd bude výrazně nižší, u některých (např. Exchange, *výdej čeho*) téměř nulový. Dosavadní sondy do materiálu slovníku VALLEX naznačují, že u substantiv odvozených od sloves z jiných sémantických tříd jsou případy s nesystémovými formami valenčních doplnění spíše ojedinělé – pro třídu Contact např. *dotyk s čím, úder / rána komu, políbek / políbení komu, pohlázení komu*, pro třídu Social Interaction např. *vztah s kým*, dále

zují, že ani ve valenčních rámcích kmenových derivátů není možné očekávat pouze systémové formy.

Nesystémové adnominální formy se vyskytují téměř výlučně u aktantů *Patiens* a *Adresát*. Nejčastější nesystémovou formou je u obou těchto aktantů předložková skupina (Kolářová et al., 2018 a oddíl 4.6). U *Adresátu* je druhou nejčastější nesystémovou formou bezpředložkový dativ (Kolářová, 2010 a oddíl 4.6), následovaný bezpředložkovým genitivem a jeho alternující posesivní formou. *Patiens* může být vyjádřen větším počtem různých morfematických forem než *Adresát*, mimo jiné v závislosti na sémantické třídě substantiva. Na základě dat NOMVALLEXU I. se druhé nejčastější formy *Patientu* liší jak u jednotlivých sémantických tříd, tak u jednotlivých typů substantiv (kmenových vs. kořenových derivátů).

Pokud jde o jednotlivé sémantické třídy, podle dat NOMVALLEXU I. je podíl nesystémových adnominálních forem nejvyšší ve valenčních rámcích substantiv z třídy *Psych State* (19,5% u kmenových derivátů a 29,9% u kořenových derivátů). Substantiva z třídy *Communication* pak vykazují nejvyšší průměrný počet forem ve valenčních rámcích (8 forem u kmenových derivátů a 9,4 forem u kořenových derivátů) a také největší nárůst počtu forem oproti základovým slovesům (vyniká zejména nárůst o 3,3 formy u kořenových derivátů). U této třídy je také výrazný rozdíl mezi kmenovými a kořenovými deriváty v užívání nesystémových forem (pouhých 5,3% u kmenových derivátů, a naopak 25,2% u derivátů kořenových).

4.6 SOUVISLOST VALENČNÍHO CHOVÁNÍ SUBSTANTIV S JEJICH PŘÍSLUŠNOSTÍ K SÉMANTICKÉ TŘÍDĚ

Valence je individuální vlastností jednotlivých lexikálních jednotek (mluvíme proto o lexikální podmíněnosti valence), přesto je užitečné přihlížet i k tomu, jak se projevuje v sémanticky ucelených třídách lexikálních jednotek. Obdobně jako u sloves (Daneš et al., 1987b; Kettnerová et al., 2008), i u deverbativních substantiv se dá vypožorovat, že lexikální jednotky spadající do jedné sémantické třídy vykazují obdobné valenční chování, projevující se zejména v počtu, povaze a sémantické charakteristice aktantů, v některých případech i v jejich formách (Jirsová, 1966; Kolářová, 2010).

Příkladem takových adnominálních morfematických forem jsou předložkové skupiny. Podle některých autorů (Jirsová, 1966; Novotný, 1980; Čermáková, 2009, s. 64) sémantika předložkových skupin souvisí se sémantikou substantiva, které rozvíjejí; slova z podobného okruhu, označovaného jako sémantická skupina, tak mívají stejnou předložkovou valenci (např. pro skupinu „láska“, zahrnující substantiva jako *láska*, *nedůvěra*, *nenávist*, *obdiv*, *odpor*, *sympatie*, *úcta*, je charakteristická PS(k+3),

jde o různé přenesené významy substantiv odvozených např. od sloves z třídy *Location* (*vloha k čemu*) nebo *Providing* (*opatření k čemu*, *obohacení pro koho*).

srov. Čermáková, 2009, s. 116–123). Určitá předložková skupina přitom může být společná pro několik různých sémantických skupin (např. skupina „láska“ a skupina „podnět“ sdílí PS(k+3)). Studie vypracovaná na základě pracovní verze slovníku NOMVALLEX I., zahrnující substantiva z tříd Communication, Mental Action a Psych State, ukázala, že sice téměř všechny předložkové skupiny jsou mezi zkoumanými sémantickými třídami sdíleny, ovšem liší se míra jejich zastoupení u jednotlivých sémantických tříd (Kolářová et al., 2018). Například třída Psych State zřetelně preferuje pro vyjádření Patientu PS(z+2) a PS(nad+7) (např. *hrůza z čeho*, *žal nad čím*). Obě tyto předložkové skupiny jsou rovněž možné jako vyjádření Patientu u tříd Communication a Mental Action, ovšem jejich užití u nich je buď zcela marginální, jako v případě PS(z+2) (např. *vypovídání se z čeho*, *testování/zkoušení někoho z čeho*), nebo alespoň výrazně méně preferované, jako v případě PS(nad+7) u třídy Mental Action (např. *podivování se nad čím*, *obdiv nad čím*). Podobně vyjádření Patientu pomocí PS(na+4) je formou preferovanou u tříd Communication (např. *dotazování se na něco*) a Mental Action (např. *myslení na něco*), u třídy Psych State je však zcela marginální (např. *vztek na něco*). Navzdory převažujícímu sdílení předložkových skupin se však zdá, že některé předložkové skupiny jsou výrazně charakteristické pro určitou sémantickou třídu; zatímco např. PS(o+6) je jako vyjádření Patientu u tříd Communication a Mental Action velmi preferovaná, např. *dohoda o čem*, *domněnka o čem*, u třídy Psych State se vůbec nevyskytuje.⁹⁰

Další morfematičnou formou charakteristickou pro určité sémantické třídy je bezpředložkový dativ, který je výsledkem nesystémových posunů, konkrétně (i) Ak → Dat, např. *vyzvat premiéra* → *výzva premiérovi*, (ii) Gen → Dat, např. *otázat se premiéra* → *otázka premiérovi* a (iii) PS → Dat, např. *apelovat na premiéra* → *apel premiérovi* (Kolářová, 2010; Kolářová et al., 2018). Ukazuje se, že uvedené tři posuny jsou vázány na taková substantiva, u nichž je participant podléhající nesystémovému posunu životný, což je důležitým faktorem určujícím okruh zapojených sémantických tříd. Posuny Gen → Dat a PS → Dat jsou ve slovníku NOMVALLEX I. doloženy pouze u velmi malého počtu kořenových derivátů z třídy Communication, konkrétně *dotaz*, *otázka* a *apel*, srov. (92). Posun Ak → Dat je oproti tomu doložen jak u kořenových, tak u kmenových derivátů zastupujících sémantické třídy Communication (např. *informace*, *instrukce*, *prosba*, *upozornění*, *varování*, *výzva*, *zpráva*, *žádost*, viz (93a–93b)), Mental Action (např. *pochvala*, *uznání*, *vyznamenání*, srov. (93c)) a Psych State (např. *rána*, *urážka*, *zásah*). Několik substantiv je možné zařadit i ke třídě Contact, která však není ve slovníku NOMVALLEX I. zpracována (např. *políbení*, *políbek*, *úder*; srov. (93e)). Zatímco u třídy Communication je participant podléhající posunu Ak → Dat (tj. Adresát) vždy životný, u tříd Contact a Mental Action může být příslušný participant (většinou Patiens) životný i neživotný. Posunu Ak → Dat však podléhají převážně případy s životným participantem, srov. (93c–93e) (blíže viz Kolářová, 2010, s. 167n).

⁹⁰ K podílu systémových a nesystémových forem u zkoumaných předložkových skupin viz Kolářová et al. (2018, s. 216).

- (92) a. *Slavnou Kavanovu.ACT otázku Javieru Solanovi.ADDR, zda lze.PAT NATO opustit, považuje Whitehead za plně legitimní.* (SYN)
 b. *ve svém.ACT apelu centrální vládě.ADDR žádá efektivní nastavení sociální politiky státu* (SYN)
- (93) a. **Varování** *policistů.ACT starým lidem.ADDR, aby nepouštěli.PAT do bytu neznámé lidi, bylo opět zbytečné.* (SYN)
 b. *Jejich.ACT žádosti okresním hygienikům.ADDR, aby povolili.PAT vyhlášení chřipkových prázdnin, však často zůstávají nevyslyšeny.* (SYN)
 c. **pochválit** *českou vládu* → **pochvala** *české vlády / české vládě*
 d. **pochválit** *kravatu* → **pochvala** *kravaty / *kravatě*
 e. *avšak to políbení nebylo políbení mně, pikolíkovi od Zlaté Prahy, ale to bylo políbení těch dvou stovek, a vůbec těch peněz, které jsem měl já* (SYN)

Valenční chování substantiv zastupujících dvě různé sémantické třídy se může lišit také v preferencích, které aktanty daných substantiv se spolu nejčastěji vyskytují. V několika studiích (Kolářová, 2010, 2014b; Kolářová et al., 2017) byly například zkoumány preference v souvšskytu aktantů u substantiv zastupujících různé sémantické třídy, zejména Communication a Exchange. Na základě korpusových dat bylo doloženo, že substantiva z třídy Exchange preferují při vyjádření dvou aktantů také kombinace, v nichž je zapojen Patiens, přičemž převládá kombinace PAT+ADDR (např. *podání kalíšku.PAT dítěti.ADDR; výdej obnošeného šatstva.PAT sociálně potřebným lidem.ADDR*) nad kombinací ACT+PAT (např. *Moje.ACT předání listů.PAT skončilo cestou na poštu; nad jeho.ACT navrácením majetků.PAT po rodičích také visí otazníky*). Oproti tomu, u třídy Communication jsou ve srovnání s třídou Exchange výrazně častější kombinace aktantů, v nichž je zapojen Aktor (nejčastější je kombinace ACT+PAT, např. *vévodu windsorského zastihla Churchillova.ACT žádost, aby se vrátil.PAT do Anglie; zákaz hygieniků.ACT používat.PAT vodu k pití a koupání*).

KAPITOLA 5

ZÁVĚR

Na závěr v několika bodech shrňme hlavní charakteristiky valenčního slovníku NOM-VALLEX I.:

1. Zachycuje valenci českých deverbativních substantiv, která alespoň v jednom ze svých významů patří k sémantické třídě Communication (např. *dotaz*^{no-aspect}, *dotazování* (*se*)^{impf} – *dotázání* (*se*)^{pf}), Mental Action (např. *plán*^{no-aspect}, *plánování*^{impf}) nebo Psych State (např. *nenávist*^{no-aspect}, *nenávidění*^{impf}), a to v celkovém počtu 248 lexémů, 505 lexikálních jednotek (při počítání vidových protějšků, např. *namítání*^{impf} – *namítnutí*^{pf}, jako zvláštních lexikálních jednotek je celkový počet 655 lexikálních jednotek pokrývajících 297 různých lemmat).
2. Problematiku substantivní valence zpracovává v teoretickém rámci Funkčního generativního popisu, přičemž se důsledně opírá o korpusový materiál (korpusy řady SYN Českého národního korpusu a korpus *Araneum Bohemicum Maximum*).
3. Navazuje na valenční slovník VALLEX (Lopatková et al., 2016b), odkud přebírá anotační schéma, v relevantních případech rozdělení základových slovesných lexémů do lexikálních jednotek a jejich přiřazení k sémantickým třídám. (V elektronické verzi slovníku NOMVALLEX I. odkazuje také do valenčního slovníku *PDT-Vallex*.)
4. U substantiv zachycuje všechny jejich lexikální významy, přičemž rozlišuje základní kategoriální významy událost (např. *žádání* (*si*)^{impf}, *dovtípení* (*se*)^{pf}), abstraktní výsledek děje (např. *žádost*^{no-aspect}), vlastnost (např. *důvtip*^{no-aspect}), substance (např. *komunikace*^{no-aspect} (*silnice*)) a kontejner (např. *počet*^{no-aspect}).
5. S ohledem na morfosyntaktické vlastnosti zkoumaných substantiv rozlišuje tři základní typy substantivních derivátů, a to syntaktické, syntakticko-lexikální a lexikální. S cílem demonstrovat valenční chování různých typů substantivních derivátů jsou do slovníku zařazeny jak kmenové deriváty (odvozené sufisy *-ní/-tí*, např. *žádání* (*si*)^{impf}, *navrhování*^{impf} – *navrhnutí*^{pf1} – *navržení*^{pf2}, *namítání*^{impf} – *namítnutí*^{pf}), tak kořenové deriváty (odvozené různými sufisy, včetně

sufixu nulového, např. *žádost*^{no-aspect}, *návrh*^{no-aspect}, *námítka*^{no-aspect}), je-li možné je od příslušných základových sloves utvořit.

6. Kritériem pro zařazení do slovníku je příslušnost k jedné ze tří výše uvedených sémantických tříd, označení události nebo abstraktního výsledku děje a projev nesystémového valenčního chování, zejména nesystémové formy valenčních doplnění, a to alespoň u jednoho typu zkoumaných substantiv (kmenových nebo kořenových derivátů).
7. Valenci zachycuje v podobě valenčního rámce, který pro každé valenční doplnění uvádí funktor a množinu možných morfematických vyjádření, a příkladů, které se vyskytly v použitých korpusech. Jeho cílem je na korpusových datech ukázat, v jakých syntaktických strukturách se zkoumaná substantiva mohou vyskytovat, proto dokládá všechny kombinace aktantů (ve všech formách uvedených ve valenčním rámci), které se u daných substantiv v použitých korpusových datech vyskytly.
8. Shodně s valenčními slovníky VALLEX a *PDT-Vallex* předpokládá, že každý význam je charakterizován příslušným valenčním rámcem a naopak odlišnost valenčních rámců prokazuje významový rozdíl. V případech velmi blízkých lexikálních významů zohledňuje při vydělování substantivních lexikálních jednotek morfosyntaktické vlastnosti daných substantiv.
9. Datová část slovníku představuje strojově čitelný lexikální zdroj, využitelný při dalším výzkumu valence českých deverbativních substantiv i při jiných aplikacích. V online verzi slovníku (<https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>) je možné vyhledávat jevy spojené s valenční problematikou podle různých, vzájemně kombinovatelných kritérií, zahrnujících např. slovtvorný typ substantiva (kmenový vs. kořenový derivát), jeho vidovou charakteristiku, kategoriální význam, sémantickou třídu, typy jeho valenčních doplnění, jejich morfematické formy (jejich rozložení u jednotlivých typů substantiv, případně u samotných doplnění, a to jednotlivě i v kombinacích) a vztah substantiva k základovému slovesu včetně odlišností ve valenci. V neposlední řadě je možné využít bohatý korpusový materiál dokládající valenci substantiv popsanou ve valenčních rámcích.
10. Srovnáním valenčních rámců substantiv uvedených ve slovníku NOMVALLEX I. a valenčních rámců jejich základových sloves ve valenčním slovníku VALLEX je možné získat informace o projevech nesystémového valenčního chování u zkoumaných substantiv.

KAPITOLA 6

SUMMARY

The main characteristics of the NOMVALLEX I. lexicon can be summarized as follows:

1. The lexicon captures valency of Czech deverbal nouns belonging in at least one of their meanings to one of the following semantic classes: Communication (e.g. *dotaz*^{no-aspect} ‘question’, *dotazování (se)*^{impf} – *dotázání (se)*^{pf} ‘asking’), Mental Action (e.g. *plán*^{no-aspect} ‘plan’, *plánování*^{impf} ‘planning’) or Psych State (e.g. *nenávist*^{no-aspect} ‘hatred’, *nenávidění*^{impf} ‘hating’). In total, the lexicon includes 505 lexical units in 248 lexemes (when considering aspectual counterparts, such as *namítání*^{impf} – *namítnutí*^{pf} ‘expressing objections’, to be individual lexical units, the number rises to 655 lexical units covering a total of 297 lemmas).
2. The lexicon is created within the theoretical framework of Functional Generative Description. It is founded on data from the *SYN* series of corpora from the Czech National Corpus and the *Araenum Bohemicum Maximum* corpus.
3. The lexicon follows in the footsteps of the VALLEX lexicon (Lopatková et al., 2016b); it adopts the VALLEX annotation scheme, and in relevant cases, deverbal nouns captured in NOMVALLEX I. mirror the division of lexemes into lexical units and the assignment of lexical units to semantic classes of the base verbs captured in the VALLEX lexicon. (In its electronic version, NOMVALLEX I. also provides links to the valency lexicon *PDT-Vallex*.)
4. It captures all lexical meanings of the nouns, differentiating between basic “categorical” meanings, i.e. action (e.g. *žádání (si)*^{impf} ‘asking’, *dovtipení (se)*^{pf} ‘inferring’), abstract result of an action (e.g. *žádost*^{no-aspect} ‘request’), property/quality (e.g. *důvtip*^{no-aspect} ‘ingenuity’), material object (e.g. *pohled*^{no-aspect} ‘postcard’) and container/quantity (e.g. *počet*^{no-aspect} ‘number’).
5. Considering morphosyntactic properties of the studied nouns, the lexicon differentiates three basic types of noun derivatives, namely syntactic, syntactico-lexical and lexical derivatives. In order to be able to compare valency behaviour of different types of noun derivatives, a decision was made to include both stem-nominals (derived from verbs by suffixes *-ní/-tí* and containing a the-

me suffix, e.g. *žádání* (*si*)^{impf} ‘asking’, *navrhování*^{impf} – *navrhnutí*^{pf1} – *navržení*^{pf2} ‘suggesting/proposing’, *namítání*^{impf} – *namítnutí*^{pf} ‘expressing objections’) and root-nominals (derived from verbs by various suffixes, including the zero suffix, but not containing a theme suffix, e.g. *žádost*^{no-aspect} ‘request’, *návrh*^{no-aspect} ‘proposal’, *námítka*^{no-aspect} ‘objection’).

6. Nouns matching the following criteria were included in the lexicon: its semantic class is either **Communication**, **Mental Action** or **Psych State**, its categorial meaning is action or abstract result of an action, and it exhibits non-systemic valency behaviour (especially non-systemic forms of participants). When both stem-nominals and root-nominals derived from the same verb are available, both are included if at least one of them satisfies the above criteria in at least one of its senses.
7. Valency properties are captured in the form of a valency frame (in which valency slots are specified by a functor and a list of morphemic forms), and examples which occurred in the corpus data. The lexicon aims to illustrate the full range of syntactic structures of noun phrases, and thus the syntactic behaviour of every lexical unit is exemplified with all combinations of its participants (in all forms specified in the valency frame) which were found in the corpus data.
8. In accordance with valency lexicons VALLEX and *PDT-Vallex*, the NOMVALLEX I. lexicon assumes that every lexical meaning (sense) is linked to a corresponding valency frame, and vice versa, a difference in valency frames proves a difference in meaning. Morphosyntactic properties are taken into account when there is ambiguity about whether separate senses should be distinguished or not.
9. Along with the printed version, the NOMVALLEX I. lexicon is also available in an electronic form, both as publicly available web-pages (<https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>) and as machine readable data suitable for further research into valency of Czech deverbal nouns and for other NLP applications. The online version and an offline application allow for formulating specific and complex queries based on a wide range of criteria, e.g. the type of derivation of the noun (stem vs. root nominals), its aspectual characteristics, categorial meaning, semantic class, types of its valency complementations and their morphemic forms (including their distribution depending on the type of the noun and/or the type of the complementation itself, individually and in combinations), and the relation of the noun to its base verb including the differences in valency behaviour. Last but not least, the lexicon also quotes rich corpus evidence supporting the valency characteristics described in the given valency frames.
10. A comparison of valency frames of nouns in the NOMVALLEX I. lexicon and valency frames of their base verbs in VALLEX enables us to gain insight into systemic and non-systemic valency behaviour of Czech deverbal nouns.

SEZNAM LITERATURY

- ALBERSKI, B. et al. (2018): *Walenty (2018-06-29)*, CLARIN-PL digital repository. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11321/586>.
- ALEXIADOU, A. (2001): *Functional structure in nominals: nominalization and ergativity*. 42. Amsterdam, John Benjamins.
- ALEXIADOU, A. – RATHERT, M. (ed.) (2010): *The Syntax of Nominalizations Across Languages and Frameworks. 23 / Interface explorations*. Berlin, Walter de Gruyter. Dostupné z: <http://www.google.cz/books?id=91LzDovTYWAC>.
- ANDERSON, M. (1977): NP Pre-posing in Noun Phrases. *Proceedings of NELSCL*. 8(1), s. 12–21.
- APRESJAN, J. D. (1995): *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva jazyka*. Moskva, Vostočnaja literatura, RAN.
- BAKER, M. C. (1988): *Incorporation: A theory of grammatical function changing*. Chicago, London, University of Chicago Press.
- BEDNAŘÍKOVÁ, B. (2009): *Slovo a jeho konverze*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci.
- BENKO, V. (2014): Aranea: Yet another family of (comparable) web corpora. In *International Conference on Text, Speech, and Dialogue*, s. 247–256. Springer.
- BENKO, V. (2015): *Araneum Bohemicum Maximum, verze 15.04*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>.
- CHOMSKY, N. (1970): Remarks on Nominalization. In JACOBS, R. – ROSENBAUM, P. (ed.) *Readings in English transformational grammar*, s. 184–221, Waltham, MA, Ginn. Dostupné z: http://babel.ucsc.edu/~hank/mrg.readings/Chomsky1970_Nominalization.pdf.
- CINKOVÁ, S. – KOLÁŘOVÁ, V. (2004): Nouns as Components of Support Verb Constructions in the Prague Dependency Treebank. In *Korpusy a korpusová lingvistika v zahraničí a na Slovensku*. Dostupné z: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/publications/CinkovaKolarova2004.pdf>.
- CINQUE, G. (1980): On extraction from NP in Italian. *Journal of Italian Linguistics*. 5(12), s. 47–99.
- CRUSE, D. A. (1986): *Lexical Semantics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge, UK, Cambridge University Press. Dostupné z: <http://www.google.cz/books?id=xDSBaet2uSsC>.

- ČERMÁK, F. (1991): Podstata valence z hlediska lexikologického. In RYTEL-KUC, D. (ed.) *Walencja czasownika a problemy leksykografii dwujęzycznej*, s. 15–40, Wrocław, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- ČERMÁK, F. (1999): Povaha a souvislosti některých univerzálií v sémantice a morfologii. In HLADKÁ, Z. – KARLÍK, P. (ed.) *Čeština – univerzália a specifika*, s. 67–76. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- ČERMÁK, F. (2011): *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha, Karolinum.
- ČERMÁK, F. – HOLUB, J. (1991): *Syntagmatika a paradigmatica českého slova*. Praha, Karolinum.
- ČERMÁKOVÁ, A. (2009): *Valence českých substantiv. 9 / Studie z korpusové lingvistiky*. Praha, Lidové noviny.
- DANEŠ, F. – HLAUSA, Z. – GREPL, M. (ed.) (1987a): *Mluvnice češtiny 3*. Praha, Academia.
- DANEŠ, F. et al. (1987b): *Větné vzorce v češtině, 2. opravené vydání*. Č. 23 v Studie a práce lingvistické. Praha, Academia.
- DI SCIULLO, A.-M. – WILLIAMS, E. (1987): *On the definition of word*. 14. Cambridge, Massachusetts, Springer.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1, Teorie odvozování slov*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd.
- DOKULIL, M. (1978): K otázce prediktability lexikálního významu slovotvorně motivovaného slova. *Slovo a slovesnost*. 39(3–4), s. 244–251.
- DOKULIL, M. (1982): K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. *Slovo a slovesnost*. 43, s. 257–271.
- DVOŘÁK, V. (2014): Case assignment, aspect, and (non-)expression of patients: A study of the internal structure of Czech verbal nouns. In SPEVAK, O. (ed.) *Noun Valency*, s. 89–112. Amsterdam, John Benjamins.
- DVOŘÁK, V. (2017a): Dějové substantivum. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DĚJOVÉ%20SUBSTANTIVUM>.
- DVOŘÁK, V. (2017b): Verbální substantivum. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VERBÁLNÍ%20SUBSTANTIVUM>.
- DVOŘÁKOVÁ-PROCHÁZKOVÁ, V. (2008): Argument structure of Czech event nominals. In MARUŠIČ, F. – ŽAUCER, R. (ed.) *Contributions from Formal Description of Slavic Languages 6.5, Held at the University of Nova Gorica, December 1-3, 2006*, s. 73–90. Peter Lang.
- FILIPEC, J. (1972): K otázce konverze a přechodu slovních druhů v dnešní češtině. *Slovo a slovesnost*. 33, s. 122–129.
- FILIPEC, J. (1973): K otázce sémantického popisu lexikálních jednotek. *Slovo a slovesnost*. 34, s. 78–84.
- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F. (1985): *Česká lexikologie*. Praha, Academia.
- FILIPEC, J. et al. (1994): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2. upravené a doplněné vydání*. Praha, Academia.
- FILIPEC, J. et al. (ed.) (2005): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha, Academia. (Co-editors: DANEŠ, F. – MACHAČ, J. – MEJSTRÍK, V.)

- FILLMORE, C. J. (1968): The Case for Case. In BACH, E. – HARMS, R. T. (ed.) *Universals in Linguistic Theory*, s. 1–88. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- FILLMORE, C. J. (1977a): The Need for a Frame Semantics in Linguistics. In KARLIGREN, H. (ed.) *Statistical Methods in Linguistics*, s. 5–29. Stockholm, Skriptor.
- FILLMORE, C. J. (1977b): The Case for Case Reopened. In COLE, P. – SADOCK, J. M. (ed.) *Syntax and Semantics*, vol. 8: Grammatical Relations, s. 59–81. New York, Academic Press.
- FILLMORE, C. J. – BAKER, C. (2010): A frames approach to semantic analysis. In HEINE, B. – NARROG, H. (ed.) *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford, Oxford University Press. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199544004.001.0001. Dostupné z: [//www.oxfordhandbooks.com/10.1093/oxfordhb/9780199544004.001.0001/oxfordhb-9780199544004](http://www.oxfordhandbooks.com/10.1093/oxfordhb/9780199544004.001.0001/oxfordhb-9780199544004).
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc, Votobia.
- GRIMSHAW, J. (1990): *Argument structure*. 18 / *Linguistic inquiry monographs*. Cambridge, MA, MIT Press.
- HAIJČ, J. et al. (2003): PDT-VALLEX: Creating a Large-coverage Valency Lexicon for Treebank Annotation. In *Proceedings of The Second Workshop on Treebanks and Linguistic Theories*, 9 / *Mathematical Modeling in Physics, Engineering and Cognitive Sciences*, s. 57–68. Vaxjo University Press.
- HERBST, T. et al. (2004): *A valency dictionary of English: a corpus-based analysis of the complementation patterns of English verbs, nouns, and adjectives*. 40 / *Topics in English Linguistics*. Berlin, Walter de Gruyter.
- HLADKÁ, Z. (2017): Konkrétum. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVOSLED%20NOMIN%C3%81LN%C3%8D%20SKUPINY>.
- HLADKÁ, Z. – KARLÍK, P. (ed.) (2000): *Čeština – univerzálie a specifika*. 2. Brno, Vydavatelství MU.
- HNÁTKOVÁ, M. et al. (May 2014): The SYN-series corpora of written Czech. In CALZOLARI, N. et al. (ed.) *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*, s. 160–164, Reykjavik, Iceland, European Language Resources Association (ELRA). Dostupné z: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/294_Paper.pdf.
- HUNSTON, S. – FRANCIS, G. (2000): *Pattern grammar*. Amsterdam, John Benjamins Publishing.
- JELÍNEK, M. (1963): Podstatná jména slovesná se zvrtným zájmenem. *Naše řeč*. 46(5), s. 229–237.
- JIRSOVÁ, A. (1966): Vazby u dějových podstatných jmen označujících duševní projevy. *Naše řeč*. 49, s. 73–81.
- KARLÍK, P. (2000a): Hypotéza modifikované valenční teorie. *Slovo a slovesnost*. 61, s. 170–189.
- KARLÍK, P. (2000b): Valence substantiv v modifikované valenční teorii. In Hladká – Karlík (2000), s. 181–192.
- KARLÍK, P. (2002): Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. In HLADKÁ, Z. –

- KARLÍK, P. (ed.) *Čeština – univerzália a specifika*, 4, s. 13–23. Praha, Lidové noviny.
- KARLÍK, P. (2004): Pasivum v češtině. *Slovo a slovesnost*. 65(2), s. 83–112.
- KARLÍK, P. (2019): Škála nominalizací. In PETR MALČÍK, P. K. (ed.) *Svět podle Grepla*, s. 91–110. Brno, Host.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (ed.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017): . Dostupné z: <https://www.czechency.org/>.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (ed.) (1996): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, Lidové noviny.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (ed.) (1997): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, Lidové noviny.
- KARLÍK, P. – NÜBLER, N. (1998): Poznámky k nominalizaci v češtině. *Slovo a slovesnost*. 59, s. 105–112.
- KETTNEROVÁ, V. (2009): Konstrukce s rozpadem tématu a dikta v češtině. *Slovo a slovesnost*. 70(3), s. 163–174. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1767>.
- KETTNEROVÁ, V. (2012): *Lexikálně-sémantické konverze ve valenčním slovníku*. PhD thesis, Praha, Charles University. Dostupné z: <https://ufal.mff.cuni.cz/~benesova/literatura/thesis.pdf>.
- KETTNEROVÁ, V. (2014): *Lexikálně-sémantické konverze ve valenčním slovníku*. Praha, Karolinum.
- KETTNEROVÁ, V. (2017): Syntaktická struktura komplexních predikátů v češtině. *Slovo a slovesnost*. 78(1), s. 3–24.
- KETTNEROVÁ, V. – KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. (2017): Deverbals Nouns in Czech Light Verb Constructions. In *International Conference on Computational and Corpus-Based Phraseology (Europhras Proceedings)*, s. 205–219. Springer.
- KETTNEROVÁ, V. – LOPATKOVÁ, M. (2017): Ke koreferenci u komplexních predikátů s kategoriálním slovesem. *Korpus – gramatika – axiologie*. 16, s. 3–26.
- KETTNEROVÁ, V. – LOPATKOVÁ, M. – HRSTKOVÁ, K. (2008): Semantic Roles in Valency Lexicon of Czech Verbs: Verbs of Communication and Exchange. In RANTA, A. – NORDSTRÖM, B. (ed.) *Advances in Natural Language Processing (6th International Conference on NLP, GoTAL 2008)*, 5221 / LNAI, s. 217–221, Berlin, Springer.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2010): *Valence deverbativních substantiv v češtině (na materiálu substantiv s dativní valencí)*. Praha, Karolinum.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2012): Valence dějových substantiv odvozených od sloves s předmětovým genitivem. In KLÍMOVÁ, J. – HOFFMANNOVÁ, J. – ČMEJRKOVÁ, S. (ed.) *Čeština v pohledu synchronním a diachronním*, s. 609–614. Praha, Karolinum.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2013a): Adverbální předmětový genitiv a jeho protějšky v nominálních konstrukcích: Případ posessiva. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica LXXII, Slovo a tvar v štruktúre a komunikácii*, s. 411–421, Bratislava.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2013b): Agents Expressed by Prepositionless Instrumental Modifying Czech Nouns Derived from Intransitive Verbs. In GAJDOŠOVÁ, K. – ŽÁKOVÁ, A. (ed.) *Proceedings of the Seventh International Conference Slovo 2013: Natural Language Processing, Corpus Linguistics, E-learning*, s. 129–147, Lüdenscheid, Germany, Slovak National Cor-

- pus, L'. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences, RAM.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2014a): Nominalizované struktury se dvěma aktanty ve formě bezpředložkového genitivu. *Naše řeč*. 97(4–5).
- KOLÁŘOVÁ, V. (2014b): Preference v souvřsytku aktantů u českých substantiv mluvení. *Korpus – gramatika – axiologie*. 5(10), s. 23–40.
- KOLÁŘOVÁ, V. (2014c): Special valency behaviour of Czech deverbal nouns. In Spevak (2014), s. 19–59.
- KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. – KLÍMOVÁ, J. (2018): Předložková vyjádření adnominálních valenčních doplnění. *Prace Filologické*. 72, s. 209–222.
- KOLÁŘOVÁ, V. – VERNEROVÁ, A. – VERNER, J. (2019): Non-systemic valency behavior of Czech deverbal nouns based on the NomVallex lexicon. *Jazykovedný časopis*. 70(2), s. 424–433.
- KOLÁŘOVÁ, V. et al. (2017): Possible but not probable: A quantitative analysis of valency behaviour of Czech nouns in the Prague Dependency Treebank. *Jazykovedný časopis*. 68(2), s. 208–218.
- KURYŁOWICZ, J. (1936): Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*. 37, s. 79–92.
- KŘEN, M. et al. (2019): *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z: <http://www.korpus.cz/>.
- KŘÍŽKOVÁ, H. (1968): Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. In ISAČENKO, A. V. (ed.) *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III. O ruském slovese*, s. 81–152. Praha, Academia.
- LEES, R. B. (1960): *The grammar of English nominalizations*. 12 / *Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics*. Bloomington, Indiana University Press.
- LOPATKOVÁ, M. – KETTNEROVÁ, V. (2016): Alternations: From Lexicon to Grammar And Back Again. In HAJIČOVÁ, E. – BOGUSLAVSKY, I. (ed.) *Proceedings of the Workshop on Grammar and Lexicon: Interactions and Interfaces (GramLex)*, s. 18–27, Ósaka, Japan, ICCL, The COLING 2016 Organizing Committee.
- LOPATKOVÁ, M. – PANEVOVÁ, J. (2006): Recent Developments in the Theory of Valency in the Light of the Prague Dependency Treebank. In ŠIMKOVÁ, M. (ed.) *Insight Into the Slovak and Czech Corpus Linguistics*, s. 83–92. Bratislava, Veda. Dostupné z: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/insight.pdf>.
- LOPATKOVÁ, M. – VERNEROVÁ, A. – KETTNEROVÁ, V. (2016a): Diateze ve Valenčním slovníku českých sloves VALLEX. In SKWARSKA, K. – KACZMARSKA, E. (ed.) *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, s. 149–168. Praha, Slovanský ústav AV ČR.
- LOPATKOVÁ, M. et al. (2016b): *Valenční slovník českých sloves VALLEX*. Praha, Karolinum.
- LOPATKOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – KETTNEROVÁ, V. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha, Karolinum.
- MACHÁČKOVÁ, E. (1994): Constructions with Verbs and Abstract Nouns in Czech (Analytical Predicates). In ČMEJRKOVÁ, S. – ŠTÍCHA, F. (ed.) *The Syntax of Sentence and Text*, 42 / *Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe*, s. 365–374. Amsterdam,

- Philadelphia, John Benjamins.
- MACLEOD, C. et al. (1998): NOMLEX: A Lexicon of Nominalizations. In *Proceedings of Euralex98*, Belgium, Liege. Dostupné z: <http://nlp.cs.nyu.edu/nomlex/euralex-98.ps>.
- MELLONI, C. (2011): *Event and result nominals: a morpho-semantic approach*. Bern, Peter Lang. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10600044>.
- MEL'ČUK, I. A. – ZHOLKOVSKY, A. K. (1984): *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian*. Vienna, Wiener Slawistischer Almanach.
- MEYERS, A. (2007): *Annotation Guidelines for NomBank — Noun Argument Structure for PropBank*. Dostupné z: <http://nlp.cs.nyu.edu/meyers/nombank/nombank%20specs-2007.pdf>.
- MEYERS, A. et al. (2004): The NomBank Project: An Interim Report. In MEYERS, A. (ed.) *HLT-NAACL 2004 Workshop: Frontiers in Corpus Annotation*, s. 24–31, Boston, MA, ACL.
- MIKULOVÁ, M. (2011): *Významová reprezentace elipsy*. Praha, Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- MIKULOVÁ, M. et al. (2005): Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Anotátorská příručka. Technical Report TR-2005-28, ÚFAL MFF UK, Prague. Dostupné z: <pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/index.html>.
- NOVOTNÁ, R. (2017): Lexikální význam. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKÁLNÍ%20VÝZNAM>.
- NOVOTNÝ, J. (1980): *Valence dějových substantiv v češtině*. Sborník pedagogické fakulty v Ústí nad Labem. Řada bohemistická. Praha, SPN.
- OSOLSOBĚ, K. (2017): Onomaziologická teorie slovtvorby. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICK%C3%81%20TEORIE%20SLOVOTVORBY>.
- PANEVOVÁ, J. (1974–75): On Verbal Frames in Functional Generative Description I–II. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*. 22–23, s. 3–40, s. 17–52.
- PANEVOVÁ, J. (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. 13 / *Studie a práce lingvistické*. Praha, Academia.
- PANEVOVÁ, J. (2000): Poznámky k valenci podstatných jmen. In Hladká – Karlík (2000), s. 173–180.
- PANEVOVÁ, J. (2002): K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci). In PIPER, P. (ed.) *Sborník Matice srpske za slavistiku*, s. 29–36. Novi Sad, Matica srpska.
- PANEVOVÁ, J. (2003): Some Issues of Syntax and Semantics of Verbal Modifications. In *Proceedings of the First International Conference on Meaning-Text Theory (MTT 2003)*, s. 139–146, Paris, Ecole Normale Supérieure.
- PANEVOVÁ, J. – KARLÍK, P. (2017): Valence. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VALENCE>.
- PANEVOVÁ, J. – KOLÁŘOVÁ, V. (2018): Aktant, nebo volné doplnění? (K netypickým formám ve valenčním poli substantiv). *Prace Filologičzne*. 72, s. 273–282.

- PANEVOVÁ, J. et al. (2014): *Mluvnice současné češtiny 2: Syntax na základě anotovaného korpusu*. Praha, Karolinum.
- PAULINY, E. (1943): *Štruktúra slovenského slovesa*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení.
- PÍŤHA, P. (1981): On the case frames of nouns. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*. 7, s. 215–224.
- PÍŤHA, P. (1984): Case Frames for Nouns. In SGALL, P. (ed.) *Contributions to Functional Syntax, Semantics, and Language Comprehension*, s. 225–238. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins.
- PÍŤHA, P. (1992): *Posesivní vztah v češtině*. Praha, AVED.
- PRZEPIÓRKOWSKI, A. et al. (2017): Walenty: A thorough syntactico-semantic valency dictionary of Polish. *Jezyk Polski*. 97(1), s. 29–46.
- RADIMSKÝ, J. (2010): *Verbonominální predikát s kategoriálním slovesem*. Praha, Karolinum.
- RATHERT, M. – ALEXIADOU, A. (ed.) (2010): *The Semantics of Nominalizations Across Languages and Frameworks. 22 / Interface explorations*. Berlin, Walter de Gruyter.
- RUPPENHOFER, J. et al. (2006): *FrameNet II: Extended theory and practice (Sept 14, 2010)*. Berkeley, CA, Computer Science Institute, University of California. Dostupné z: <http://FrameNet.icsi.berkeley.edu/book/book.pdf>.
- RUSÍNOVÁ, Z. (2017a): Onomaziologická kategorie. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICKÁ%20KATEGORIE>.
- RUSÍNOVÁ, Z. (2017b): Slovtvorný význam. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVOTVORN%C3%9D%20V%C3%9DZNAM>.
- SAMPSON, G. (2002): *Empirical Linguistics*. London, Continuum International Publishing Group.
- SGALL, P. (1967): *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha, Academia.
- SGALL, P. – HAJČOVÁ, E. – PANEVOVÁ, J. (1986): *The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects*. Dordrecht, Reidel.
- SGALL, P. – PANEVOVÁ, J. (2004): *Jak psát a jak nepsat česky*. Praha, Karolinum.
- SINCLAIR, J. (ed.) (1987): *Collins COBUILD English Language Dictionary*. London, Collins.
- SKWARSKA, K. (2004): *Konkurence genitivu a akuzativu s tranzitivními slovesy v češtině, ruštině, polštině a slovinštině*. PhD thesis, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- SOMMERFELDT, K. E. – SCHREIBER, H. (1977): *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut.
- SOMMERFELDT, K. E. – SCHREIBER, H. (1996): *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter: Verben, Adjektive, Substantive*. Tübingen, Max Niemeyer.
- SPEVAK, O. (ed.) (2014): *Noun Valency*. Amsterdam, John Benjamins.
- SVOZILOVÁ, N. – PROUZOVÁ, H. – JIRSOVÁ, A. (2005): *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha, Academia.
- ŠEVČÍKOVÁ, M. (přípr.): Action nouns vs. nouns as bases for denominal verbs in Czech: A case study on directionality in derivation. *Word Structure*. s. to appear.
- ŠIMANDL, J. (ed.) (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha, Karolinum.

- ŠMILAUER, V. (1966): *Novočeská skladba*. Praha, SPN.
- ŠTÍCHA, F. (2001): Kritéria gramatičnosti (Korpus jako argument a inspirace). *Slovo a slovesnost*. 62(3), s. 161–175.
- ŠTÍCHA, F. et al. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha, Academia.
- ŠTÍCHA, F. et al. (2018): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I, Morfologie: druhy slov / tvoření slov*. Praha, Academia.
- TESNIÈRE, L. (1959): *Eléments de syntaxe structurale*. Paris, Librairie C. Klincksieck. (Translation: KAHANE, S. – OSBORNE, T. (2015) *Elements of Structural Syntax*. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.)
- UHLÍŘOVÁ, L. (2017): Slovosled nominální skupiny. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVOSLED%20NOMIN%C3%81LN%C3%8D%20SKUPINY>.
- UREŠOVÁ, Z. (2011): *Valence sloves v Pražském závislostním korpusu*. Studies in Computational and Theoretical Linguistics. Praha, ÚFAL.
- VERNEROVÁ, A. (2011): Nominal Valency in Lexicons. In ŠAFRÁNKOVÁ, J. – PAVLŮ, J. (ed.) *Proceedings of the 20th Annual Conference of Doctoral Students - WDS 2011. Part I: Mathematics and Computer Science*, s. 171–176, Prague, Charles University in Prague, MatfyzPress. Dostupné z: <http://www.mff.cuni.cz/veda/konference/wds/proc/proc-contents.php?year=2011>.
- VERNEROVÁ, A. (2019): *Lexicographic treatment of the valency aspects of diatheses*. PhD thesis, Charles University, Prague.
- VESELOVSKÁ, L. (2001): K analýze českých deverbálních substantiv. In HLADKÁ, Z. – KARLÍK, P. (ed.) *Čeština – univerzálie a specifika*, 3, s. 347. Brno, Vydavatelství MU. Dostupné z: <http://www.oldanglistika.upol.cz/devsub.pdf>.
- VESELOVSKÁ, L. (2018): *Noun Phrases in Czech. Their Structure and Agreements*. Berlin, Peter Lang.
- VEČERKA, R. (2017): Tematické a atematické sloveso. In Karlík et al. (2017). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVOSLED%20NOMIN%C3%81LN%C3%8D%20SKUPINY>.
- ZIKOVÁ, M. (2012): Lexical prefixes and templatic domains: prefix lengthening in Czech. In ZIKOVÁ, M. – DOČEKAL, M. (ed.) *Slavic languages in formal grammar: proceedings of FDSL 8.5, Brno 2010*, s. 325–338. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- ŽABOKRTSKÝ, Z. (2005): *Valency Lexicon of Czech Verbs*. PhD thesis, Praha, Charles University in Prague.

ČÁST II

DATA SLOVNÍKU NOMVALLEX I.

A

analýza *no-aspect*

událost / abstraktní výsledek děje: rozbor, důkladné prozkoumání
(mental action)

ACT 2, 7, pos, od+2 **PAT** 2, pos, zda, cont
derived: analyzovat-1

ACT+PAT: Málo platná byla detailní Ciprova.ACT analýza, co se v zápase určitě nesmí stát.PAT.; Podotkl, že jeho.ACT celková analýza příčin.PAT volebních výsledků pronesená na předsednictvu trvala hodinu a půl; Závěr analýzy Benešových dekretů.PAT trojicí.ACT právníků Froweina, Bernitze a Prouta, kterou si objednal Evropský parlament, zní; Počkáme na písemné zdůvodnění rozsudku a na jeho.PAT analýzu našimi právníky.ACT.; Vedle žebříčků a jejich.PAT analýzy od odborníků.ACT z SC&C najdete denně portrét vítězné fakulty / školy a další užitečné informace.; Město nyní čeká na analýzu expertů.ACT, zda bude.PAT pevná zbrana na břehu účinná a kde přesně by se měla postavit.PAT.; Když se podíváte na analýzu docentky.ACT Bečvářové, jak se vyvíjí.PAT evropské zemědělství v posledních letech, jeho podíl ve světovém měřítku stále klesá.; Kde je nějaká analýza mluveného projevu.PAT od odborníka.ACT, kde je korektní analýza např. množství a variability poskytovaných informací?; **ACT:** Podle analýz odborníků.ACT se začíná hovořit o končícím stavebním boomu minulých let.; právní analýzy od českých i zahraničních expertů.ACT; I naši úspěšní zákazníci si postupně uvědomují potřebu posunout se od využívání reportů a analýz odbornými útvary.ACT k přímé podpoře řídicích procesů prostřednictvím interaktivních manažerských panelů s klíčovými ukazateli výkonu.; Vyjdeme-li z Marxovy.ACT analýzy, ...; by podle mne bylo potřebné podrobit Grantovou agenturu důkladné analýze skupinou.ACT složenou ze špičkových místních a zahraničních vědců; **PAT:** Po analýze příčin.PAT jsem jí mohl poskytnout vysvětlení.; Stěžejní jsou data a jejich.PAT analýza.; ... které lze instalovat na soukromá PC pro studijní účely či individuální analýzy, zda je.PAT zvolený řídicí systém vhodný.; Stačí si kliknout na stránky ministerstva obrany, kde je seriózní analýza, jak jsou pandury vybavené.PAT.;

MEANS: Analýza programem.MEANS SNAP; ..., která komplikují přístup k datům a jejich analýzu jinými nástroji.MEANS.

analyzování *impf*

událost: podrobné zkoumání, rozebírání (mental action)

ACT 2, 7, pos **PAT** 2, pos, zda, cont
derived: analyzovat-1

ACT+PAT: Pozorovací činnost spočívala v pravidelném vzorkování a analyzování odebraných vzorků.PAT vlastní laboratoří.ACT Útvary životního prostředí; osvobodil psychologii z jejího.ACT nekonečného analyzování myšlenkových pochodů.PAT; **PAT+MEANS:** Analyzování takových otázek.PAT rozumem.MEANS jen přináší další otázky; **ACT:** Možná nám naše.ACT věčné analyzování vždycky neřká, co se stane; Z analyzování strategií.ACT Pentagonu je zřejmé, že se prostor strategických zájmů USA přesouvá z Evropy a Asie na Střední východ.; **PAT:** není příliš vstřícná lhůta pro analyzování, zda je.PAT výhodnější varianta; nové analyzování, co se stalo.PAT, proč se stalo.PAT; K analyzování toho, co se děje.PAT na povrchu; jedinou úlohou je neustálé analyzování dat.PAT; Zabývá se také monitorováním trhu a jeho.PAT analyzováním.

apel *no-aspect*

1 abstraktní výsledek děje: vyzývání; tlačení; naléhání
(communication)

ACT 2, pos **ADDR** 3, k+3, na+4 **PAT** k+3, proti+3, inf, aby, at, že
derived: apelovat-1

ACT+ADDR+PAT: Svobodiv.ACT apel k lidovcům.ADDR, aby podpořili.PAT Václava Klause výměnou za vstřícnost ODS k církevním restitucím je tvrdým realistickým kalkulem.; Velmi důležitý je i Klausův.ACT apel na občany.ADDR, aby se zhostili.PAT své demokratické odpovědnosti a aktivně se účastnili voleb.; Poselstvím pohlednic je apel dětí.ACT na dospělé.ADDR, aby přestali.PAT kouřit;

ACT+ADDR: *Nedovolme, aby lhostejnost a líknavý postup umožnily nenávratnou změnu tohoto krajinného bohatství,*“ **zní apel občanského sdružení.** **ACT** Suché Lazce občanům. **ADDR:** *Bez odezvy zůstal apel českolipské radnice.* **ACT** italskému městu. **ADDR** Caorle, s nímž se chtěla bratřit.; *jež ve svém.* **ACT** apelu centrální vládě. **ADDR** žádá efektivní nastavení sociální politiky státu či účelné postihování drobné kriminality; *uzavírá svůj.* **ACT** apel zastupitelům. **ADDR** podnikatel v oblasti rybníkářství.; *Papežův.* **ACT** velikonoční apel světu. **ADDR:** *Její.* **ACT** apel ke střadatelům. **ADDR,** aby nevybírali vklady a naopak s ohledem na vlast, ústav podpořili, opravdu uspěli.; **ACT+PAT:** *Ministři podle něj pochopili i jeho.* **ACT** apel, aby se „krotili“. **PAT** v rozpočtových požadavcích svých resortů; *Patočkův.* **ACT** apel, abychom se odvraceli. **PAT** od všeho, co svět vysvětluje jednou provždy, nepřestává být pravdivý.; *Zcela zásadní je i prezidentův.* **ACT** apel, že politici i intelektuálové přes veškerou svou kritičnost musí. **PAT** „šířit kolem sebe i naději“.; *Rejchrtův.* **ACT** apel, že bez etického a duchovního obsahu by byl. **PAT** lidský život zmařen, je víc než zřetelný.; *Městem procházel průvod několika mladých lidí, jejichž.* **ACT** apelu, že kouření není. **PAT** normální, kupodivu nemálo kuřáků porozumělo.; *A z těch, kdo jeho oběti před čtyřiceti lety porozuměli, málokdo slyšel na jeho.* **ACT** apel vzdorovat. **PAT** okupaci.; *Respektovat apel policie.* **ACT** nosit. **PAT** doklady bezpečně u sebe se protentokrát nevyplatilo.; *Naše sociální politika reaguje na nejobecnější apel lidskosti.* **ACT** zabránit. **PAT** ohroženým lidem propadnout se do pastí totální chudoby.; *Neméně riskantní je v podstatě idealistický apel Bakerovy skupiny.* **ACT** zaangažovat. **PAT** Írán.; *Není náhodou, že svůj.* **ACT** apel k nutnosti. **PAT** starat se o důstojnost vyslovil v době Velké francouzské revoluce; *ale pouze chvályhodnou práci médií a žádatelů (Kalouskův.* **ACT**) apel proti setrvání. **PAT** premiéra ve funkci.; *Škoda, že v dnešním muslimském světě není osobnost, která by měla stejné renomé a jejíž.* **ACT** apel proti teroru. **PAT** by vnímali běžní občané i fundamentalisté.; **ADDR+PAT:** *Hudba nejen vtípná, ale mezi řádky obsahující apel nynějším obyvatelům.* **ADDR** zeměkoule, aby se zamysleli. **PAT** nad jejím současným stavem a nepřístupovali. **PAT** k němu lhostejně.; *...se k apelu zdravotníkům.* **ADDR,** aby se vzdali. **PAT** osobního ohodnocení, v minulých dnech připojilo; *vášnivý apel k národu.* **ADDR,** aby dbal. **PAT** o knihy ve své řeči; **ACT:** *Po apelu českého střediska.* **ACT** pořadatelé polské skupině peníze vrátili.; **PAT:** *Na budoucího amerického prezidenta už čeká apel, ať se věnuje.* **PAT** třem důležitým úkolům; *Cenný je především apel navrátit.* **PAT** umění do života, respektive oživit je, ...; *Jičínský festival pohádek nabídne i apel ke smíření.* **PAT;** *kteřá je jedním z apelů k hledání.* **PAT** příčin současných protizidovských nálad.

2 abstraktní výsledek děje: kladení důrazu; dovolávání se

ACT 2, pos **PAT** na+4
derived: apelovat-2

ACT+PAT: *Buď jde o vyhlášení války Zemanově vládě, války, v níž prezidentův.* **ACT** apel na svědomí. **PAT** jako poslední autoritu odvádí naši pozornost až k plamenům kostnické hranice; *Jako zjevení v rozhádané a sobecké politice zapůsobil na závěr Klausův.* **ACT** apel na solidaritu. **PAT** vůči slabým a nemocným v nelehkých časech.; *Jednoznačně se tímto potvrzují apely strany.* **ACT** LIDEM na pro-
věření. **PAT** funkčnosti sKarty, která...; *Tuto zcela obrácenou doktrínu předznamenal Tomáš Akvinský svým.* **ACT** apelem na rozum. **PAT** jako odraz Božího řádu a vítězství svobodného ducha nad hmotou.; **PAT:** *Není to nic než apel na svědomí.* **PAT.**

apelování^{impf}

1 událost: vyzývání; tlačení

(communication)

ACT 2, pos **ADDR** na+4 **PAT** k+3, aby, ať, že
derived: apelovat-1

ACT+ADDR+PAT: *Své ovoce přineslo například neustálé apelování policistů.* **ACT** na lidi. **ADDR,** aby nenechávali. **PAT** cenné věci v automobilech; **ACT+PAT:** *na její.* **ACT** apelování, aby při vši té práci nezapomínal. **PAT** na restituce; *Jeho.* **ACT** působivé apelování k účasti. **PAT** v boji proti nevěřícím dosahovalo podstatně vyšší úroveň než obhajoba první křížové výpravy.; *Apelování majitelky.* **ACT** Amika, že deku nedávat. **PAT,** protože má být teplo a hezky; **ADDR+PAT:** *„Cílené“ apelování na maminky.* **ADDR** v těhotenství, aby udělaly. **PAT** něco pro zdraví; *A tak jeho odpůrci začali už nyní s „moralistickým“ apelováním na občany.* **ADDR** této země, že je. **PAT** přece nepřipustné, aby prezidentem naší země byl bývalý člen KSČ.; *V první řadě téměř v každém songu probíhalo apelování na dav.* **ADDR** k tleskání. **PAT;** **ACT:** *Pytlíček měl před aukcí strach, aby vzácný telegram neskončil v zahraničí, svým.* **ACT** apelováním tomu ale zabránil.; *Apelování senátorovy.* **ACT** Doupovcové a řady. **ACT** jejich kolegů z opozičních stran bylo marné.; **PAT:** *Přes opakované apelování, aby měl.* **PAT** zvíře řádně zajištěné.

2 událost: kladení důrazu; dovolávání se

ACT 2, pos **PAT** na+4
derived: apelovat-2

ACT+PAT: *Zdá se, že apelování lékařů.* **ACT** na opatrnost. **PAT** při slunění; *Jeho.* **ACT** efektivní činnost při záplavách a apelování na solidaritu. **PAT** všech občanů zanechala velký dojem na východě Německa; **PAT:** *Přiznám se, že strategie „Pojď, nějak se domluvíme“ a apelování na zdravý rozum.* **PAT** a hezký vztah. **PAT** s dítětem nevyšly, jak bych si představovala.

Ž

žádání (si) *impf*

- 1 událost: domáhání se; vyžadování (mental action)

ACT 2, 7, pos **PAT** 2, pos, inf, aby, af, zda, že **ORIG** na+6, od+2, po+6

derived: žádat-1

ACT+PAT: Návrhové žádání žalobkyně.**ACT** určit.**PAT**, že nepřijetím veškerých právních a správních předpisů nezbytných k dosažení; **PAT+ORIG:** pro některé menší obce může být omezující při žádání peněz.**PAT** na kraji.**ORIG** také skutečnost; A druhým krokem bylo žádání majetku.**PAT** po obci.**ORIG**; Pojišťovny při žádání osobních údajů.**PAT** od klientů.**ORIG** vycházejí z doporučení České asociace pojišťoven.; Žádání na řidiči.**ORIG**, aby mě pustil.**PAT** při výstupu předními dveřmi.; **ACT:** Neboť buď předmět ještě nemám, a pak mě.**ACT** žádání, když je neprojevím, nebude mít žádný vliv na pohledávku nynějšího majitele; **PAT:** vytváření nových dotačních titulů a zjednodušení byrokracie ohledně jejich.**PAT** žádání; je určen především pro obřady Sanghy jako jsou vysvěcení, recitování Pá-tinokkhy, žádání si napomenutí.**PAT**; **ORIG:** vyjádření lásky vůči Němu, pocitu strachu před Ním, žádání od Něj.**ORIG** a vykonávání všeho, co přikázal.

- 2 událost: prošení; ucházení se (communication)

ACT 2, 7, pos **ADDR** 2, pos **PAT** o+4, aby, af, zda

derived: žádat-2

ACT+PAT: Věříme, že nynější práce budou určitým průlomem v našem.**ACT** žádání o finanční prostředky.**PAT**; Statusem se od konce ledna pyšní budova fary v místní části Těšnovice, která tvoří celistvou součást s kostelem sv. Petra a Pavla, který už je jako památka zapsán. Podle místostarosty Petra Sedláčka prohlášení pomůže například při žádání farnosti.**ACT** o dotace.**PAT**; **ADDR+PAT:** Připravte si několik otázek, vhodných při žádání zaměstnavatele.**ADDR** o práci.**PAT** na konkrétní pracovní pozici.; namísto žádání uživatelů.**ADDR**, aby se zaregistrovali.**PAT**, bychom mohli požadovat, aby

se zaregistrovali prodejní agenti; **ACT:** Úmluva, která platí od roku 1997, má bránit účelovému přesouvání cizinců a jejich.**ACT** žádání v různých zemích nebo naopak situaci, kdy žádný stát žadatele o azyl nechce.; **PAT:** Spolu s Novozélandany a Maltany tak můžeme bez žádání si o víza.**PAT** cestovat až do 173 zemí planety.

žádost *no-aspect*

- 1 abstraktní výsledek děje: požadavek vyjádřený zprav. slovy, přání, prosba (communication)

ACT 2, pos, od+2 **ADDR** 3, k+3 **PAT** 2, k+3, na+4, o+4, po+6, inf, aby, af, zda, že

derived: žádat-2

ACT+ADDR+PAT: Vláda si pro svou.**ACT** žádost Českému statistickému úřadu.**ADDR**, aby výjimečně vypracoval.**PAT** revizi prognózy vývoje letošních makroekonomických ukazatelů, nemohla v současné zjiřené atmosféře vybrat lepší termín.; a zároveň naše.**ACT** žádost antimonopolnímu úřadu.**ADDR** o nápravu.**PAT** byla odmítnuta; nikdy nelze vyloučit, že u některého z členů vlády v demisi bude vznesena žádost policie.**ACT** Poslanecké sněmovně.**ADDR** na jeho vydání.**PAT** k trestnímu stíhání; Jejich.**ACT** žádosti okresním hygienikům.**ADDR**, aby povolili.**PAT** vyhlášení chřipkových prázdnin, však často zůstávají nevyšlyšeny.; Tento způsob myšlení dokládá i žádost landsmanšaftu.**ACT** Klausovi.**ADDR**, aby se zasadil.**PAT** o jejich odškodnění.; V něm je formulována žádost majitelů.**ACT** ke krajskému úřadu.**ADDR** o zařazení.**PAT** jejich lékárny do krajského systému.; **ACT+ADDR:** Žádost premiéra.**ACT** ke státu.**ADDR** či k obci.**ADDR** by byla asi celkem normální; **ACT+PAT:** vévodu windsorského zastihla Churchillova.**ACT** žádost, aby se vrátil.**PAT** do Anglie; Přítomný městský strážník odmítl jeho.**ACT** žádost, aby zavolal.**PAT** státní policii; Středočeský kraj zamítl žádost obce.**ACT** o poskytnutí.**PAT** dotací z rozpočtu Středočeského kraje; Máme tu žádosti od občanů.**ACT**, že

by chtěli.PAT do domu s pečovatelskou službou či domova důchodců.; Podle něj žádosti od občanů.ACT na umístění.PAT práve do chráněných bytů převyšují možnou kapacitu budovy.; posoudil naši.ACT žádost na konkurz.PAT; Vaše.ACT první žádost na registraci.PAT už propadla; Zastupitelé projednali žádost jednadvaceti občanů.ACT na bezodkladné řešení.PAT havarijního stavu komunikace ve Smetanově ulici.; Fastnerův senát tak vyhověl jejich.ACT úterní žádosti neúčastnit.PAT se procesu z obav o vlastní bezpečnost a život.; Zdůraznil přítom, že se úřady práce musí neustále zabývat žádostmi podnikatelů.ACT po povolení.PAT přesčasů pro jejich zaměstnance.; Důvodem je již mnohokrát deklamovaná žádost předních světových hráček.ACT po zrovnoprávnění.PAT finančních odměn s muži.; poslanci zamítli žádosti zástupců.ACT městských částí po větší nezávislosti.PAT na hlavním městě; Yoko Ono, japonská malířka – Odmítla žádost Joanne Shawové.ACT k zapůjčení.PAT svých portrétů slavného „Brouka“.; Ten však zatím nereagoval na naši.ACT opakovanou žádost k nahlédnutí.PAT; Ale vaše.ACT žádost k odepření.PAT kauce se zamítá.; **ADDR+PAT:** To se pak ministr nemůže divit, že pod žádostí premiérovi.ADDR o jeho odvolání.PAT je za dva týdny už přes tři tisíce podpisů.; Přiblížila, že společně s dalšími senátory připravuje žádost Václavu Klausovi.ADDR, at dokumenty podepíše.PAT.; pomoc lidu Palestiny, žádost jeho vlády.ADDR zřící.PAT se násilí a uznat.PAT právo Izraele na existenci; sdělila, že se neuvazuje o žádosti armádě.ADDR změnit.PAT letové koridory; **ACT:** budeme reagovat na podněty či žádosti jak občani.ACT, tak i radníci.ACT; **PAT:** informoval jsem o tom kraj a ČEZ se žádosti, at to opraví.PAT; Město se proto obrátilo na kraj s žádostí, zda by do Horusic nemohl.PAT zajíždět alespoň autobus; Lidé nejprve telefonovali a mailovali s žádostmi o bližší informace.PAT; Znovu zazněla žádost na přeparkování aut.PAT.; Objevila se nám tady například žádost na koupi.PAT autobusového nádraží; Kladně se již postavili radní k žádosti bezplatného užívání.PAT bazénu v rámci hodin tělesné výchovy žáků základních škol, jejichž je město zřizovatelem.; Bohužel na žádost bezplatného ubytování.PAT osádky balónů reagoval pouze hotel Arnika.; Na programu jednání je například žádost změny.PAT územního plánu nebo rozpočtové změny.

- 2 abstraktní výsledek děje: silná touha, silné přání (mental action)

ACT 2, pos **PAT** 2, po+6, inf

derived: Vallex-no

ACT+PAT: Jejich lakomství, jejich.ACT nezkrotná žádost po kořisti.PAT se změnila ve skutečné zlodějsví; Nezměrná láska malého chlapce ke starší sestře se přeměnila v roztouženou žádost muže.ACT středního věku po ženském těle.PAT.; **PAT:** Před úsvitem, když ji vzbudila žádost po cigaretě.PAT; Lakota a marnivost podávají tento pozoruhodně kombinovaný charakter žádosti peněz.PAT téměř odděleně; Tato nízka, špinavá žádost peněz.PAT čím dále tím více se jeví a národu tomu mnohou hanbu u cizích číní.; Bůh jim nedovolil jít z žádného z rajských stromů, aby v nich probudil žádost po jíst.PAT práve z toho jediného.

- 3 substance: písemnost, list, jímž se o něco žádá

ACT 2, pos, od+2 **ADDR** 3, k+3 **PAT** 2, k+3, na+4, o+4, po+6, inf, aby, at, zda, že

derived: Žadat-2

ACT+ADDR+PAT: Ministr v úterý večer podepsal svoji.ACT žádost okresnímu sdružení.ADDR ČLK v Kolíně o ukončení.PAT členství v komoře, kde byl dosud registrován.; **ACT+PAT:** Na ministerstvu fi-

nancí leží jeho.ACT žádost, aby stál poskytl.PAT VZP dalších 2,7 miliardy korun.; Na radnici proto leží jeho.ACT žádost o mimořádnou dotaci.PAT.; **ADDR+PAT:** Pětadvacet senátorů se podepsalo pod žádost k Ústavnímu soudu.ADDR na zrušení.PAT prosincového rozhodnutí vlády; **PAT:** S sebou na úřad přinese vyplněnou žádost o vydání průkazu.PAT; S sebou nutno přinést vlastní žádost k přijetí.PAT k výchově a vzdělávání.

žal no-aspect

abstraktní výsledek děje: smutek, zármutek

(psych state)

ACT 2, pos **PAT** nad+7, po+6, z+2, že, cont

derived: Vallex-no

ACT+PAT: Jsem jedna z těch, kteří léčí svůj.ACT žal po zemřelém pejskovi.PAT hned novým štěnětem; Žal rodičů.ACT ze ztráty.PAT milované dcery vyústil k rozhodnutí; zmírní můj.ACT žal z nešťastné lásky.PAT; se mu svěřila i se svým.ACT žalem nad ztrátou.PAT otce; Podnětem ke zbudování tohoto nádherného mramorového pomníku byl žal panovníka.ACT nad ztrátou.PAT milované manželky; lék, jak ulehčit mi můj.ACT žal, že nemůžeš být.PAT zde; Ze sálu zní jakýsi zpěv a je vám na nic, protože si představíte smutek a žal vašeho svěřence.ACT, že nevystoupil.PAT.; Náš.ACT nový žal se zvěšuje o nahromaděný žal z dřívějších ztrát.PAT.; **ACT:** Můj.ACT žal byl nekořeňný.; bude se muset poprat se žalem dětí.ACT; **PAT:** zemřel žalem po svobodě.PAT; Rodina nedokázala skrýt žal nad odchodem.PAT skvělého člověka; Prý to udělal ze žalu, že se jeho chůva vdala.PAT a chce je opustit.PAT.; máti šla rychle za ním v žalu, jak celá naše rodina dopadla.PAT.

žaloba no-aspect

- 1 abstraktní výsledek děje: obvinění někoho před soudem, podání žaloby u soudu (communication)

ACT 2, 7, pos, od+2 **ADDR** 3, k+3 **PAT** 2, pos, na+4, EFF o+4 proti+3

derived: Žalovat-1

ACT+ADDR+PAT+CAUS: Minulý týden odhlasovalo plénum Senátu podání „ústavní žaloby Senátu.ACT Ústavnímu soudu.ADDR proti prezidentu.PAT republiky prof. ing. Václavu Klausovi, CSc. pro velezradu.CAUS“, jak zní název senátního tisku.; **ACT+PAT+EFF:** Současně dodal, že po osvozuujícím rozsudku bude následovat jeho.ACT žaloba města.PAT o náhradu.EFF škody.; **ACT+PAT+CAUS:** pekingský soud přijal její.ACT žalobu na policii.PAT, že nedodržela.CAUS při vyšetřování jejího manžela zákony; měl Nejvyšší soud posuzovat žalobu opozice.ACT na Mušarafa.PAT, že v rozporu s ústavou zastává.CAUS spolu s funkcí prezidenta i post nejvyššího velitele armády; **ACT+PAT:** Důvodem ztrát akcií GE byly však především zprávy o žalobě firmy.PAT státním zástupcem.ACT.; **ACT+EFF:** Nejvyšší soud SR zamítl Slobodníkovu.ACT žalobu o odškodné.EFF za Feldekovy výroky o údajné exministrově „fašistické“ minulosti.; Ve středu rozhodoval souběžně o další žalobě dědiček.ACT o ušlé nájemné.EFF i Městský soud v Praze.; Zamítl žalobu restituenty.ACT Heleny Novotné o vydání.EFF Proboštova betlému, zapsané kulturní památky druhého stupně.; **PAT+EFF:** „Zvažujeme i možnost žaloby státu.PAT o náhradu.EFF škody,“ konstatoval advokát společnosti Martin

Klimo.; Jakou mám šanci v případě žaloby zaměstnavatele.PAT o neplatnost.EFF výpovědi kvůli diskriminaci?; **PAT+CAUS:** Setkal jsem se i s originální žalobou na ředitele.PAT školy, že nezajistil.CAUS bezpečnost dítěte během pobytu ve škole.; avšak investor by pak mohl podat žalobu na zastupitele.PAT, že neplní.CAUS podmínky usnesení.; odahovka zvažuje žalobu na matku.PAT pro zanedbání.CAUS péče; Názory na ústavní žalobu za velezradu.CAUS proti prezidentovi.PAT republiky; připravují žalobu proti ČSTV.PAT kvůli tomu, že blokovalo.CAUS možnosti prodeje Sazky; **ACT:** soudní žaloby od Fondu.ACT dětí a mládeže; **EFF:** žaloby o náhradu.EFF škody; **CAUS:** Armstrongovi právníci už podali na autory žalobu za pomluvu.CAUS.; Koženému hrozila žaloba z trestného činu.CAUS podplácení; Korbel nepředpokládá žaloby kvůli odškodnění.CAUS Němců v ČR.

- 2 abstraktní výsledek děje: nářek, stesk, výčitka jako projev žalu, lítosti; stížnost (communication)

ACT 2, pos, od+2 **ADDR** 3 **PAT** na+4, proti-3, že, cont
derived: žalovat-2 žalovat-3

ACT+ADDR+PAT: Jenštejnova.ACT žaloba papeži.ADDR na činy.PAT Václava IV., ač u papeže neobstála, nám podala důležitou informaci.; **ACT+ADDR:** O čtvrtstoletí je osada r. 1417 zmiňována v žalobě chebských měšťanů.ACT králi Václavu IV.ADDR, v níž poukazovali; **ACT+PAT:** Krajský soud totiž odmítl její.ACT žalobu proti rozhodnutí.PAT cizinecké policie; **ADDR+PAT:** Sprška stížností a žalob volebním komisím.ADDR na nesolidní či nezákonné metody.PAT volební kampaně mne donutila k úvaze o její naprosté chaotičnosti a o možnostech nápravy.; **ACT:** následovala žaloba od Organizace.ACT pro upevnění rodiny; zamítl žalobu restituentů.ACT; **ADDR:** Jeho hrozby kárnou žalobou nezdvíslým soudcům.ADDR a žalobcům.ADDR v kauze odposlechů okolo Kubiceho zprávy; **PAT:** Žaloby na neplatnost.PAT hlasování ve volbách; Nelze vyloučit ani žalobu proti nečinnosti.PAT úřadu u soudu.

žalování^{impf}

- 1 událost: podávání žaloby u soudu (communication)

ACT 2, pos **PAT** 2, pos **EFF** o+4
derived: žalovat-1

PAT+CAUS: Moc se mi nezdá formulace s žalováním státu.PAT ve Štrasburku kvůli odsunutým volbám.CAUS; **EFF:** Nálada pro centrum je stejně nestálá, jsou na ně v Německu velmi různé názory, negativní má například spolková vláda. Já k tomu mohu říci jen tolik: Připomenutí je něco jiného než žalování o odškodnění.EFF. Jaké šance centru dáváte?

- 2 událost: sdělování poklesku (communication)

ACT 2, pos **ADDR** 3 **PAT** na+4
derived: žalovat-2

ACT+ADDR+PAT: školy teď děti povzbuzují, aby špehovaly recyklační návyky svých rodičů ve jménu záchrany matky země. Mohl by domnělý eko-zločín nezahození kusu lepenky do té správné třídící popelnice spustit žalování dítěte.ACT na své rodiče.PAT „státinmu strážci“.ADDR a vyvolat vyšetřování?; **ACT+ADDR:** Tohle žalování propadajícího žádka.ACT evropskému panu.ADDR učitelé jistě nepostrádá i komický rys.; fňukání probuzeného bratra a žalování matinky.ACT otcí.ADDR, který se ani

neurčil přijít mi vynadat taky.; A pokud jde o moje sestry, tak od toho našeho.ACT nedělního žalování babičce.ADDR jsme spolu v podstatě nepromluvíly; **ACT+PAT:** Jeho.ACT letité žalování na noční přepady.PAT Afghánců v domovech; Jiří Paroubek má problém s médii. Jeho.ACT žalování na novináře.PAT (pravicové šmoky v žoldu modrých diktátorů) však tenkrát přerostlo únosnou mez.; **ADDR+PAT:** Žalování nadřazenému.ADDR na spoluřadníky.PAT se vrátí jako bumerang.; **ACT:** Připomíná mi to žalování malých dětí.ACT ve školce.; Jeden následek moje.ACT žalování přece jen mělo.; jsem se horečně snažila najít v jejím.ACT žalování nějakou logiku; **ADDR:** Ale to přece není o žalování policii.ADDR.; Přežití našich schválností řešila pištívkým žalováním mamince.ADDR a častým brekem.; **PAT:** přidal se k žalování na hokejistu.PAT plzeňské Keramiky vítkovický asistent trenéra Kamil Konečný; Žasnou nad pokryteckým žalováním na dávnou komunistickou minulost.PAT Jiřího Dienstbiera.

- 3 událost: sdělování s žalem; stěžování si; stýskání si; prozrazování; oznamování něčí chyby / něčích poklesků (communication)

ACT 2, pos **ADDR** 3 **PAT** na+4, že, cont
derived: žalovat-3

ACT+PAT: A kudy chodím a jezdím, tu slyším žalování našinců.ACT, že si tam lidi přivlastnili.PAT naši českou písničku Škoda lásky.; Ivan Langer Rathovo.ACT žalování na jiné předražené kanceláře.PAT odmítá; **ACT:** Později ve škole žalování spolužáka.ACT: on není v pionýru a chce jít studovat; **ADDR:** před hodinkou nychtal při žalování tetičce.ADDR; stížnostmi a žalováním kontrolním úřadům.ADDR a soudům.ADDR; **PAT:** Nechci, aby moje slova byla chápána jako žalování na osud.PAT důchodců.

- 4 událost: sdělování s žalem; stěžování si; stýskání si; prozrazování; oznamování něčí chyby / něčích poklesků (communication)

ACT 2, pos **ADDR** 3 **PAT** na+4 **EFF** že, cont
derived: žalovat-4

PAT+EFF: Tak za prvé, to žalování na pana.PAT Víta že TO BYL.EFF ON, KDO SI ZAČAL je fakt úchvatné.

- 5 událost: podávání žaloby u soudu (communication)

ACT 2, pos **PAT** 2, pos **EFF** z+2, za+4
derived: Vallex-no

PAT+EFF: Absurdní a historii křivící zákaz si nyní vzali k srdci krakovští zastupitelé, kteří uvažují o žalování vydavatele.PAT knihy za pohanu.EFF polské hrdosti.; Navíc opoziční ČSSD znova oprášíla plán na žalování města.PAT za to.EFF, že prodalo hokejový klub; Vláda amerického prezidenta Billa Clintona připravila podrobný plán, jak stmelit iráckou politickou opozicí a připraví se na možné žalování iráckých vůdců.PAT z válečných zločinů.EFF.; **PAT:** František Stibor, který se zabývá žalováním drogových případů.PAT; Za další vážný nešvar pokládá skupování drobných promlčených pohledávek ve velkém a jejich.PAT žalování a následně vymáhání přes společnosti sídlící v daňových rájích.

žasnutí *impf*

událost: projevování údivu n. úžasu (psych state)

ACT 2, pos **PAT** nad+7, že, cont

derived: žasnout-1

ACT+PAT: *Naším.ACT žasnutím nad Božími.PAT činy se naše víra posiluje.; Jak vyvážit Davidovo.ACT žasnutí nad Hospodinovou spravedlností.PAT a soudem; ACT: Pravým opakem Ivančina němého úžasu je žasnutí jiné mé kamarádky.ACT, jejíž ohromení bývá ozvučeno.; Naše.ACT žasnutí přecházelo k úvaze, jak mohlo být toto konkrétní vozidlo používáno; PAT: Dosti důvodů k žasnutí, že exponáty ohrožené táním a zlomem za těchto podmínek přečkaly.PAT dvě století.; to není závist, jen žasnutí, co vše se může opěvovat.PAT.*

želení *impf*

1 událost: projevování, pocíťování lítosti / žalu nad něčím (psych state)

ACT 2, 7, pos **PAT** 2, pos, že, cont

derived: Vallex-no

ACT: *Luther zde kritizuje manipulativní zacházení s „kulhavým klíčem.“ „Neb jest kulhavý klíč, kterýž nás ne na slovu Božím staví, ale na naše.ACT želení ukazuje.“; PAT: chce trávit zbytek svého života ve vzpomínkách, či ještě tak nejvyšš „želením hříchů.PAT nespáchaných“.*

2 událost: bědování, hořekování, vyjadřování lítosti / žalu nad něčím (psych state)

ACT 2, pos **PAT** nad+7

derived: Vallex-no

PAT: *Věřilo se totiž, že „vrch má jméno od želení“ nad smrtí.PAT reka.*

NOMVALLEX I.

VALENČNÍ SLOVNÍK SUBSTANTIV

Veronika Kolářová
Anna Vernerová
Jana Klímová

Vydal Ústav formální a aplikované lingvistiky
Malostranské nám. 2/25, 118 00 Praha 1
Šéfredaktor: Jan Hajič
<https://ufal.mff.cuni.cz/publications>
Praha 2020

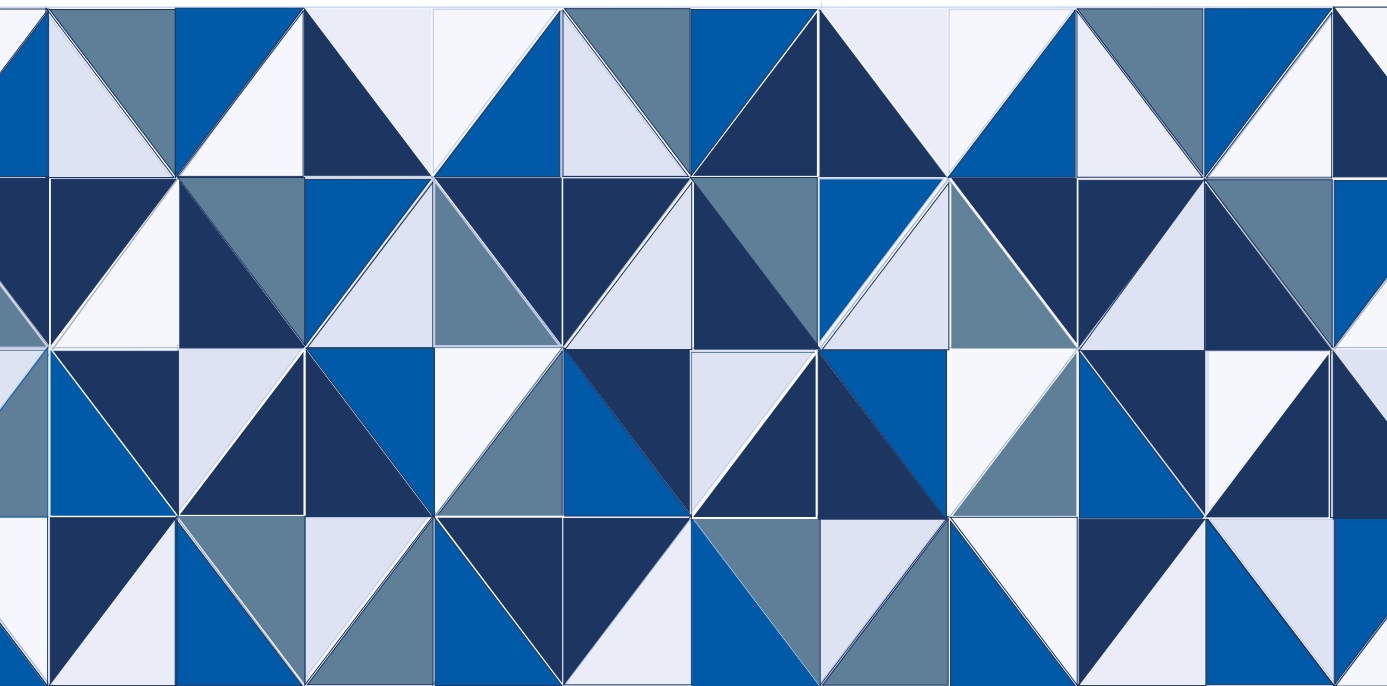
Obálka: Veronika Kolářová, Filip Kreuziger

Grafická úprava a sazba:
Anna Vernerová s pomocí nástrojů vyvinutých Eduardem Bejčkem

Vytisklo ReproStředisko MFF UK

Vydání první

ISBN: 978-80-88132-07-3

Z recenziho posudku Věry Dvořák, M.Phil., Ph.D.:

Práce **NOMVALLEX I. Valenční slovník substantiv** významně obohacuje českou lingvistickou literaturu. Na rozdíl od většiny předchozí literatury na téma valence a argumentové struktury deverbativních substantiv, která se opírá o omezená data epizodního charakteru nebo vytvořená ad hoc, pracuje tato publikace hned s několika korpusy, ze kterých čerpá data a od nichž následně odvíjí teoretický popis. Díky tomu je velká pozornost věnována nejen předpokládaným systémovým formám valence, kterým již bylo v české literatuře věnováno poměrně hodně prostoru, ale také formám nesystemovým a okrajově i formám považovaným za negramatické, pro které lze ale najít v korpusech doklady. Zjištěné charakteristiky autorky následně jednak včleňují do již existujících paradigmat popisů valence substantiv, jednak zavádí nové kategorie, které umožňují lepší pochopení a orientaci v dané problematice.

ISBN 978-80-88132-07-3

9 788088 132073